

Siyaset, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi

Journal of Politics, Economics and Business Sciences

Yıl: 2025 - Cilt: 5 - Sayı: 1

PEB Journal

Araştırma Makalesi

Cyberwarfare Dynamics: Economic, Political and Social Perspectives

Melih ENGİN, Hakan KÖR, Muhammet Fatih AKYURT

Rusya'da Muhalif Milliyetçilik: Eduard Limonov'un Siyasi Dünyası

Emrullah ATASEVEN

Tüketici Davranışlarında Çıpalama Etkisi: Farklı Ürünler Üzerine Ampirik Bir İnceleme

Seyfullah YÜRÜK

Türkiye'de Dijitalizasyon Uygulamalarının Kamu Hizmetlerine Entegrasyonu Açısından Bir Değerlendirme

Gamze ŞİMŞEK

Tikelci Etiğin Siyaset Teorisine Yansıması: Komüniteryanizmin Bir Türevi Olarak Liberal Milliyetçilik

İbrahim BULDUR

Kitap İncelemesi

Kitap İncelemesi: The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China

Berivan Sevna YILMAZ

SİYASET, EKONOMİ VE İŞLETME BİLİMLERİ DERGİSİ

Journal of Politics, Economics and Business Sciences

PEB Journal

Cilt | Volume : 5

Sayı | Issue : 1

Yıl | Year : 2025

Bu dergi, 2021–2024 yılları arasında Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergisi adıyla yayımlanmış olup, 2025 yılından itibaren -beşinci ciltten başlamak üzere- Siyaset, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi adıyla yayın hayatını sürdürmektedir.

This content of this journal is licenced under a Creative Commons Attribution-Noncommercial-Nonderivative 4.0

SİYASET, EKONOMİ VE İŞLETME BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF POLİTİCS, ECONOMİCS AND BUSINESS SCIENCES

Cilt | Volume: 5

Sayı | Issue: 1

Yıl | Year: 2025

Yayın Türü | Puplication Type

Sürelî Yayın | Periodicial

Sahibi | Publisher

Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Rektör | Rector

Prof. Dr. Şakir TAŞDEMİR

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr. Yağmur SAĞLAM

Editörler | Editors

Doç. Dr. Özge ÖNKAN

Doç Dr. Fatma TAŞDEMİR

Dil Editörü | Language Editor

Öğr. Gör. Işık DAĞDEVİREN

Yazım Editörü | Spelling Editor

Öğr. Gör. Asiye SEZGİN TÜYLÜ

Teknik Editör | Technical Editor

Dr. Öğr. Üyesi Halil Alpay ÖZNAZİK

Mizanpaj Editörü | Layout Editor

Arş. Gör. Bekir KILIÇ

İletişim | Communication

Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Esentepe Mah. Fakülte Cad. No: 4 57000 – Boyabat/SİNOP

Telefon: 0 368 333 00 15 | Faks: 0 368 333 00 13

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/pebjournal> | e-posta: pebjournal@sinop.edu.tr

DİZİNLER | INDEXES

Academic Research Index- ResearchBib

Europub: Academic and Scholarly Research Publication Center

Alan Editörleri | Section Editors

Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sultan SALUR KÜÇÜK	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Olcay ALPAY	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Talha PAŞAOĞLU	Samsun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent GÖRÜŞÜK	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Habib AYDIN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen YILMAZ	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Eda KOP	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Duygu ÇERİ KIRMIZIALTIN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya TABİLOĞLU	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif Hikmet ÇAKOĞLU	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür ŞAHAN	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Hayrettin ŞAHİN	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Candaş CAN	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Murat TURĞUT	Sinop Üniversitesi

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Nazım KARTAL	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhat ÖZKALAYCI	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Oktay KOÇ	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan DİLEK	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar YENER	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşegül ÇİMEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ejder AYÇİN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz SÖNMEZ ERATAŞ	Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Muzaffer AKDOĞAN	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür SARAÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ	Bakırçay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pembe GÜÇLÜ	Çankırı Karatekin Üniversitesi

Bilim-Danışma Kurulu | Scientific-Advisory Board

Prof. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç ORHAN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Fatih SARAÇOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Onur EROĞLU	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı ERASLAN	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜLOĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Nilüfer NARLI	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Aykut ARSLAN	Piri Reis Üniversitesi
Prof. Dr. Arman Teksin TEVFİK	Haliç Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zübeyir BAKMAZ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İdris AKKUZU	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem ALTAY	Ankara Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KIRAY	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür DEMİRTAŞ	Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer KESKİNSOY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Muzaffer AKDOĞAN	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÇOŞKUNER	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan ŞAHAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Funda ÇONDUR	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Erol BULUT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Engin KANBUR	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Cem Barlas ARSLAN	Anadolu Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Üzeyir AYDIN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre GÜR	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk BAKAN	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ALKARA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah AKGÜN	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Müslüm YILDIZ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Mustafa AKSOĞAN	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Dr. Erdoğan KURĞAN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer ÖZTÜRK	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Doç. Dr. Sinem ŞAHANGİL	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Talha PAŞAOĞLU	Samsun Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Sedat İPAR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin GÜREŞÇİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Asena BOZTAŞ	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

EDİTÖRDEN

Sevgili Okuyucular, Değerli Yazarlarımız ve Hakem Arkadaşlarımız,

Siyaset, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi'nin (PEB Journal) beşinci sayısıylayine karşınızdayız. Yayın hayatına 2021 yılında başlayan ve 2024 itibarıyla yeni bir isimle yoluna devam eden dergimiz, disiplinler arası paylaşımlarla Siyaset Bilimi, İktisat ve İşletme Bilimi alanlarında bilgi üretmeyi sürdürüyor.

Bu sayımızda, değerli yazarlarımızın titiz çalışmalarıyla üretilmiş özgün makaleleri bulacaksınız. Hakemlerimizin özenli değerlendirmeleri sayesinde, akademik kaliteyi her zaman en üst düzeyde tutmayı hedefliyoruz. Gelecek hedefimiz olarak açık erişim ve yazar dostu yayın yaklaşımımızla, bilgiye erişimi kolaylaştırmaya devam etmek istiyoruz.

Dergimizin ulusal ve uluslararası akademik indekslerde daha görünür hale gelmesi hedefi doğrultusunda; hakem, yazar ve okur desteğiniz büyük önem arz ediyor. Yeni sayımızda bizi tercih eden herkese şahsım ve tüm dergi ekibi adına teşekkürler; sonraki sayılarda da görüşmek dileğiyle.

Saygılarımızla,

Doç. Dr. Yağmur SAĞLAM

Editör

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

Cyberwarfare Dynamics: Economic, Political and Social Perspectives

Siber Savaş Dinamikleri: Ekonomik, Politik ve Sosyal Perspektifler

Melih ENGİN, Hakan KÖR, Muhammet Fatih AKYURT.....1-13

Rusya’da Muhalif Milliyetçilik: Eduard Limonov’un Siyasi Dünyası

Dissident Nationalism in Russia: The Political World of Eduard Limonov

Emrullah ATASEVEN14-35

Tüketici Davranışlarında Çıpalama Etkisi: Farklı Ürünler Üzerine Ampirik Bir İnceleme

Anchoring Effect in Consumer Behavior: An Empirical Examination on Different Products

Seyfullah YÜRÜK 36-64

Türkiye’de Dijitalizasyon Uygulamalarının Kamu Hizmetlerine Entegrasyonu Açısından Bir Değerlendirme

An Evaluation Of The Integration Of Digitalization Applications Into Public Services In Türkiye

Gamze ŞİMŞEK 65-92

Tikelci Etiğin Siyaset Teorisine Yansıması: Komüniteryanizmin Bir Türevi Olarak Liberal Milliyetçilik

The Reflection of Particularist Ethics on Political Theory: Liberal Nationalism as a Derivative of Communitarianism

İbrahim BULDUR..... 93-118

Kitap İncelemesi

Kitap İncelemesi: The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China

Berivan Sevana YILMAZ..... 119-124

CYBERWARFARE DYNAMICS: ECONOMIC, POLITICAL AND SOCIAL PERSPECTIVES

Melih ENGİN*

Hakan KÖR**

Muhammet Fatih AYKURT***

Abstract

With the rise and proliferation of the Internet, there has been a significant increase in the utilization of digital technologies. Both governments and private entities are extensively shifting their operations to electronic platforms, marking digitalization as an imperative. These advancements streamline various processes in our daily lives. However, as the quantity of data generated in digital realms surges, so does the interest of malicious individuals or factions in virtual domains. Consequently, the internet has facilitated the emergence of a novel battleground, presenting both advantages and challenges. Within this domain, concepts such as cyber-attacks, cyber warfare, and cyber security have gained prominence in national and international literature, prompting countries to devise defensive strategies. This study delves into the impact of cyber warfare, scrutinizing its economic, political, social, and media dimensions on both countries and international organizations, as well as on a domestic level. Furthermore, it explores the distinct defense tactics adopted by countries such as the United States, Russia, China, and Turkey. This study aims to answer the following research questions: (1) How do cyberwarfare strategies differ among major global actors? (2) What are the economic, political, and social implications of cyberwarfare? (3) How do states develop defense mechanisms against cyber threats? These questions shape of the research, emphasizing comparative analysis of selected case studies.

Keywords: Cyberwarfare, International Cyber War, Cyber Security, Cyber Attack.

Jel Codes: O17, O38, P49, H56.

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İnegöl İşletme Fakültesi, melihengin@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4953-6119

** Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, hakankor@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8314-9585

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, muhammetfatihaykurt@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2698-3952

Alındığı Tarih : 28.11.2024

Kabul Edildiği Tarih : 31.01.2025

Açık Erişim Tarihi : 26.06.2025

Siber Savaş Dinamikleri: Ekonomik, Politik ve Sosyal Perspektifler

Özet

İnternetin yükselişi ve yaygınlaşmasıyla birlikte dijital teknolojilerin kullanımında önemli bir artış yaşanmıştır. Hem hükümetler hem de özel kuruluşlar, operasyonlarını elektronik platformlara taşımakta ve dijitalleşmeyi bir gereklilik haline getirmektedir. Bu gelişmeler, günlük yaşamımızdaki çeşitli süreçleri kolaylaştırmaktadır. Ancak, dijital alanlarda üretilen veri miktarı arttıkça, kötü niyetli bireyler veya grupların sanal alanlara olan ilgisi de artmaktadır. Sonuç olarak, internet yeni bir savaş alanının ortaya çıkmasını kolaylaştırmış ve hem avantajlar hem de zorluklar sunmuştur. Bu alanda, siber saldırılar, siber savaş ve siber güvenlik gibi kavramlar ulusal ve uluslararası literatürde öne çıkmış, ülkeleri savunma stratejileri geliştirmeye yöneltmiştir. Bu çalışma, siber savaşın etkilerini inceleyerek, hem ülkeler hem de uluslararası örgütler ve ulusal düzeyde ekonomik, politik, sosyal ve medya boyutlarını ele almaktadır. Ayrıca, Amerika, Rusya, Çin ve Türkiye gibi ülkelerin benimsediği farklı savunma taktiklerini de incelemektedir. Bu çalışma şu araştırma sorularına yanıt aramaktadır: (1) Siber savaş stratejileri büyük küresel aktörler arasında nasıl farklılık göstermektedir? (2) Siber savaşın ekonomik, politik ve sosyal etkileri nelerdir? (3) Devletler siber tehditlere karşı nasıl savunma mekanizmaları geliştirmektedir? Bu sorular, seçilen vaka çalışmalarında karşılaştırmalı analizi öne çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siber Savaş, Uluslararası Siber Savaş, Siber Güvenlik, Siber Saldırı.

Jel Kodları: O17, O38, P49, H56.

Introduction

Depending on the development of information and communication technologies, humanity has developed various weapons to protect itself and to defend and attack structures that it perceives as a threat to their existence. In this context, societies that waged war with close-range weapons in the early periods has become able to attack and defend from afar, due to technological advancements. In today's world, everyone knows that modern warfare can be conduct at the push of a single button, and individuals and states develop defense strategies accordingly.

1. Material And Methods

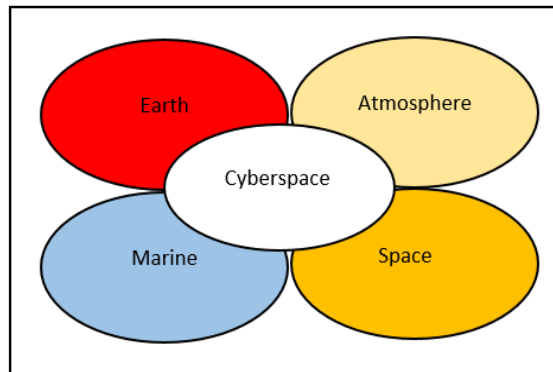
In this study, the developments in the field of telecommunications and the effects of cyber wars on the political, economic and social structures of the in an era characterized by a departure from traditional warfare are examined and additionally, the study discusses media-driven perceptions related to cyber conflicts. In addition, the study analyzes existing researches to

determine the types of security strategies countries have adopted in response to cyber warfare. In this section, cyber and fundamental concepts such as cyber space, cyber-attack and its types, and cyberwarfare are defined. This study employs a qualitative research methodology, utilizing comparative and content analyses as primary methods. Data sources include government reports, cybersecurity threat assessments, and scholarly literature published between 2010 and 2023. The study follows a case study approach, focusing on cyberwarfare incidents involving the United States, China, Russia, and Turkey.

1.1. Cyber Concept and Cyberspace

The term “cyber” was first used by Wiener(1948) referring to the control of complex systems in mechanical networks and the animal kingdom (Avcıoğlu, 2017). The concept of "Cyber Space", which is defined as a wide area that includes all telecommunication, internet, computer systems and fiber optic cables, has emerged in the past.

Fig 1. Visual Representation of Cyberspace

In the Republic of Turkey 2020-2023 National Cyber Security Policy and Action Project, the concept of "Cyber Space" is defined as " all systems and services directly or indirectly connected to internet, telecommunication and computer networks"(T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020). William Gibson used the concept of cyberspace in his novel 'Neuromancer' published in 1984(Weiner, 2019). The U.S. Department of Defense defines the concept of "Cyberspace" as "a global space consisting of integrated information technology subcomponents, including the internet, telecommunications networks, information systems, closed processors and control mechanisms".

1.1.1. Cyber Attack and Its Types

A cyber attack can be defined as an action that damages, destroys or renders inoperable a cyber target that is directed against it. A cyber attack in the Republic of Turkey 2020-2023 National Cyber Action Plan; It is defined as actions taken intentionally by people or information systems in

any position in cyber space with the thought of destroying confidentiality, availability, and integrity of industrial and information control systems in the cyberspace or the data developed by these systems.

The security, accessibility, and integrity of information are adversely affected by all cyberattacks. These attacks aim to access systems without authorization, steal information, render the system inoperable, and modify, destroy, and prevent it.

Cyberattacks can be executed through various methods. For instance, malicious software—commonly known as viruses—represents a widely recognized attack vector designed to infect and disrupt computer systems. Attacks that damage computer systems can be listed as follows: Trojan Horses (it looks like a trojan-useful program and does different processes in the background on the system it has infiltrated), worms (slowing down worm-systems), phishing (Phishing- stealing personal data over random links and SMS), spyware (spyware-stealing information), zombie computers (botnet - use of the computer by the attacker for their own purposes), key loggers (key logger - recording of card and password information, keyboard and mouse movement tracking), adware (adware - small malicious programs installed without the user's awareness), and ransomware. Gaining economic or political advantage through unauthorised access to information is the basic principle of attacks using ransomware (software that locks a system after entering it, usually demanding money). With the understanding that these attacks are carried out under the auspices of a state in a way that threatens the security of a nation, interstate cyberwarfare becomes inevitable.

Cyberwarfare can be expressed as a new battlefield, which is the 5th dimension after land, sea, air, and space in the 21st century. In addition, as Mataracıoğlu(2010) stated in a symposium in 2010, cyberwarfare is defined as the whole organized attacks made through communication and information systems against the country determined for economic, political, military, or psychological ideals. However, Shane M. Coughlan defines cyberwarfare as “symmetrical or asymmetrical, defensive or offensive digital network actions by nations or nation-like actors that damage sensitive national infrastructures, military systems or industrial infrastructure important to the country (Tatar, 2010).

When it comes to cyber warfare, unlike traditional wars where there are many methods, attackers and defenders, bombs do not explode. It is a seemingly human form of attack that has very serious consequences when examined. The aspects of cyber wars that destroy the psychology of the enemy and create manipulation and perception can sometimes be more impactful than the explosion of a bomb in the capital city for the wounded community. The party that infiltrates a

country's systems and captures critical information can use them in many ways. With methods such as disrupting, locking, or rendering systems inoperative, the infrastructures of countries can be destroyed or cause enormous economic losses. These situations will be explained in detail below with the sample analysis method and revealed with scientific data.

1.2. Impact of Cyber Wars on Countries

Cyberwars generally refer to conflicts between nations utilizing their cyber capabilities within cyber environments. The transformation of a cyber attack into a cyberwar depends on whether the attacked nation-state defines it as an attack on its national security.

One of the earliest examples of cyber attacks occurred when the United States, which noticed software that Soviet Union stole from a Canadian company as an intelligence activity in 1982, subsequently embedded a rojan Horse virus into it.

The first traces of cyber wars can be observed in the Gulf War led by the United States in 1990, when the Iraqi army, which until then was the 5th largest army in the world, received a heavy blow. Against the USA, which seized all communication traffic of the Iraqi army through radiofrequency detection systems, the Iraqi state tried to follow various communication paths with its own troops. The communication weakness in the Iraqi army, which tried to send written information through civilian truck drivers, resulted in defeat (Aslan,2013).

Fig 2. Cyber Attacks Between 1998-2021

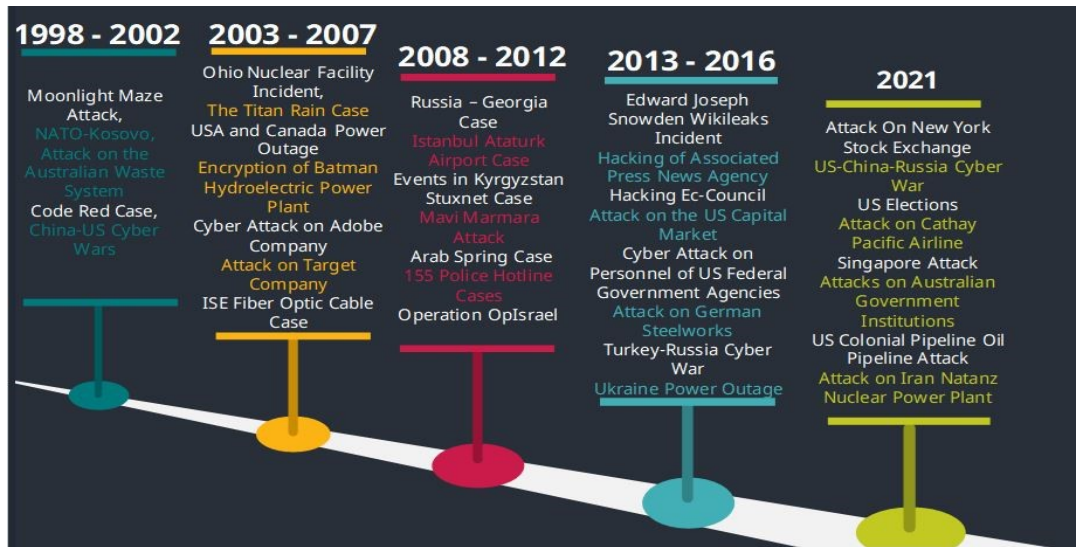

Figure 2 lists detectable international cyber attacks from 1998 to 2021.

It has been seen that the economic dimension of some attacks has serious consequences, and some of them are effective at a level that will change the political structures of the countries rather than the economic damage. The effects of these cyberattacks on the economy, politics, social life, and media of countries will be discussed.

1.3. The Economic Impact of Cyberwarfare

Cyberwarfare is usually cheap attack that can be conducted using digital networks and software tools, but the damage they cause is grave. For example, after the cyber attack in the Canadian province of Ontario and the US states of Ohio, Michigan, Pennsylvania, New York, and New Jersey on August 14, 2003, a four-day power outage lasting for 4 days occurred. After the blackout, which affected about 50 million people, its cost to the USA was 10 million dollars. Likewise, in Ontario, Canada the loss as a result of production disruption is approximately 2.3 billion Canadian dollars (Meral, 2015). Cyberwarfare is defined differently across academic and policy literature. According to Coughlan (2003), it refers to digital network actions by nation-states that target national infrastructure. On the other hand, Mataracioğlu (2010) defines it as a form of organized cyber aggression aiming at economic, political, and military disruption. The U.S. Department of Defense (2021) expands on this, categorizing cyberwarfare into offensive and defensive operations designed to protect critical national assets.

In another event, many websites belonging to the institutions and organizations of the American government crashed in the cyberwar between the US, China and Russia in 2016. These attacks had been in the form of DDoS, that is, combined attacks of zombie computers, and more than 78% of the USA was left without internet and the estimated damage to the country's economy was 7 billion dollars. Since these attacks were suspected to have originated from on smart devices made in China, The US stopped buying Chinese goods for a while and suffered an extra-economic loss (Anadolu Ajansı, 2021).

It has been stated by the US Federal Bureau of Investigation that the attack on the Colonial Pipeline, which carries oil from Houston, the largest pipeline system in the US, to New York Harbor on May 7, 2021, was carried out by Russia in recent history. Although this attack was made on a company that serves 50 million consumers, the US Cyber Security Command took action and responded with countermeasures after the attack. It is estimated that the pipeline, which did not operate for 5 days, damaged the US economy by close to 2 billion dollars (Euronews,2021). For example, the Colonial Pipeline ransomware attack in 2021, attributed to the DarkSide hacking group, disrupted fuel supply across the U.S. East Coast. According to the U.S. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA, 2021), the attack led to a 4.6% increase in national gas prices and resulted in estimated economic losses exceeding \$5 billion.

The economic impact of cyber attacks and the defensive measures taken by nations to counter them have reached critical levels, as demonstrated by the examples above. In this context, when the Ponemon Institute & Accenture Cyber Security 2019 Cybercrime Cost Reports and the

"2020 Global Risks Report" prepared every year by the World Economic Forum (WEF) are examined; The cost of cyber attacks and cyberwarfare was estimated at \$1 trillion in 2011 and \$3 trillion in 2015. By 2021, this figure was projected to reach \$6 trillion (Ponemon, 2019).

1.4. The Impact of Cyber War on Politics

With the development of communication technologies, communication and social life have undergone significant changes. People can express their political thoughts through various social media networks and different communication channels, without being tied to a particular field, but the damage they cause is reaching serious proportions. However, the widespread development of communication does not always yield positive outcomes; it has also influenced national politics and, in some cases, resulted in the assassination of political leaders. States intervened and manipulated the politics and social lives of other countries from time to time within the framework of their own strategies, and tried to design domestic politics in line with their own interests by creating perceptions.

One of the most important examples for understanding the impact of cyberwars on politics is conflicts supported both internally and externally called the Arab Spring, which started in Tunisia in 2010 and spread across multiple African nations. These uprisings, often regarded as acts of popular mobilization, were backed by various nations through both rhetorical and cyber attacks, leading to the deaths of tens of thousands and resulting in regime changes across multiple countries (Durul, 2017). Anonymous group, which directly supported these rebellions, crashed eight state-owned websites together with Tunisian hackers during the uprising in Tunisia (Kara, 2013). People can express their political thoughts through various social media networks and different communication channels without being tied to a specific area, but the damage they cause is reaching serious proportions: for example, cyber-groups that prevented state institutions from functioning just before the events in the country began both fuelled the rebellious movements of the demonstrators and were effective in achieving the outcome by supporting them.

Cyber warfare can be used to exert political pressure on a sovereign state or administration, as mentioned above, as well as to cause socio-economic damage to the other party. Cyber attacks against the Myanmar government in 2010 can be shown as a good example of this situation. Before the Myanmar elections, the internet network was the target of DDoS attacks (BBC, 2024). Similar to the cyber disruptions observed during the Arab Spring, these attacks aimed to impede the flow of information both before and during the electoral process.

In the ongoing Israeli-Palestinian conflict, the Anonymous group launched a cyber attack against Israel in 2013, allegedly contributing to civilian casualties. Many international cyber

organizations also supported the attacks called OpIsrael. According to the statements issued by Redhack and Anonymous groups, over 100 thousand websites, more than 40 thousand Facebook accounts and around 30 thousand bank accounts with extensions belonging to the State of Israel and the Israel Defense Forces were affected by these attacks. Thereupon, the Israeli government, which lost about 3 billion dollars only through cyberattacks, ended its attacks (Anadolu Ajansı, 2023).

1.5. Society and Media Dimensions of Cyberwarfare

Cyber warfare not only impacts the economies and political structures of nations but also brings significant changes to societal life. The increase in internet usage all over the world over the years has led to the increasing prevalence of social media. Cyber warfare can be used to exert political pressure on a sovereign state or administration, as mentioned above, as well as to inflict socio-economic damage on the other party. The damages It involves the sharing of personal data belonging to individuals who are the most important elements of society, such as bank card details, email addresses, social media account details, health records, educational history, communication data, and biometric identifiers such as fingerprints and vein patterns. The fact that people live in fear that information will be stolen has led to a loss of trust. These services, which are necessary for the continuation of social life - including transportation (e.g., airplanes, trains, and metro systems), financial and banking systems, utilities such as water, gas, and electricity, and healthcare systems - heavily depend on information and communication technologies. It is clear that cyberattacks targetting all these systems will cause serious problems. The fact that this situation is at the size of a cyber war sometimes even causes social disasters.

According to statistical data derived from the 2021 We Are Social Report, it has been determined that cyber attacks and cyber wars are intense in countries with high internet usage rates. Likewise, the use of social media has allowed the expansion of cyberwarfare. Information about people and institutions can be obtained through social media. However, as in the example of the Arab Spring, social media plays an active role in designing politics. This makes the job of cyber warriors easier. The reputations of countries are destroyed by disinformation and smear campaigns on social media. National economies can suffer significant damage due to speculation on social media. Social media is a treasure trove of information for cyber warriors. Cyber attackers and the supporting international powers behind them use this network to cause serious damage to the domestic and foreign policies of the countries.

1.6. Security Strategies of Countries

In general, when cyber security is mentioned, it comes to mind that various trainings, activities, applications and technologies constitute a whole aimed at protecting institutional and individual identities. The current era makes it necessary to develop new security policies against cyber attacks and wars. In this context, it creates firewalls by developing various security software and applications in terms of cyber security in countries. It also tries to raise awareness of individuals against cyber wars by preparing cyber attack action plans. State-sponsored ransomware attacks have become a critical geopolitical tool. In 2020, the U.S. Department of Justice indicted Russian intelligence officers for deploying NotPetya malware, which caused over \$10 billion in global damages (Department of Justice, 2020).

1.7. Cyber Security Policies of the United States of America

Considering the security policies of the states, it is seen that the judicial regulations and security strategies are implemented by the USA. The U.S. which has been making various legal arrangements since 1984, has guaranteed by law that it takes this situation seriously and will impose sanctions. On May 21, 2010, Cyber Command-CYBERCOM was established. Looking at current US cybersecurity policy, when President Donald Trump's first budget proposal was being considered in 2017, it stated that it would invest \$1.5 billion in cybersecurity initiatives to protect state and US critical infrastructure (Tselicov,2016).

1.8. Cyber Security Policies of the People's Republic of China

China took its first measures in 1990. With the Great Firewall system referred to as the Golden Shield Project, 50,000 internet police officers were assigned to control the internet and social media platforms. For example, YouTube, Twitter, Facebook and similar social media sites are prohibited in China. In order to meet the need for such social media sites, China created copies within its own borders and established sites such as Youku instead of Youtube, Fanfou instead of Twitter, and Renren instead of Facebook. These sites are clearly supported by the government by allocating money from the fund. This strategy aims to prevent the use of foreign-based platforms - prone to external influence and redirection - as potential tools for cyberattacks or political interference within the country (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2016).

1.9. Turkey's Cyber Security Policies

The Computer Incident Response Team (TRBOME), responsible for national cybersecurity coordination efforts, operates under TUBITAK in Turkey. Similar to other countries, Turkey has taken several steps to enhance cybersecurity through the enactment of relevant laws and

regulations. As a result, the National Cyber Incidents Response Center (USOM CERT) was activated in 2013 to ensure coordination in the incidents related to cyber security under the authority of the Telecommunications Communication Presidency (Karabulut, 2015).

In the following period, the 2016-2019 Cyber Security Strategy document was published. In this document, the activities aimed to be carried out in the field of cyber security were determined by referring to the previous document. The most interesting of these activities was announced that a competition called “Cyber Star” would be held. It has been stated by the USOM that they will form a cyber army from the competent people to be determined as a result of this competition (Çakır, 2021).

According to the results of the International Telecommunication Union’s Global Cyber Security Index reported in 2019, Turkey moved up 23 places compared to the previous years and rose to the 20th place in the world and the 11th in Europe based on data from 2018(T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020).

Conclusion and Recommendations

This study delved into the multifaceted impacts of cyberwarfare on the political, economic, social, and media dimensions of countries and international organizations, alongside analyzing the defense strategies of key nations such as the U.S., Russia, China, and Turkey.

States are increasingly leveraging information technologies and the internet as tools in cyberwarfare, surpassing traditional notions of physical intervention. The relatively low cost of cyber attacks coupled with the challenge of identifying their sources makes them particularly insidious. Notably, cyber attacks often result in significant economic losses, with repercussions extending beyond financial domains into the political and social spheres. The economic impact of cyberwarfare can be profound. For instance, incidents such as the 2003 Northeast Blackout, which affected millions, or the 2016 cyber attacks on U.S. government websites highlight the immense financial repercussions of cyber threats. Moreover, recent events such as the Colonial Pipeline ransomware attack demonstrate the vulnerability of critical infrastructure to cyber threats, with potential damages reaching billions of dollars.

In the realm of politics, cyberwarfare has reshaped the landscape of international relations. Events like the Arab Spring exemplify how cyber attacks, combined with social media manipulation, can catalyze political upheaval and regime changes. Similarly, conflicts like the Israeli-Palestinian struggle have witnessed cyber attacks aiming to disrupt infrastructure and sow discord, showcasing the intersection of cyber and geopolitical strategies. Moreover, cyberwarfare has profound societal and media dimensions. The pervasive nature of the internet and social media

renders societies vulnerable to manipulation and misinformation campaigns. Cyber attacks targeting critical services such as transportation, finance, and healthcare can destabilize societies and erode public trust. In response to these threats, countries have developed various cyber security policies and strategies. From the establishment of dedicated cyber security commands to legislative measures and international collaborations, efforts to bolster cyber defenses are underway worldwide. Notably, Turkey's ascent in the Global Cyber Security Index underscores the importance of proactive cyber security measures in safeguarding national interests. Future cybersecurity policies should emphasize international cooperation, investment in cyber resilience, and the establishment of global cybersecurity norms (World Economic Forum, 2023).

In conclusion, the evolving landscape of cyberwarfare necessitates concerted efforts at the national and international levels. Collaboration, technological innovation, and strategic foresight are paramount in mitigating the risks posed by cyber threats and ensuring the security and stability of nations in an increasingly interconnected world.

REFERENCES

- Anadolu Ajansı. (2016, October 22). ABD'deki siber saldırı 7 milyar dolarlık zarara yol açtı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-deki-siber-saldiri-7-milyar-dolarlik-zarara-yol-acti/>
- Anadolu Ajansı. (2012, November 20). İsrail ordusu siber savaşı kaybetti. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-ordusu-siber-savasi-kaybetti/307287>
- BBC. (2012). Anonymous İsrail'e siber savaş ilan etti. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/10/10100_declares_cyberwar
- BBC. (2010). Burma'ya siber saldırı. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/11/101104_burma_cyber_attack
- CNN. (2012, November 20). Middle East conflict moves online. <http://edition.cnn.com/2012/11/19>
- Siberbülten. (2017). Trump'dan devrim gibi karar: Her bakanlık kendi siber güvenliğinden sorumlu. <https://siberbulten.com/uluslararası-iliskiler/trumpdan-devrim-gibi-karar-her-bakanlik-kendi-siber-guvenliginden-sorumlu/>
- Aslan, E. (2013). Sızma sanatı. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2017). Emek, siberetik ve toplum. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (37), 515–518.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2017). Unvan. Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2016). 6757 sayılı kanun: OHAL kapsamında kurumlara ilişkin düzenleme. Resmi Gazete.
- Coughlan, S. M. (2003). Is there a common understanding of what constitutes cyber warfare? Birmingham: The University of Birmingham.
- Çakır, H., & Arınmış Uzun, S. (2021). Türkiye'nin siber güvenlik eylem planlarının değerlendirilmesi. Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 7(2), 353–379.
- Durul, T. (2017, August 11). Çin'de sosyal medya devlerine soruşturma. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinde-sosyal-medya-devlerine-sorusturma/882066>
- euronews. (2021). ABD'de siber saldırıyla felce uğrayan petrol boru hattı yeniden açıldı. <https://tr.euronews.com/2021/05/13/abd-de-siber-sald-r-yla-felce-ugrayan-petrol-boru-hatt-yeniden-ac-ld>
- Intelligence Resource Program. (2021). DoD Dictionary of Military and Associated Terms. <https://irp.fas.org/doddir/dod/dictionary.pdf>
- Kara, M. (2013). Siber saldırılar-siber savaşlar ve etkileri. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Karabulut, Y. E., Boylu, G., & Küçüksille, E. U. (2015). Characteristics of cyber incident response teams in the world and recommendations for Turkey. Balkan Journal of Electrical and Computer Engineering, 3(3), 175–178.

- Mataracıoğlu, T. (2010). Cyber warfare: The new battlefield of the 21st century. Proceedings of the International Cyber Security Symposium.
- Meral, M. (2015). Siber güvenlik kapsamında kritik altyapıların korunmasının önemi. Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. (2022). Cyber conflict and hybrid warfare: Current developments. *Journal of Cyber Policy*, 7(3), 230–245. <https://doi.org/10.1080/23738871.2022.2093267>
- Ponemon Institute & Accenture. (2019). Siber suç maliyet raporu.
- Robinson, M., Jones, K., & Janicke, H. (2021). Cyber warfare: Contemporary threats and responses. *Computers & Security*, 100, 103052. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2021.103052>
- Robinson, M., Jones, K., & Janicke, H. (2015). Cyber warfare: Issues and challenges. *Computers & Security*, 49, 70–94.
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2020). Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi 2020–2023. <https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/ulusal-siber-guvenlik-stratejisi-ep-2020-2023.pdf>
- Tselicov, A. (2021). The tightening web of Russian internet regulation. *Research Publication*, 7.
- U.S. Department of Defense. (2021). Cyber warfare and national security strategies. Washington, DC: Government Printing Office.
- U.S. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA). (2021). Colonial Pipeline ransomware attack and its economic implications. Washington, DC: CISA. <https://www.cisa.gov>
- U.S. Department of Justice. (2020). Russian cyber operations and NotPetya malware attacks. Washington, DC: DOJ. <https://www.justice.gov>
- Wiener, N. (2019). Cybernetics: Or control and communication in the animal and the machine. MIT Press.
- World Economic Forum. (2023). Global risks report: Cybersecurity and geopolitical threats. Geneva, Switzerland: WEF. <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023>
- Yayla, M. (2013). Hukuki bir terim olarak siber savaş. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (104), 177–202.

RUSYA'DA MUHALİF MİLLİYETÇİLİK: EDUARD LIMONOV'UN SİYASİ DÜNYASI

Emrullah ATASEVEN*

Özet

Bu makale, Rus kültürü ve siyasetinde tartışmalı bir figür olan Eduard Limonov'un hayatını, edebi katkılarını ve siyasi inançlarını incelemektedir. Limonov olarak bilinen Eduard Savenko, avangart edebi katkılarıyla öne çıkmış ve daha sonra radikal solcu ve milliyetçi ideolojileri birleştiren bir parti olan Ulusal Bolşevik Partisi'ni (NBP) kurmuştur. Edebi eserleri, otorite, kimlik ve devrim gibi tartışmalı konuları bir araya getirerek Rus edebiyatının geleneksel standartlarını tartışmaya açmıştır. Limonov'un felsefesi, uluslararası deneyimleri ve liberal demokrasi, kapitalizm ve Rus yönetimine yönelik eleştirileriyle şekillenerek zamanla bir evrim sürecinden geçmiştir.

Çalışma, Limonov'un Rusya'nın sosyopolitik değişimlerini tasvirini incelemekte ve Sovyetler dönemindeki muhalif hareketlere olan ilgisiyle radikal eylemlere ve ayrılıkçı ideolojilere verdiği sonraki dönemlerdeki desteği incelemektedir. Ana temalar arasında, yenileyici bir güç olarak devrime olan hayranlığı, küreselleşmeye yönelik eleştirisi ve Rusya'nın emperyal mirasına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Tartışma ayrıca, otobiyografik bileşenleri kapsamlı kültürel eleştirilerle bir araya getiren ve erkeklik, milliyetçilik ve modernite üzerine farklı bir bakış açısı sağlayan edebi eserlerini de analiz etmektedir. Limonov'un karmaşık ve sıklıkla çelişkili pozisyonlarından etkilenen mirası, Rus toplumunda özgürlük, ideoloji ve muhalefetin işleviyle ilgili tartışmaları kışkırtmaya devam etmektedir. Ayrıca, Limonov'un siyasi aktivizmi, eserlerinin kimlik, özgürlük ve muhalefet hakkındaki çağdaş tartışmaları ele alması dolayısıyla, edebi eserlerinde sıklıkla tezahür ediyordu. Makale, yazarın Ukrayna, Rus milliyetçiliği ve küresel güç dengesi gibi konulardaki pozisyonlarını vurgulayarak, liberalizmi ve otoriterliği aynı anda reddettiğini ortaya koymaktadır. Eduard Limonov'un mirası tartışmaya açık olmaya devam etmektedir ve Limonov'un edebiyata katkılarının yanı sıra, Rus siyaseti üzerindeki etkisiyle benzersiz bir şekilde

* Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, eataseven@agri.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3605-6535

Alındığı Tarih : 13.03.2025
Kabul Edildiği Tarih : 07.04.2025
Açık Erişim Tarihi : 26.06.2025

radikal bir dünya görüşünün somutlaşmış hali olması onu Rusya'nın en önemli muhalif milliyetçilerinden biri haline getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eduard Limonov, Rus Siyasal Hayatı, Çağdaş Rus Romanı, Rus Milliyetçiliği, Ulusal Bolşevik Partisi

Jel Kodları: A10, B22

Dissident Nationalism in Russia: The Political World of Eduard Limonov

Abstract

This article explores the life, literary contributions, and political beliefs of Eduard Limonov, a contentious and divisive figure in Russian culture and politics. Eduard Savenko, known as Limonov, achieved prominence through his avant-garde literary contributions and subsequently founded the National Bolshevik Party (NBP), an organization that amalgamates radical leftist and nationalist ideologies. His literary works contest conventional standards of Russian literature, incorporating subversion and contentious subjects such as authority, identity, and revolution. Limonov's philosophy underwent evolution over time, shaped by his international experiences and his critique of liberal democracy, capitalism, and successive Russian regimes.

The article examines Limonov's depiction of Russia's sociopolitical transformations, contrasting Soviet dissident movements with his subsequent support for radical actions and separatist ideologies. Key themes include his fascination with revolution as a rejuvenating force, his critique of globalism, and his views on Russia's imperial legacy. The discussion also analyzes his literary works, which juxtapose autobiographical components with extensive cultural critiques, providing a distinctive perspective on masculinity, nationalism, and modernity. Limonov's legacy, influenced by his intricate and frequently contradictory positions, persists in provoking discussions regarding freedom, ideology, and the function of dissent within Russian society. Also, Limonov's political activism often paralleled his literary provocations, with his works addressing contemporary debates on identity, freedom, and dissent. The article highlights his polarizing positions on issues such as Ukraine, Russian nationalism, and the global balance of power, showcasing his simultaneous rejection of liberalism and authoritarianism. Eduard Limonov's legacy remains complex, provoking ongoing debate about his contributions to literature, his influence on Russian politics, and his embodiment of a uniquely radical and contradictory worldview.

Keywords: Eduard Limonov, Russian Politics, Contemporary Russian Novel, Russian Nationalism, National Bolshevik Party

Jel Codes: A10, B22

Giriş

Eduard Limonov (1943-2020), ihtilafli ve kışkırtıcı görüşleriyle tanınan bir Rus yazar, şair ve siyasi aktivistti. Eduard Veniaminoviç Savenko olarak 22 Şubat 1943'te Sovyetler Birliği'nde doğan Limonov'un hayatına ve kariyerine bir dizi radikal dönüşüm damgasını vurmuştur. Kariyerine şair ve yazar olarak başlayan Limonov, avangart tarzı ve asi ruhuyla ün kazandı. Otobiyografik romanı Ben, Eddie gibi ilk eserleri, Sovyet toplumuna karşı hayal kırıklığını ve Batı'da göçmen olarak yaşadığı deneyimleri yansıtıyordu. Bu yazılar nihilizm, varoluşsal endişe ve toplumun kenarlarına itilenlerinin hayatlarını tasvir ediyordu (Carrère, 2011: 21). 1990'larda Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Limonov edebiyattan siyasi aktivizme geçiş yaptı. Alexander Dugin ile birlikte Ulusal Bolşevik Parti'yi (NBP) kurdu. NBP aşırı sol ve aşırı sağ ideolojilerin unsurlarını birleştirerek güçlü, milliyetçi bir Rus devletini savunuyor ve Batı kapitalizmini eleştiriyordu. Partinin sembolü olan gamalı haçla birleştirilmiş orak ve çekiç, Sovyet nostaljisi ile aşırı milliyetçiliği harmanlıyor gibiydi. Limonov'un liderliği altında NBP provokatif ve çoğu zaman şiddet içeren eylemleriyle tanındı. Parti, sık sık tutuklamalara ve yetkililerle çatışmalara yol açan çok sayıda yüksek profilli protesto ve sivil itaatsizlik eylemi düzenledi. Limonov'un kendisi 2000'li yılların başında terörizm ve yasadışı silah bulundurma suçlamalarıyla hapse atılmıştı ancak destekçileri tarafından bu suçlamaların siyasi amaçlı olduğunu iddia edilmişti (Carrère, 2011: 404). NBP'nin 2007 yılında yasaklanmasının ardından Limonov siyasi faaliyetlerini çeşitli muhalif hareketler aracılığıyla sürdürdü. Vladimir Putin hükümetini eleştirdi ve Kremlin'in otoritesine meydan okumayı amaçlayan çok sayıda protestoya katıldı. Limonov Ukrayna'nın doğu kesimlerinin Rusya'ya bağlanmasını çok önceden dile getiriyor ve destekliyordu. Kremlin'in Ukrayna politikasının kendi görüşlerine yaklaşması üzerine Putin hükümetine bu konuda destek vermeye başladı.

Tartışmalı geçmişine rağmen Limonov, statükodan hayal kırıklığına uğramış genç Ruslar arasında bir takipçi kitlesi edinmeyi başardı. Limonov'un siyasi ideolojisi milliyetçilik, sosyalizm ve anarşizmden öğeler barındırıyordu. Bir Rus imparatorluğunun yeniden kurulmasını, toplumsal eşitlik için kaynakların yeniden dağıtılmasını ve Rus kültürel kimliğinin korunmasını savunuyordu. Görüşleri onu sık sık hem liberal muhalefetle hem de Rus hükümetiyle karşı karşıya getirdi ve Rus siyasetinde muhalif bir figür haline geldi. Eduard Limonov ardında edebi ve siyasi bir isyan mirası bırakmıştır. Hayatı ve çalışmaları, 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında Rus toplumunun çalkantılı ve çoğu zaman çelişkili doğasını yansıtarak tartışma ve analizlere ilham vermeye devam etmektedir.

Limonov'un siyasi fikirleri ve eylemleri tartışmalı olduğu kadar çok yönlüdür ve tek bir ideoloji veya sisteme uymayı reddeden bir aktivistin görüşlerini somutlaştırmaktadır. Rus siyaseti

ve kültürü üzerindeki etkisi devam etmektedir. Limonov faşizan bir ideoloji benimsemiş olmasına rağmen muhtemelen ses getiren muhalefeti dolayısıyla Rusya'da bir dönem ifade özgürlüğünün sembollerinden biri oldu.

Eduard Limonov'un siyasi inançlarının zaman içinde geliştiğini ve ideolojik kaymalarının, farklı ülkelerde yaşama deneyimleri, kişisel ilişkileri ve statükoya meydan okuma arzusu dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilendiğini belirtmek önemlidir. Limonov'un 1990'larda ve 2000'lerin başındaki siyasi görüşleri, solcu ve milliyetçi inançların bir karışımı ile karakterize edildi. Rusya'daki siyasi ve ekonomik sistemi eleştiriyordu ve vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılayacak güçlü bir devleti savunuyordu. Ayrıca Sırp milliyetçi hareketi ve İsrail'e karşı Filistin mücadelesi gibi çeşitli milliyetçi davalara sempati duyduğunu ifade etti.

2000'lerin ortalarında Limonov'un siyasi görüşleri aşırı sağa kaydı ve kendisini faşist olarak tanımlamaya başladı. Bu kayma, Rusya'daki sol siyasi partilerle ilgili hayal kırıklığı, Rusya'nın büyüklüğünü geri kazanmak için güçlü bir lidere ihtiyaç duyduğuna olan inancı ve Vladimir Putin gibi otoriter figürlere olan hayranlığı da dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilendi. Limonov'un faşist inançlarının ırksal veya etnik üstünlüğe değil, Rus ulusunun ve kültürünün üstünlüğüne olan inancına dayandığını belirtmek önemlidir. Aile ve din gibi geleneksel muhafazakâr değerleri reddetti ve bunun yerine bireyin ihtiyaçlarını devletin ihtiyaçlarının üzerinde tutan radikal bir bireyciliği savundu.

Limonov'un faşizme kayması tartışmalı olsa da siyasi inançlarının karmaşık ve çoğu zaman çelişkili olduğunu anlamak gerekir. Rus toplumu ve siyasetinin normlarına meydan okuyan kışkırtıcı ve tartışmalı bir şahsiyetti ve mirası bugün Rusya'da tartışılmaya devam ediyor. Eduard Limonov'un Ukrayna sorununa ilişkin görüşleri karmaşıktı ve zaman içinde gelişti. Başlangıçta, Ukrayna'nın bağımsızlığının destekçisiydi ve Sovyetler Birliği'nin Ukrayna'ya yönelik muamelesini eleştiriyordu. 1990'larda Ukrayna egemenliğinin sesli bir savunucusuydu ve Ukrayna'da demokrasi ve insan haklarını geliştirmeyi amaçlayan Turuncu Devrim'i destekledi.

Ancak 2013-2014'teki Euromaidan protestolarına giden yıllarda Limonov'un Ukrayna hakkındaki görüşleri giderek daha tartışmalı hale geldi. Ukrayna hükümetini eleştirmeye başladı ve Doğu Ukrayna'daki Rus yanlısı ayrılıkçılara sempati duydu. Ayrıca Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına desteğini ifade ederek, bunun tarihsel olarak Rus toprağı olduğunu ve Kırım halkının kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu savundu. Limonov'un Doğu Ukrayna'daki çatışmaya ilişkin görüşleri kutuplaşıyordu, bazıları onu Rus saldırganlığının destekçisi olarak görürken, diğerleri onu Ukrayna'daki etnik Rusların haklarının savunucusu olarak görüyordu. Bununla birlikte, Limonov'un siyasi inançlarının çoğu zaman çelişkili olduğunu ve çeşitli konularda kışkırtıcı ve tartışmalı açıklamalarıyla tanındığını belirtmek önemlidir. Medyaya, popüler kültüre

ve siyasete dair hatıra ve görüşleri çeşitlilik arz etmektedir (Limonov, 2008: 11). Siyasi dünyasının odağında bir tür muhalif milliyetçilik anlayışı bulunmaktadır. Bu çalışma da bu muhalif milliyetçiliği çeşitli yönleriyle incelemektedir.

Çalışmanın ilk bölümü Limonov'un Batı karşıtı ve saf Rus milliyetçiliğine dayanan sağ ve sol akımlardan etkilenmiş ideolojisini araştırmaktadır. İkinci bölüm ise Limonov'un Balkanlar'daki savaşlar, milliyetçilik ve edebi eserlerindeki arayışlara odaklanmaktadır.

1 . Batı Hegemonyasına, Avrupa Merkeziliğe ve Kremlin'e Karşı Bir Rus Milliyetçisi

Limonov, Rus toplumunu daha yakından gözlemleme şansı bulduğu hapishaneyi "büyük bir projenin imparatorluğu" olarak tanımlıyor; orada her şey, sonsuz bir yakın çekimde olduğu ve yakın olduğu için de büyütülmüş görünüyor (Baselica, 2020: 2). Rus toplumunu yakından gözlemleme Rus tarihiyle ilgili de çıkarımlarını soyutlaştırmasına yarıyor. Bu bakımdan Rus aydınıyla sıradan halkın vatan algısına dair bir gözlemi bulunmaktadır. Rus aydınları arasında vatan olarak Rusya'yı değil de soyut bir Avrupa'yı tercih etmiş 'çatlak' entelektüeller bulunmaktadır (Limonov, 2015: 13). Bununla birlikte Limonov'a göre, Avrupa fikri, medeniyeti, kültürü ve ahlakı bir kriz içerisindedir. Avrupa uygarlığı (Amerika Birleşik Devletleri onun bir uzantısıdır) nihai sonuca ulaşmıştır: Avrupa siyaset ve adalet anlayışının zaferi uğruna, muhalif halkları ve kültürleri cezalandırmak, bombalamak ve yok etmek mümkündür. Muhaliflerden biri olan Rus medeniyeti de bundan nasibini almıştır (Limonov, 2004: 361).

Rusya'nın bu tür bir tehdit altında olduğuna inanan Limonov esasında hayal kırıklığı yaşayan orta sınıfa hitap etmenin yollarını aramaktadır. Ona göre Rus halkı büyük ve yetenekli bir halktır, savaşta kahramanlık, duygusal cömertlik, asalet ve fedakârlık gösterebilirler ancak yavaş birikim onlara göre değildir. Rus folklorunda Budala İvan'la ilgili masallar döngüsünün anormal derecede geniş olması da tesadüf değildir (Limonov, 1992: 95). Böylece, 1960'larda ilk kez (samizdat aracılığıyla) toplumsal sahneye çıkan muhalif düşünce, Sovyet toplumuna çekici, yeni, taze ve devrimci görünüyordu. Bu durum, iki ana akım Batıcı Aleksandr Saharov ve gelenekçi Aleksandr Soljenitsin tarafından temsil ediliyordu. Bugün çeyrek asır sonra, Limonov ve çağdaşları aniden muhalif düşüncenin, güzel yürekli ve hümanist projelerin gerçeğe dönüştüğünü veya uygulanmaya yakın olduğunu görme fırsatına sahip oluyordu (Limonov, 1992: 100). Fakat Demokratlar ideolojik olarak başarısız olmuşlardı. Siyasi deneyleri korkunç bir başarısızlığa yol açmıştı: SSCB devletinin çöküşü, Rusya Federasyonu'nun inşasında ciddi sorunlar ortaya çıkarmıştı. Ekonomik programları, eski yönetici elitten gelen yönetici Yeltsin tarafından ellerinden alınmıştı (Limonov, 1992: 178).

Batılaşma ve liberalleşme ile ilgili genel kabul gören görüşü özetleyen Limonov, yüksek düzeyde kültürel ve sosyal organizasyona sahip bir toplum ile oldukça şekilsiz, kaba ve vahşi bir

şeyi ifade eden bazı mefhumların yan yana getirilmesini çok yüzeysel ve yetersiz bulmaktadır. Ukala bir Batılı bireyin gözünde, medeni dünyanın en iyi temsilcisi Batı'nın kendisidir (yani tüm farklılıklarına rağmen Batı Avrupa ve ABD'dir). Bu durumda hâlâ bir Avrupa devleti olarak görülme hakkı için mücadele eden Rusya (ya da eski SSCB), büyük ve korkutucu barbar için iyi bir örnektir. Yarı Rus, yarı Ukraynalı kökenli ve hayatının beşte ikisini ABD ve Fransa'da geçirmiş bir 'Batılı' olan Limonov, böyle bir muhalefetle isteyerek yer almakta ama aynı zamanda bunun tehlikesini de görmektedir. "Otobiyografik karakteri hem bir barbarın hem de medeni bir insanın kıyafetlerini denemektedir" (Rogatchevski, 2007: 117-8).

Limonov'a yakın sayılabilecek bazı görüşleri olan Alexander Prokhanov 2001'de Limonka'nın sayfalarında, "ilk başta edebi nedenlerle siyasete dahil olduğundan şüpheleniyorum." diye yazıyordu. Yeni bir rol benimsemek ve sonra bunu sanatçı için değerli tezahürlerle tanımlamak için bunu yapıyordu. Ancak görünen o ki, bu model kontrolden çıkmıştı. Ona inanan gençler üzerinde kötü bir tesir bırakmıştı (Zagrebelniy, 2012: 85).

Şair Elena Fanailova da Eduard Limonov'un kitaplarından etkilenmiş ve Limonov'la benzer görüşleri öne sürmüştür:

"Bugün Rusçada sadece şiirde değil, tüm Rus ideolojisinde, anlam oluşturma alanında, Rusların sahip olmadığı felsefeden bahsetmiyorum bile, ciddi bir anlam krizi var. Şiir, anlam oluşturma en önemli araçlarından biridir, antropolojik bir araçtır. Rusya korkunç bir antropolojik ve ontolojik krizden geçiyor. Şiir sadece bunu kayıtsızca dile getirmekle değil, aynı zamanda çağdaşların bilincine bir şeylerin önemsizden daha fazlası olduğunu getirmenin bir yolunu bulmakla da yükümlüdür. Toplumsal felaketlerle ve kendi mantıksız korkularıyla yıpranmış çağdaşlar, kötü bir şey duymak istemiyorlar, ama sakinleştirici bir şey istiyorlar ve onları anlıyorum, ama onları haklı çıkarmıyorum" (Zagrebelniy, 2012: 128).

Limonov bağlamında Fanailova, Rus aydınının Avrupa'ya ilişkin ikircikli tutumunu anlamaya çalışır. Bu anlamlandırma ideolojik bir yörünge kazanır. Limonov'a göre Sosyalizm ile Kapitalizm siyam ikizleridir (Limonov, 2004: 108). Buna göre, hem sosyalizmin (bu noktada Marksizm sosyalizmin yalnızca radikal bir varyantıdır) hem de kapitalizmin mülkiyete dair olduğunu fark eder. Her iki sistem de mülkiyet ve sermaye ile ilgilenir. Kapitalizmde mülkiyet ve sermaye, daha önce de söylendiği gibi, özel şahıslara aittir; sosyalizmde ise mülkiyet ve sermaye çalışan insanlara-ücretli işçilere, yani proletaryaya aittir. Bu bir indirgeme ve basit bir fikir gibi görünür (Limonov, 2004: 109). Bu oldukça temel sorgulamaya devam edildiğinde, Marx'ın radikal sosyalizminin ortaya çıkışından önce kapitalizmin kendisine "kapitalizm" denmediğini söylediği görülür. Henüz ayrı bir sosyo-ekonomik sistem değildi. İlk "kapitalistler" İngiltere'de, Hollanda'da, Kuzey İtalya'da- Milano'da, ortaya çıktılar ancak kendilerini kapitalist olarak tanımlamadılar ve kendilerine bir ad koymadılar. Onlara iş adamı tüccar, imalatçı, vs. deniyordu. Monarşik devlet sistemine sahip devletlerde hareket ediyorlardı. Krallar, örneğin savaş için zengin halkından büyük miktarlarda borç para alabilir ve asla geri vermeyebilirdi (Limonov, 2004: 109). Bu tespit ve

sorgulama Limonov'un Marx'ın Ruslara dair fikirlerini sorgulama götürür. Marx, Bakunin'le giriştiği tartışmalardan Bakunin'i kastederek Ruslar hakkında iğneleyici bir görüş ortaya atar: “Slav bir köle ile Moğol bir dünya fatihinin psikolojisinin karışımı.” Şimdi ise Limonov’a göre pek çok kişi ilk sosyalist devrimin tamamen kapitalist olmayan bir ülkede gerçekleşmiş olmasından utanç duymaktadır (Limonov, 2004: 111).

Marksizm'den neo-liberalizme eleştirilerini uzatan Limonov 1997 yılında Tretyakov Galerisi'nin basın merkezinde George Soros ile gerçekleştirilen bir konuşmaya katılır. Başkent halkı ile bu eksantrik Amerikalı hayırsever tarafından yönetilen “Açık Toplum Enstitüsü” buluşması olarak düzenlenir. Oraya Dugin ile birlikte giderler. Gelecekleri Soros'un Rus asistanları tarafından önceden kararlaştırılmıştır ve Soros'un kendisi de bu iki tehlikeli ‘devrimcinin’ toplantıya geleceği konusunda bilgilendirilmiştir. Soros bu iki anti-liberalin gelmesini iyi karşılamıştır. Fakat, kırk sekiz konuşmacı arasında bu iki katılımcıya ilgilenir. Çünkü diğer tüm konuşmacılar ona yakın kişilerdir. Limonov’a göre, Soros'un “açık toplumu” onun gibi insanların yok olmasını talep etmektedir (Limonov, 2004: 111-2).

Limonov, Soros eleştirilerini genişleterek Rusya’daki mevcut düzeni ve küresel kapitalizmi eleştiren güçlü bir ideolojik bakış açısını ortaya koymaktadır (Limonov, 2004: 112). Yazar, küresel düzene yön veren Batılı liderleri, George Soros gibi iş figürlerini, Batı’nın liberal değerlerinin sembolleri olarak görmektedir ve onların Rusya gibi ülkelerde halkın çıkarları için tehdit oluşturduğunu savunmaktadır (Limonov, 2004: 114). Soros’un “açık toplum” fikri ve Rusya’daki iş birlikçileri, yazar tarafından yalnızca kapitalizmin yayılması için bir araç olarak görülmekte ve bu liberal sistemin, farklı toplumların ve ideolojilerin var olmasını engellemek üzere tasarlandığı öne sürülmektedir. Bu bakış açısına göre, Batılı liberallerin benimsediği değerler aslında evrensel değildir; Batı’nın kendi çıkarlarını küresel olarak dayatma çabalarının yansımasıdır (Limonov, 2004: 114).

Yazar, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki tarihsel çatışmayı eleştirel bir gözle değerlendirir ve bu çatışmanın temelde kurmaca bir ayrım olduğunu ileri sürer. Ona göre, Batı’da sosyalist söylemlerle kapitalist söylemler arasındaki çizgi neredeyse belirsiz hale gelmiştir. Rusya’daki yozlaşmış kapitalist düzen ise, yazarın gözünde sosyalist ideallerin çarpıtılmasından başka bir şey değildir. Sosyalizm ve kapitalizm aynı dilde konuşmakta, benzer değerleri savunmakta; fakat ikisinin de halkı özgürleştirecek gerçekçi çözümler sunmadığı belirtilmektedir. Bu çerçevede yazar her iki ideolojinin de insan emeğini mekanik üretkenlik odaklı bir çerçevede ele aldığını ve bu yüzden yetersiz kaldığını öne sürer (Limonov, 2004: 115).

Limonov bu vesileyle Rusya’nın mevcut durumundan duyulan toplumsal memnuniyetsizliği dile getirmektedir. Özellikle, Sovyet döneminden miras kalan “nomenklatura”

sınıfı, bugünkü yönetimde güçlü bir konuma sahiptir ve bu sınıfın ülkenin kaynaklarını ve halkın enerjisini sömürdüğü ifade edilmektedir. Putin yönetiminin, halkın desteğini kazanmak için söylemde halktan yana görüldüğü ancak gerçek anlamda halkla bir uzlaşa sağlamadığı savunulmaktadır. Yazar, bu yüzden Rusya'nın yeni bir devrime şiddetle ihtiyaç duyduğunu iddia eder. Ona göre devrim, bir toplumun sağlıklı bir gelişim göstergesi ve durgunluktan kurtuluş aracıdır; uzun süredir devrim geçirmemiş bir toplum, kaçınılmaz olarak bir çürüme sürecine girecektir (Limonov, 2004: 145).

Yazar, devrim ihtiyacını yalnızca Rusya'ya özgü bir sorun olarak görmez; dünyanın geri kalanı için de benzer bir devrimci ruhun gerekliliğini savunur. Ona göre, Batı'nın liberal-kapitalist küreselleşme modeli yalnızca gelişmiş birkaç ülkeye hitap ederken, Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde memnuniyetsizlik doğurmuştur. Batı'nın askeri üstünlüğü nedeniyle bu ülkeler seslerini çıkaramazken, bir dünya devriminin kaçınılmaz ve gerekli olduğunu öne sürmektedir. Batı'nın, dünyanın geri kalanına baskı yaparak dayattığı bu düzene karşı, halkların özgürleşmesi için küresel bir ayaklanmanın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Limonov, 2004: 146-7).

Limonov bu devrimi gerçekleştirmek için yeni bir strateji de önerir: ideolojik olarak radikal ve ayrılıkçı gruplarla iş birliği yapmak. Rusya'da kurulacak devrimci bir düzenin, yalnızca merkezi otoriteleri değil, halkın çıkarlarına aykırı olarak işleyen tüm yapıları kökten değiştireceği belirtilmektedir. Yazar bu "Ulusal-Bolşevik İmparatorluk" vizyonunun, özgür silahlı komünler şeklinde örgütlenmesi gerektiğini, böylece ulusal kimliğe sahip emperyal bir yapının kurulabileceğini savunur. Bu düzen, yerel kültürleri ve toplumsal yapıları koruyan, merkezi otoritenin dayatmalarına karşı çıkan ve halkın potansiyelini özgürce ortaya koymasını sağlayan bir yapı olacaktır (Limonov, 2004: 149).

Limonov'a göre, 1991 yılında Moskova'da SSCB'yi yıkan demokratik niyetli bir devrim oldu. Bunun öncesinde ve sonrasında Doğu Avrupa ülkelerinde, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya'da "kadife devrimler" ve son on yılda da Yugoslavya Birliği ülkelerinde Batı'dan esinlenen ayrılıkçı devrimler gerçekleşti. Sonuç olarak, son iki yüzyılda devrimlerin önde gelen modern devletlerde siyasi sistemi değiştirmenin normal bir yolu haline geldiği söylenebilir. Yakın zamanda gerçekleşen Hırvat, Sloven, Müslüman (Bosna'da) ve Arnavut devrimlerinin yanı sıra Dağlık Karabağ'daki, Transdinyester'deki, Abhazya'daki ayrılıkçı devrimleri ve Tacikistan'daki devrim de buraya eklenirse, devrim hayalleri kuranlara hayalperest denemez (Limonov, 2004: 155). Dolayısıyla NBP (Nasyonel-Bolşevik Parti), ayrılıkçı olanlar da dahil olmak üzere dini, ulusal ve diğer örgütler gibi sistem karşıtı tüm toplum gruplarıyla ittifak içinde hareket etmelidir. Bir Ulusal-Bolşevik İmparatorluk yaratılacaksa, o zaman bu imparatorluk yozlaşmış idarecileri değil vatandaşların ve ulusal

grupların özgür silahlı komünlerini içerecektir. Nihayetinde küreselcilik yenilgiye uğratıldıktan yeni bir evrenselcilik ve enternasyonalizm inşa edilecektir (Limonov, 2004b: 360).

Rusya'nın karmaşık bir siyasi tarihi vardır ve modern tarihi boyunca ülkede faşist hareketler var olmuştur. Son yıllarda Rusya'da faşist ve neo-Nazi ideolojileriyle ilişkilendirilen aşırı sağcı ve aşırı milliyetçi gruplar yükselişe geçmiştir. Bu grupların göçmen karşıtlığı, İslamofobi ve anti-Semitik görüşleri destekledikleri bilinmektedir. Rus hükümeti de zaman zaman aşırı sağcı gruplara ve politikalara verdiği destekle faşist bir gündemi teşvik etmekle suçlanmaktadır. Bununla birlikte, Rus hükümetinin ve birçok Rus'un faşizm suçlamalarını reddettiğini ve sadece ülkelerinin egemenliğini ve geleneksel değerlerini savunduklarını iddia ettiklerini belirtmek önemlidir. Ayrıca, faşizmin tanımı öznel ve karmaşık olabilir ve faşizmi neyin oluşturduğuna dair görüşler büyük ölçüde değişebilir. Genel olarak, modern Rusya'da faşist hareketler ve ideolojiler mevcut olsa da ülkenin siyasi manzarasında ne ölçüde etkili veya baskın oldukları bir tartışma ve yorum konusudur.

Bu bakımdan Eduard Limonov, 1990'larda Ulusal Bolşevik Parti'yi (NBP) kuran tartışmalı bir Rus yazar ve siyasi aktivistti. Siyasi ideolojisi, "Ulusal Bolşevizm" adını verdiği aşırı sol ve aşırı sağ fikirlerin bir karışımıydı. Limonov'un Ulusal Bolşevizmi, faşizm, komünizm ve anarşizm de dahil olmak üzere bir dizi siyasi ve ideolojik hareketten ilham almıştır.

Yozlaşmış ve baskıcı olarak gördüğü liberal demokrasi ve kapitalizmi reddetmiş ve toplumun radikal bir şekilde dönüştürülmesini savunmuştur. Limonov'un siyasi görüşleri genellikle düzen karşıtı ve anti-otoriter nitelikleriyle karakterize edildi. Rus hükümetini ve politikalarını eleştiriyor ve mevcut siyasi düzenin devrimci bir şekilde yıkılmasını savunuyordu. Ayrıca siyasi değişim için şiddet kullanımını da destekledi. Limonov'un Ulusal Bolşevik Partisi 1990'larda ve 2000'lerin başında Rusya'da, özellikle de hoşnutsuz gençler ve entelektüeller arasında bir takipçi kitlesi kazandı. Ancak parti nihayetinde 2007 yılında Rus hükümeti tarafından yasaklandı ve Limonov'un kendisi de birkaç kez taciz ve hapis cezasıyla karşı karşıya kaldı. Genel olarak Limonov'un siyasi ideolojisi, ana akım siyaseti reddeden ve radikal değişim çağrısında bulunan aşırı sol ve aşırı sağ fikirlerin tartışmalı ve eklektik bir karışımıydı. Bununla birlikte görüşleri ve yöntemleri aşırılıkları ve demokratik normları ve insan haklarını göz ardı etmeleri nedeniyle sıklıkla eleştirildi (Limonov, 2004b: 360).

Ulusal Bolşevik Partisi, ideolojik duruşunun yanında Ukrayna'ya dair o zamanlar için radikal sayılabilecek görüşler öne sürdü. Ukrayna'nın gerektiği gibi bölünmediğini ve Ruslara haksızlık yapıldığını savunuyordu. Onlara göre Rus ultra-liberaller, Ukrayna'daki aynı Batı yanlısı güçlere yardım eli uzatıyordu. Rusya ise bunu oturup izliyordu. Bırakalım 'yanlış çizilmiş' haritasıyla Ukrayna kırıлып dağılsın. Rusya ise onun doğu kısmını toplasın (Limonov, 2015: 9). Bu

doğrultuda 24 Ağustos 1999'da sabah saat 9.50'de yaklaşık 20 Ulusal Bolşevik, Ukrayna tarafından işgal edilen Sivastopol'un tam merkezindeki Uşakov Meydanı'nda bulunan Denizciler Kulübü binasının kulesini işgal etti. Ulusal Bolşevik Parti'nin bayrağını asarak bildiriler dağıttılar. Ulusal Bolşevikler Sivastopol'un Ukrayna tarafından işgal edilmesini, Ukrayna ile yapılan anlaşmanın Duma tarafından onaylanmasını ve Ukrayna'nın NATO'ya girme ihtimalini protesto ediyorlardı (Limonov, 2004b: 393). Şimdi ise Ukrayna konusunda Rus hükümeti Limonov ve partisinin çizgisine gelmiş gibi görünmektedir. Fakat Limonov'un bu eylemleri ve siyasi görüşleri o zamanlar baskı altındaydı.

Limonov, dolayısıyla Rusların bir polis devletinde yaşadıklarını öne sürüyordu. Ülkede polis devletine karşı direnebilecek örgütlü güçlerin sayısının bir elin parmaklarını geçmeyeceğini belirtiyordu. Limonov'un partisi de bu güçlerden biriydi. Seçimlere kabul edilmiyorlardı, kayıt altına alınmıyorlardı fakat eksiklerine rağmen tüm Rusya'yı kapsayan bir organizasyonları vardı ve Rusya çapında bir mücadele örgütleyebiliyorlardı. (Limonov, 2004b: 375). Bu durum Limonov'un Rusya'daki liderlik anlayışını sorgulamasını beraberinde getiriyordu.

Limonov, bu sorgulamaya Stalin ile başlar. İdeal olarak, lider yalnızca devletin başı değil, aynı zamanda ulusun örnek ilk adamıdır. Joseph Stalin, piposu, bıyığı, botları, yarı askeri ceketi, imalı, telaşsız, aksanlı konuşmasıyla SSCB'yi disipline etti ve korkuttu, dehşet içinde tuttu. Ondaki her şey ve her ayrıntı önemlidir, hiçbir şey tesadüfi değildir. Tarih Mussolini, Stalin ya da Hitler'in imaj yaratıcılarından bahsetmese de bu büyük karakterler kendi tarzlarını ya da şimdiki deyişle "imajlarını" geliştirdiler (Limonov, 2006: 261). Yeltsin ise, her ne kadar tarih olumsuz nitelikleriyle anılsa da ulusal kökenli kendine has bir karaktere sahipti. Ona göre sarhoşluğu, zorbalığı ve bir asilzadesinin görgüsüzlüğü belirli bir çekiciliğe sahipti. Fakat Putin'i Rus siyasal sahnesine dayattıktan sonra Yeltsin çekildi (Limonov, 2006: 261).

Limonov, Putin'i ise alışılmadık ve Rusya'nın geleneksel liderlik arketiplerinden uzak bir figür olarak betimler: "Sanki laboratuvarı yaratılmış gibi. Suni döllenen, bilinmeyen bir baba ve doğurgan bir anneden doğmuş gibi görünüyor. İçinde kendine ait çok az şey var ve aynı zamanda, garip bir şekilde, hiçbir şekilde popüler bir tip değil. Yani, bizim bildiğimiz halk arketiplerinden hiçbirini temsil etmiyor. Bir Tsekovski soylusu olan küçük bir tiran olmadığı açıktır, hiçbir şekilde bir işçi değildir, bir köylü de olmadığı açıktır. Yarbaydı fakat tipik bir subay değil. Subaylar Lebed ve Rohlin, Şamanov ya da Troşev gibi tiplerdi" (Limonov, 2006: 262). Bu bakımdan Putin steril bir bürokrat ve bir kara kutudur (Limonov, 2006, s. 265). Cesur biri değildir. Dubrovka'daki merkeze gitmemiş, Beslan'a gizlice gece uçmuştur, böylece yerel yetkililer dışında kimse onu görmeyecek ve öldürülen rehinelere yakınlarıyla yüz yüze gelmeyecektir. 2000 seçimlerinden önce, 'halkla ilişkiler için' bir savaş uçağıyla Çeçenistan'a uçmuştur. Her krizde

saklanır, dışarıda oturur ve fırtına geçtiğinde ortaya çıkar (Limonov, 2006: 273).

2 . Savaş, Edebiyat ve Milliyetçilik

Limonov Balkanlar’a, daha spesifik olarak Sırbistan’a özel bir ilgi besler. Bu ilgi, doğrudan askeri bir ilgi değildir, savaşlar arası bir dönemle ilgilidir. Balkan Savaşlarıyla bağlantılıdır ve onları tamamlar. Limonov’un hayatında şöyle bir olay örgüsü gerçekleşir: Slavonya Cumhuriyeti ve Batı Srem'deki savaştan Belgrad’a döndüğünde, Moskova’dan gelen bir haberle Vatansever Kuvvetler Kongresi’nin ancak 6 Şubat 1992’de yapılacağını öğrenir. Önünde iki seçenek vardır: Paris’te beklemek ya da Balkanlar’da kalmak. Paris’te, yorucu bir ilişki olarak gördüğü Nataşa Medvedeva ile özel hayatı onu kuşatacaktı. Bu yüzden Balkanlar’ı tercih ettiğini söyler (Limonov, 2016: 31). O dönemde Balkanlar onun için Kafkasya’nın bir karşılığı haline gelir. Nasıl ki, Lermontov ve 19. yüzyıldaki birkaç nesil Rus soylusu için Kafkasya, kahramanlık ve egzotizmle dolu bir arena olmuşsa, Balkan savaşları da 20. yüzyılın sonunda onun için bir sınav alanı olur. Schiller ve Byron’ın romantizmi, Lermontov ve de Musset’nin hayal gücü, Hemingway ve Orwell’in askeri maceraları onu Balkanlar’a çeker. Balkanlar’da kalarak her şeyi deneyimlemek ister (Limonov, 2016: 32). Rus vatanseverlerden oluşan heyetler Sırbistan’ı sık sık ziyaret etmeye başlar başlamaz Sırbistan’daki işlere katılmayı ve Balkanları ziyaret etmeyi bırakır. Ona göre, bu ziyaretçi Moskovalı generaller ve milletvekilleri “ayakkabılarıyla, gövdeleriyle, tükürükleriyle, burun çekmeleriyle, votka geçirmeleriyle ve sözleriyle Sırbistan’ı kirletirler” (Limonov, 2016: 32). Limonov eski Yugoslavya’daki savaşta da muhalif milliyetçi kimliğini koruyarak iktidar partisinin milliyetçilik anlayışını temsil edenlerle arasına mesafe koyar.

Limonov’un eleştirdiği bu milliyetçiliğin temsilcilerinin savunduğu Rus emperyalizmi de planlarını bu dönemde netleştirmektedir. Limonov’a göre bu anlayış Polonya, Macaristan, Romanya ve Slovakya’nın yardımıyla Ukrayna’yı kaosa sürüklemek istemektedir. Amaç, 1939-1946 yılları arasında Sovyetler Birliği tarafından ele geçirilen sömürgeleri geri almaktır. Kiev çevresindeki dokuz bölgeyi Ukrayna’ya bırakmayı yeterli görmektedirler. Bu yaklaşım, emperyalist bir adalet anlayışını temsil etmektedir (Limonov, 2019: 20). Bu noktada Limonov, bir muhalif milliyetçidir.

Eduard Limonov, hapishane denemelerinde de topluma yabancılaşmış milliyetçilerden farklı olarak toplumla hapishanede kaynaşarak suç dünyasını, asker kaçaklarıyla ötekileştirilmişleri ve adalet mekanizmasını tartışır. Yazar, Hristiyan ve İslam kültürlerini, farklı dönem ve ülkelerden karizmatik liderleri ve kült yazarları karşılaştırır. Canlı yaşam deneyimlerini paylaşarak, pek çok insanın tartışmasına yol açacak çarpıcı sonuçlara ulaşır (Limonov, 2018: 75). Bu deneyimlerden yola çıkarak Limonov, proletaryaya dair tamamen farklı bir sosyolojik yaklaşım önerir. Ona göre, yüksek vasıflı işçiler hariç, proletarya geçici bir kategoridir çünkü toplumsal

olarak en aktif ve hırslı bireyler üretimde uzun süre kalmazlar. Yüksek vasıflı işçiler ise "atipik bir proletarya"dır çünkü daha az sömürülürler ve genellikle orta sınıf üyelerinin yaşam standardına yakın bir seviyede hayatlarını sürdürebilirler (Sapon, 2005: 46-7).

Muhallif milliyetçiliğini yeniden vurgulayarak Limonov, Öteki Rusya adlı eserinde şu tespiti yapar: "Putin'in devleti, genç insanların ortak güç ve refah pastasından adil bir pay almasını küstahça reddetmektedir." Hem mecazi hem de doğrudan anlamda gençler, çağdaş dünyada en çok sömürülen sınıf haline gelmiştir. Marksist teoriye göre bu konum geleneksel olarak proletaryaya aitti ancak günümüzde gençlik, proleter sınıfın yerini almıştır. Bu nedenle, devrimci öncü rol de "gençlere" devredilmiştir (Sapon, 2005: 50).

Muhallif milliyetçiliğini geliştirmek isteyen NBP liderine göre, 2000'li yılların başlarına kadar partinin stratejisi örgütsel kaynakları büyütme ve "tüm Rusya'da güçlü bir parti makinesi" yaratmaktır. Bu "makine" ya parlamenter yollarla (Almanya'daki Naziler örneğini izleyerek) ya da silahlı bir isyanla (Rusya'daki Bolşevikler gibi) iktidarı ele geçirmeyi amaçlıyordu (Sapon, 2005: 51). Bu yönüyle milliyetçilik anlayışı anarşizmden de etkilenir. Hem Mihail Bakunin hem de Eduard Limonov, Batılı ideolojik değerlerin derin etkisini tecrübe etmişlerdir. Öteki Rusya'da ifade edilen fikirler, muhtemelen Bakunin'in Devletçilik ve Anarşi adlı eserinden de etkilenmiştir. Bununla birlikte, her ikisi de bu fikirleri kendi anlayışlarına göre yeniden şekillendirmiş ve Rusya'nın çıkarlarına hizmet eder hale getirmeye çalışmıştır. Tutkulu idealistler olarak, hakikat ve adalete susamış, varoluşçu bir isyana çağrıda bulunmuş ve ütopiyayı gerçeğe dönüştürmek uğruna kendilerini feda etmeye hazır bir ruh halini benimsemişlerdir. Bakunin ve Limonov, Rusya'nın dramatik bir medeniyet dönüşümünden geçtiği siyasi, sosyo-ekonomik, ulusal ve manevi gerilimlerin yoğunlaştığı bir dönemde yaşamışlardır. Her biri bu gerilimlerin çözümünü "başka bir Rusya'nın henüz keşfedilmemiş dünyasına açılmakta görmüştür (Sapon, 2005: 59-60).

Limonov'un muhalifliği edebiyatına da yansımıştır. Hem içeride hem de dışarıda müesses nizam karşıtı muhalif bir yazar olduğu için kendisine Nobel verilmeyeceğini ifade etmiştir. Limonov'un "Amerikan" (daha doğrusu "anti-Amerikan") romanları -Ben, Eddie [Eto Ya-Ediçka], Bir Kaybedenin Günlüğü [Dnevnik neudaçnika], Hizmetçisinin Hikayesi [İstoriya ego slugi] ve Cellat [Palaç] - Sovyet mantalitesinin aşına olmadığı yeni bir tür siyasi ve cinsel kimliği tasvir eder" (Dodoloev, 2021: 60).

Limonov'un "Amerika'da geçen romanının kahramanı, toplumsal cinsiyet beklentilerini dramatik bir şekilde dönüştürmek ve farklı bir kültüre dayanan toplumsal cinsiyet değerlerini Amerikan toplumunda var olanlara uyarlamak zorunda olduğu için utanç ve hayal kırıklığı hisseder. Amerikalı kadınların profesyonelleşmesinden, pragmatizminden, cinsel ve ahlaki sadakat ve sosyal başarı taleplerinden korkar. "İdeal" cinsiyet davranışı normları bir tür bireysel

ve kamusal sosyalleşmedir. Rusya'da romantizm, evlilik ve cinsellik tamamen kişisel duygular olarak kabul edilirken, Amerikan kültüründe bu tür beklentiler bireyin kamusal söyleminin bir parçasıdır. Kız arkadaş (erkek arkadaş) olmak ne Rus dilinde ne de Rus kültüründe karşılığı olmayan resmi bir statü kazandırır ve "sevgili", kaba tabirle "birlikte yaşayan" ya da "birliktelik" mefhumlarına karşılık gelmez. Öncelikle, ahlaki, cinsel ve maddi sorumluluğu paylaştığımız erkek ya da kadın bir arkadaş anlamına gelir (Sukovataia, 2010: 28-9). Bu bağlamda, Limonov'un romanlarının şüphesiz bir değeri, katı Sovyet kitle bilinci için çok değerli olan özgürleştirici ve muhalif mesajlarıdır. Yeni toplumsal cinsiyet değerlerini dile getirmiş, Sovyet entelijansiyasını farklı eril ve dişil senaryoların varlığından haberdar etmiş ve toplumsal cinsiyet kimliği, cinsellik türü ve sosyal statü arasındaki yakın bağlantıları ortaya koyan ilk kişilerden biri olmuştur. Limonov, Rus edebiyatına, aynı anda hem kozmopolit hem de vatansever ve muhalif milliyetçi olan yeni bir "ideal kahraman" tipi kazandırmıştır (Sukovataia, 2010: 9).

Limonov'un kitapları, Sovyet sonrası edebiyat eleştirisinde yerleşik hale gelen anlamda "kadın" romanları ya da "kadınlar hakkında romanlar" olarak adlandırılmaz. Ancak kuşkusuz, "1960'lar sonrası" kültürde talep gören ve kaçınılmaz olan yeni bir eril kimlik tipinin ve yeni toplumsal cinsiyet politikalarının ortaya çıkışına dair romanlardır. Kullanılması uygun olmayan kelimeler ve grafik bölümlerin bolluğu okuyucuyu vazgeçirmemelidir zira Limonov belki de yirminci yüzyılın ikinci yarısının en dürüst yazarlarından biridir. Romanları, "Sovyet" erkeğinin ataerkil tutumlarındaki yavaş, sancılı ama istikrarlı değişimi yansıtmakta ve eril kimliği meşrulaştırılmış cinsiyet eşitlikçiliğine doğru ilerlerken bile toplumsal cinsiyet dünya görüşünün genişlediğini ortaya koymaktadır (Sukovataia, 2010: 30).

Muhafif milliyetçiliğini edebi düzleme taşıyan Limonov'un kendisi Rus edebiyat geleneğiyle olan bağlarının önemini en aza indirmiş ve Rus göçmen edebiyatının "gettosunda" yaşayan yazarlardan bağımsızlığını ilan etmiştir. Göçmen topluluğuna özgü hizipçilikten kaçınmış ve bunun yerine Batılı yazarlarla olan yakınlığını vurgulamıştır. Céline, Genet ve Mailer'a olan borcunu belirtilmiş olsa da Batılı modellerin eserleri üzerindeki etkisini ortaya koymak için sistematik bir çaba gösterilmemiştir (Hayes, 1988: 438).

Esasında Limonov, günlerini tıpkı Ölüler Evi'nin mahkûmları ya da Soljenitsin'in Ivan Denisoviç'i gibi hapisane hücrelerinde ya da ceza kolonisinde geçirir ancak bu karakterlerden farklı olarak disiplinsiz Ediçka kendini ve tüm sanatını bilinçli bir şekilde muhalif milliyetçi kimliğiyle hapisanede gerçekleştirir (Tongiani, 2013, s. 3). Bu post-modern tema birçok başka göçmen yazarda da gözlemlenebilir (Aldemir, 2022: 242).

Bir göçmen yazar olarak Limonov, Rus avangart geleneğine mensuptur. Edebi ve kültürel normların sistematik olarak yıkılması ve toplumsal radikalizm, Sovyet bir muhalif olarak göç

ettikten önce ve sonra hem şiirini hem de düzyazılarını karakterize eder. Rus edebiyatının kendisinden önce ortaya çıkardığından daha "gerçek" ya da daha temel bir yaşamı ortaya çıkarmaya kararlı olan Limonov, edebi kanondan ve Stalin sonrası geçmişle meşguliyetten kopmaya, kendini mecbur hisseder. Yüksek kültürün ayrıcalıklı statüsünü reddeder. “Avangard bir provokatör” olarak Limonov, türler arasındaki ve edebiyatın dışına yerleştirilen sanat ve yazı arasındaki sınırlara meydan okumuştur. Geleneksel Rus edebiyatı bağlamında, Limonov'un şiiri bazıları tarafından kaba ve pornografik bulunarak reddedilmiştir (Matich, 1986: 526). Bununla birlikte Sovyetler 'de, göçmen olarak ABD ve Avrupa'da ve Rusya Federasyonu'nda Limonov muhalif bir konumda bulunmaktadır. Romanlarında çeşitli katmanlardan karakterlerin diyaloglarını inşa ederek çok sesli bir yapı ortaya koymuş, kahramanları derin "ahlaki" arayışlara girmiştir (Matich, 1986: 537).

Edebi ve siyasi arayışlarındaki derinli muhalefet onu anti-semitizm eleştirilerinden kurtaramamıştır. Jirinovski'nin Yahudi kökenini gizlemesini dile getirir. 80'li yıllarda Yahudi hareketi içinde bir aktivist olduğunu ifade eder (Dodoloev, 2021: 297). Birkaç yıl içinde Jirinovski'nin ideoloji değiştirdiğini ima eder. Fransız ve Moskova gazetelerinin kendisine faşist demeleri karşısında faşist olmadığını söyler: “Faşist olsaydım bunu derdim. Ben yalnızca bir Rus milliyetçisiyim. Nasıl bir milliyetçi olduğumu sorarsanız nasyonal Bolşevik'im derim” (Dodoloev, 2021, s. 112). Rusya'yı, Rusların ülkesi haline getireceğiz (Dodoloev, 2021: 112) dedikten sonra: “Bana anti-Semitik diyorlar, kesinlikle değilim” der ve “Benim anti-Semitizmim Yahudilere yönelik değildir, ancak Filistin'i işgal edenlere yöneliktir” (Dodoloev, 2021: 113) ifadelerini kullanır.

Limonov'a yönelik anti-Semitizm tartışmalarında Putin'in Anatoli Sobçak ile olan ilişkilerinin sık sık ilgisini çekmesi dikkat çekicidir (Dodoloev, 2021: 113). Rus ırkının gelişimi konusunda ise şunları söyler: “Rus olarak doğmuş olan bizler, altıncı ırkın evrimin yeni bir aşaması olduğunu ve bunun Rusya topraklarında ortaya çıkmasına rağmen, Asyatik Rusya'nın Ari Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olmadığını bilmeliyiz. Bu bağımsız bir evrimsel birimdir ve kaderi Rusya'nın kaderinden farklıdır” Limonov, 2018: 71). Irklara dair bu mistik evrim anlayışı Rusya'daki ırk profilinin geleceğinin nasıl olacağına ilişkin bir tür fikir jimnastiğidir. Fakat aynı zamanda Limonov'a yönelik anti-Semit ve ırkçı suçlamalarını beraberinde getirir.

Limonov'un ihtilafli görüşleri Rusya'da anti-Semitizm ve aşırı sağ olgusu ele alınırken zaman zaman tartışmaya açılır. Her hâlükârda, aşırı sağcı fikirler Rus siyasetinde rol oynamaya devam edecektir; Vladimir Jirinovski'nin ve Eduard Limonov gibi aşırı sağın önemli siyasetçilerin mirasına olan destek azalmış olsa da aşırı sağcı fikirlerin Rus siyasetinde rol oynamaya devam edeceği beklentisi devam etmektedir (Varga, 2008: 563). Bu bağlamda Limonov hayattayken

Ulusal Bolşevik Partisi radikal, devrimci ve aynı zamanda aşırı sağın söylemlerine yakın fikirlerin kaotik bir karışımını savunuyordu ve Rus medeniyeti temelinde Vladivostok'tan Cebelitarık'a kadar bir İmparatorluk kurmayı amaçlıyordu denebilir. (Noordenbos, 2011: 153).

Bununla birlikte Nasyonel Bolşevik Partisi'nin ilk görüşlerinin tersine Jurkin'in kaydettiği dikkate değer ilerlemenin arka planında, ilk parti programında tekrar tekrar dile getirilen belirli bir noktanın, daha ılımlı bir biçimde de olsa, ikinci programda da yinelenmesi dikkat çekicidir. Bu durum, Ernest Gellner'in milliyetçiliği “öncelikle siyasi ve ulusal birimin uyumlu olması gerektiğini savunan siyasi bir ilke” olarak tanımlamasıyla paralellik gösterir. SSCB'nin dağılmasıyla hayal kırıklığına uğrayan ve açıkça Üçüncü Reich'in kuruluş ilkelerinde teselli arayan NBP, ilk programında şu tehdidi savuruyordu: “Rus sınırlarını gözden geçirin. Tüm Ruslar tek bir devlette birleştirilecektir. Rus nüfusunun %50'yi aştığı (Kırım, Kuzey Kazakistan, Narva bölgesi gibi) parçalanmış [eski Sovyet] ‘cumhuriyetlerinin’ toprakları, Rusya tarafından desteklenen yerel referandumların ardından Rusya'ya dahil edilecektir. Etnik azınlıkların ayrılıkçı istekleri acımasızca bastırılacaktır” (Rogatchevski, 2018: 67-8).

Bu söylem doğrultusunda, NBP lideri Eduard Limonov, 6 Eylül 1994'te Kırım'ın Sivastopol ve Simferopol şehirlerinde Rusya yanlısı ayrılıkçı mitinglere katılmış ve birkaç gün sonra Ukrayna'dan sınır dışı edilmiştir. Mart 1996'da Ukrayna Başsavcı Yardımcısı Limonov'a Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne zarar vermeye teşebbüs ettiği gerekçesiyle dava açmıştır. Limonov, NBP'nin ‘Yakın Çevre’ politikasına uygun olarak Sivastopol'un “düşman bir devlet tarafından ele geçirilmiş Rus mülkü” olduğunu ve gerekirse silah zoruyla savunulması gerektiğini savunmuştur. Bu görüşleri nedeniyle ailesinin yaşadığı Ukrayna'ya girişi halinde yargılanma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. NBP'nin tanımına göre, “Rusluk, kana veya inanca göre değil, Rus dilini, kültürünü ve tarihini anavatanı olarak gören, kanını yalnızca Rusya adına döken ve dökmeye hazır olan kişiyle belirlenir”. Bu söylem milliyetçi militanlar ile “yasal kısıtlamalar” ve “demokratik özgürlüklerden” vazgeçerek “dışa açılmayı” destekleyen geleneksel elitler arasında bir bağ kurmuştur (Rogatchevski, 2018: 78-9).

NBP'in kökleşmiş hoşgörüsüzlüğü, komünizm sonrası Rus demokrasisi için bir turnusol kâğıdı görevi görmüştür (Rogatchevski, 2007: 112). Vladimir Putin, Kırım'ın ilhakını dramatik bir konuşmayla taçlandırarak kendisini Rus ulusunun savunucusu olarak sunmuş ve daha önce karşısında olan birçok milliyetçinin desteğini kazanmıştır. Bu gruplardan biri de uzun yıllar boyunca muhalif protestoların merkezinde yer alan Ulusal Bolşevik Partisi ve lideri Limonov'dur. Limonov, Kırım'ın Rusya'ya katılmasını desteklediğini açıklamış ve rejime yönelik eleştirilerini yumuşatmıştır. Bu değişim, yıllardır izin alamadığı bir gösterinin Moskova'nın merkezinde düzenlenmesine olanak sağlamış ve sembolik bir geri dönüşe işaret etmiştir. Kırım'ın ilhakına

yönelik Kremlin propagandası, hareketi “Kiev’de Rus karşıtı bir “faşist cuntanın” iktidara gelmesinden sonra, özgür iradeleriyle Rusya’ya katılmayı seçen vatandaşların geri dönüşü” olarak tanıtmış ve halk desteğini genişletmiştir (Hale, 2016: 245).

Bu ortamda Limonov, muhalefet stratejilerini taklit ederek ve sağcı-milliyetçi mirası kullanarak, liberal savunucularla bir koalisyon kurmuş ve kamusal protestoların yeniden canlanması için bir zemin hazırlamıştır. Bu hareket Medvedev döneminde liberaller, milliyetçiler ve sosyalistler arasında bir diyalog forumu oluşturmuş ve toplumsal aktivizmin canlanmasına da katkıda bulunmuştur. Ancak, Limonov’un devrimci yaklaşımı ile liberallerin uzlaşmacı tavrı arasındaki ideolojik uçurum hiçbir zaman kapanmamıştır (Horvarth, 2015: 598).

Sonuç

Eduard Limonov, hayatı ve çalışmaları radikal siyaset, edebi arayışlar ve kültürel eleştiri arasında gidip gelen çok yönlü ve ihtilafli bir figürdü. Aşırı sol ve aşırı sağ düşünce unsurlarını harmanlayan siyasi ideolojisi Ulusal Bolşevizm hem Batı liberalizmine hem de Rusya’nın siyasi elitine meydan okuyarak geleneksel iktidar sistemlerini tartışmaya açtı ve onları yıkmaya çalıştı. Aktivizmi, yazıları ve Ulusal Bolşevik Parti liderliği sayesinde Limonov, toplumsal dönüşüm vizyonuna ulaşmak için aşırılığı benimsemekten korkmayan devrimci bir aktivist imajı geliştirdi.

Bu çalışmada Limonov’un muhalif bir milliyetçi olarak siyasi pozisyonları ve eserleri araştırılmıştır. Eduard Limonov, Rusya’da muhalif bir milliyetçi olarak radikal siyasi ideolojisini hem Sovyet hem de Sovyet sonrası yönetime yönelik eleştirilerle harmanlamıştır. Hayatı ve eserleri, devlete karşı muhalefet ile Rus istisnacılığına olan hararetli inancı arasındaki gerilimi göstermektedir. Bu durum onu hem bir Kremlin eleştirmeni hem de Rus kimliği ve gücüne dair alternatif bir vizyon arayanlar için kült bir figür haline getirmiştir. Limonov’un muhalif bir milliyetçi olarak statüsü tartışmalı olmaya devam etmektedir. Destekçileri için o, statükoya meydan okumaya cesaret eden devrimci bir vizyonerd. Onu eleştirenler içinse şiddete eğilimli ve kışkırtıcı söylemleri olan aşırılık yanlısı biriydi. Bakış açısı ne olursa olsun Limonov’un hayatı ve çalışmaları Sovyet sonrası Rusya’da milliyetçiliğin karmaşıklığını özetlemekte ve hem yenilenmiş bir Rus kimliğine duyulan özlemi hem de giderek kutuplaşan bir dünyada radikal siyasetin bir yönünü yansıtmaktadır.

ABD ve Avrupa’yı emperyalist eğilimleri nedeniyle eleştiren Limonov, aynı zamanda Putin hükümetini otoriter olarak değerlendirmişti. Limonov’a göre hem Batı hem de Rus devleti gerçek

bir özgürlük ve adalet vizyonu sunmakta başarısız olmuştur, bu da onu devrimci ve muhalif bir milliyetçi olarak kendi ideolojik alanını yaratmaya itmiştir.

Kaynakça

- Aldemir, N. (2022). The Author on the Stage with Multiple Hats in JM Coetzee's Elizabeth Costello. *Journal of Narrative and Language Studies* 10/20, s. 238-256.
- Baselica, G. (2020). La reclusione come esperienza metafisica. L'altra biografia di Eduard Limonov. *PUBLIF@ RUM* 32, s. 1-7.
- Carrère, E. (2021). *Limonov*. Paris: POL Édition.
- Dodoloev, Y. (2021). *Granatomet: Eduard Limonov*. Moskova: Paratayp.
- Hale, H. E. (2016). How nationalism and machine politics mix in Russia: *The new Russian nationalism*.
- Horvath, R. (2015). "Sakharov would be with us": Limonov, Strategy-31, and the Dissident Legacy." *The Russian Review* 74/4, s. 581-598.
- Limonov, E. (2008). *Deti Glamurnogo Raya: O Mode, Stile i Puteşestviyakh*. Moskova: Glagol.
- Limonov, E. (2004). *Drugaya Rossiya: Revolutsiya Prodoljaetsya*. Moskova: Yauza.
- Limonov, E. (1992). *İzçeznovenie Varvarov*. Moskova: Glagol.
- Limonov, E. (2004). *Kak Mı Stroili Buduşeye Rossii*. Moskova: Presskom.
- Limonov, E. (2015). *Kiev Kaput*. Moskova: Sentrpoligraf.
- Limonov, E. (2006). *Protiv Putina*. Moskova: Noviy Bastion.
- Limonov, E. (2012). *Putin: Sem Udarov po Rossii*. Moskova: Algoritm.
- Limonov, E. (2018). *Russkoe Psikho*. Moskova: Piter.
- Limonov, E. (2019). *V Ternovom Ventse Revolutsii*. Moskova: Litres.
- Matich, O. (1986). The Moral Immoralist: Edward Limonov's Èto Ja--Èdička. *Slavic and East European Journal*, s. 526-540.
- Noordenbos, B. (2011). Ironic imperialism: how Russian patriots are reclaiming postmodernism. *Studies in East European Thought* 63, s.147-158.
- Rogatchevski, A. (2019). Eduard Limonov's National Bolshevik Party and the Nazi Legacy: Titular Nations vs Ethnic Minorities. In *Cultural and Political Imaginaries in Putin's Russia*, edited by Niklas Bernsand and Barbara Törnquist-Plewa, Leiden: Brill.
- Rogatchevski, A. (2007). The National Bolshevik Party (1993-2001): A Brief Timeline. *New Zealand Slavonic Journal*, 41, s. 90-112.
- Ryan-Hayes, K. (1988). Limonov's Eto ia—Edichka and the Failure of an American Dream. *Canadian Slavonic Papers* 30/4, s. 438-459.
- Sapon, V. (2005). Apostles of the "Other Russia": Mikhail Bakunin and Eduard Limonov on Paths of Radical Social Transformation. *Russian Politics & Law* 43/6, s. 43-61.

- Sukovataia, V. (2008). Eduard Limonov in Search of a 'New Masculinity'. *Russian Politics & Law* 46/, 20-30.
- Tongiani, Sara. "La prigionie di Eduard Limonov e il suo approdo metafisico." *Elephant & Castle* 9 (2013): 2-12.
- Varga, M. (2008). How political opportunities strengthen the far right: understanding the rise in far-right militancy in Russia. *Europe-Asia Studies* 60/4, s. 561-579.
- Zagrebelniy, M. (2012). *Eduard Limonov*. Moskova: OMIKO.

Extended Summary

This article examines the life, political and literary world of Eduard Limonov, a controversial figure in Russian politics and literature. In the political vacuum after the collapse of the Soviet Union, Eduard Savenko, better known as Limonov, created a different opposition movement by combining elements from both the left and the right wings with his radical ideas.

Limonov's career can be characterized as a trajectory intertwining literature and politics. As an avant-garde writer, he debuted with pieces focusing on those marginalized by society. His autobiographical works, including *It's Me, Eddie*, portray his experiences as an immigrant in the West and his disenchantment with Soviet society. In these works, he concentrated on topics including nihilism, societal alienation, and the subversion of authority.

In the early 1990s, with the collapse of the Soviet Union, Limonov turned to political activism and founded the National Bolshevik Party (NBP) with Alexander Dugin. The party aimed to revive Russia's imperial heritage and challenge Western capitalism by combining an anti-Western nationalism with socialist revolutionary elements. The NBP became known for its radical street actions and provocative political demonstrations but was banned in 2007. Limonov was imprisoned and faced terrorism charges during this period.

Limonov's political perspectives have evolved, occasionally aligning with Putin and at other times adopting an adversarial stance. His perspectives on Ukraine have transformed, shifting from endorsing Ukrainian independence in the 1990s to endorsing Russia's annexation of Crimea in the 2010s.

This article analyzes Limonov's critique of Western hegemony and Eurocentrism. He asserts that Western civilization functions as an imperial force aimed at obliterating rival civilizations, with Russia being subjugated by the West as a component of this endeavor. Limonov contended that Russia should eschew the Western economic and political paradigm, asserting that it must pursue its independent trajectory, characterizing socialism and capitalism as dualistic systems. Limonov's relationship with the wars in the Balkans and Serbian nationalism is also analyzed in the article. He supported Serbian nationalists in the Balkan Wars and harshly criticized the West's support for Muslims and separatists.

A separate chapter is devoted to Limonov's literary world and his views on masculinity, modernity and gender are analyzed. As an immigrant writer who could not adapt to the norms of masculine identity in the West, he sought a new masculine identity by moving away from the

Soviet patriarchal system. He questioned American social norms and opposed the Western understanding of individualism.

Limonov's discourses on anti-Semitism and his relationship with fascism are also discussed in the article. According to his own discourse, he is not a fascist, but a “National Bolshevik” nationalist. However, he also argues that Russia has turned into a police state and that a revolutionary struggle should be waged against this order. Nevertheless, in the mid-2000s, Limonov's political views shifted to the far right and he even sometimes began to describe himself as a fascist. This shift was influenced by several factors, including his disillusionment with left-wing political parties in Russia, his belief that Russia needed a strong leader to restore its greatness, and his admiration for authoritarian figures such as Vladimir Putin. It is important to note that Limonov's fascist beliefs were not based on racial or ethnic superiority, but on his belief in the superiority of the Russian nation and culture. Further, debatably, he rejected traditional conservative values such as family and religion and instead advocated a radical individualism that placed the needs of the individual above those of the state.

It appears that Limonov's political ideas and actions are as multifaceted as they are controversial and embody the views of an activist who refuses to conform to a single ideology or system. His influence on Russian politics and culture continues. Although Limonov espoused a fascist ideology, he became a symbol of free speech in Russia for a time, possibly because of his vocal dissent.

Limonov remained a radical and controversial figure in both the political and literary worlds. His legacy is characterized by an oppositional nationalism that oscillates between radical political ideas and a voice for the marginalized. Limonov's works and political initiatives have had a profound impact on both Russian politics and culture and continue to provoke debate.

Eduard Limonov was a complex and contentious individual whose existence and endeavors fluctuated between radical politics, literary activities, and cultural critique. His political theory, National Bolshevism, which amalgamates aspects of extreme left and extreme right thought, contested both Western liberalism and Russia's political elite, seeking to subvert and dismantle conventional power structures. Limonov cultivated a reputation as a revolutionary activist through his action, publications, and leadership of the National Bolshevik Party, unreservedly embracing extremism to realize his goal of societal reform.

This study analyzes Limonov's political positions and his works as a dissident nationalist. Eduard Limonov, a dissident nationalist in Russia, amalgamated radical political theory with

critiques of both Soviet and post-Soviet governance. His life and oeuvre illustrate the conflict between resistance to the state and his ardent conviction in Russian exceptionalism. This has rendered him both a critic of the Kremlin and a cult figure for individuals pursuing an alternative conception of Russian identity and authority. Limonov's standing as a nationalist opposition figure is contentious. To his followers, he was a revolutionary visionary who audaciously confronted the current quo. To his detractors, he was an extremist characterized by a propensity for violence and incendiary rhetoric. Limonov's life and oeuvre embody the intricacies of nationalism in post-Soviet Russia, illustrating a desire for a revitalized Russian identity and a facet of radical politics in a progressively politicized global landscape.

Limonov condemned the United States and Europe for their imperialistic inclinations, while simultaneously denouncing the Putin administration for its authoritarianism. He contended that the West's liberal democratic values were essentially imperialism influenced by economic and political interests, but the existing regime in Russia was repressive, stifling individual freedoms and political pluralism. In this setting, Limonov could not align the capitalist liberal order proposed by the West or the authoritarian control mechanisms of the Russian state with the tenets of freedom and justice. This predicament compelled him to formulate his own ideological position as a revolutionary figure and a radical nationalist in opposition. Limonov was not simply an anti-Westernist nor merely a critic of Russia; his ideology was founded on an autonomous and frequently ostracized perspective that transcended conventional political frameworks, revealing the flaws and deficiencies of both extremes.

TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINDA ÇIPALAMA ETKİSİ: FARKLI ÜRÜNLER ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME

Seyfullah YÜRÜK*

Özet

Bu çalışma, davranışsal iktisat çerçevesinde tüketici karar alma süreçlerinde çıpalama etkisinin rolünü incelemektedir. Geleneksel iktisat teorisi, bireylerin rasyonel karar vericiler olduğunu varsayarken, davranışsal iktisat bilişsel yanılgılar ve psikolojik süreçlerin tüketici tercihlerinde belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Çıpalama etkisi, bireylerin ilk maruz kaldıkları referans noktasına göre ödeme istekliliğini şekillendiren önemli bir bilişsel yanılgıdır.

Araştırma kapsamında, dört farklı ürün kategorisi (Bluetooth kulaklık, Belçika çikolatası, stand-up gösterisi bileti ve USB çakmak) üzerinde yüz yüze anket yöntemi uygulanarak çıpalama etkisinin tüketici davranışlarına etkisi deneysel olarak analiz edilmiştir. Katılımcılardan T.C. kimlik numaralarının son iki hanesini çıpa değeri olarak kullanmaları istenmiş ve ardından belirlenen ürünler için maksimum ödeme isteklilikleri ölçülmüştür. Elde edilen veriler analiz edilerek çıpa değeri ile ödeme istekliliği arasındaki ilişkiler korelasyon ve regresyon analizleriyle değerlendirilmiştir. Bulgular, çıpalama etkisinin özellikle fiyat belirsizliği yüksek olan ürünlerde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Stand-up gösterisi bileti ve Bluetooth kulaklık için çıpalama etkisinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilirken, tüketicilerin fiyat bilgisine daha aşina olduğu Belçika çikolatası ve USB çakmak gibi ürünlerde etkinin nispeten zayıf olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma, çıpalama etkisinin tüketici refahı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini tartışarak, tüketicilerin daha bilinçli kararlar almasını sağlayacak eğitim ve farkındalık stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğini önermektedir. Sonuç olarak, çıpalama etkisinin tüketici davranışları üzerindeki belirleyici rolü vurgulanmakta ve bu etkinin pazarlama, kamu politikaları ve ekonomik karar alma süreçlerinde dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Davranışları, Davranışsal İktisat, Çıpalama Etkisi, Bilişsel Yanılgılar

Jel Kodları: D81, D91, D12

* Arş. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, syuruk@ogu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9256-0643

Alındığı Tarih : 16.03.2025

Kabul Edildiği Tarih : 16.04.2025

Açık Erişim Tarihi : 26.06.2025

Anchoring Effect in Consumer Behavior: An Empirical Examination on Different Products

Abstract

This study examines the role of the anchoring effect in consumer decision-making processes within the framework of behavioral economics. While traditional economic theory assumes that individuals are rational decision-makers, behavioral economics suggests that cognitive biases and psychological processes significantly influence consumer preferences. The anchoring effect is a crucial cognitive bias in which individuals' willingness to pay is shaped by the initial reference point they encounter. In this research, the impact of the anchoring effect on consumer behavior was experimentally analyzed using face-to-face surveys conducted on four different product categories: Bluetooth headphones, Belgian chocolate, stand-up comedy show tickets, and USB lighters. Participants were instructed to use the last two digits of their national identification numbers as an anchor value, after which their maximum willingness to pay for the specified products was measured. The collected data were analyzed, and the relationships between anchor values and willingness to pay were assessed through correlation and regression analyses. The findings reveal that the anchoring effect is particularly strong for products with high price uncertainty. The effect was found to be significant for stand-up comedy show tickets and Bluetooth headphones, whereas it was relatively weaker for Belgian chocolate and USB lighters, where consumers were more familiar with pricing information. The study discusses both the potential benefits and drawbacks of the anchoring effect on consumer welfare, advocating for the development of education and awareness strategies to help consumers make more informed decisions. In conclusion, the study highlights the significant role of the anchoring effect in shaping consumer behavior and emphasizes its relevance in marketing, public policy, and economic decision-making processes.

Keywords: Consumer Behavior, Behavioral Economics, Anchoring Effect, Cognitive Biases

JEL Codes: D81, D91, D12

Giriş

Tüketici davranışlarının incelenmesi, geleneksel iktisadın rasyonel karar verici varsayımının sorgulanması ve alternatif modellerle açıklanması açısından davranışsal iktisat literatüründe önemli bir çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel iktisat teorisi, tüketici tercihlerini tam bilgi ve rasyonel tercih varsayımları üzerine kurarken, davranışsal iktisat, gerçek yaşamda tüketici kararlarını etkileyen psikolojik ve bilişsel süreçlerin belirleyiciliğini

vurgulamakta ve bu varsayıma eleştirel bir yaklaşım getirmektedir (Kahneman ve Tversky, 1979; Thaler, 1980). Bu doğrultuda, son yıllarda davranışsal iktisat alanında yapılan çalışmalar, bilişsel yanılığın tüketici davranışları üzerindeki sistematik etkilerini daha geniş örneklem ve dijital bağlamlarda yeniden ele almıştır (Furnham ve Boo, 2011; Teovanović, 2019; Zhang ve Lin, 2020; Diederich ve Trueblood, 2022). Bu çalışma, davranışsal iktisat teorisinin temel kavramlarından biri olan çıpalama (*anchoring*) (veya çapalama) etkisinin, tüketici davranışları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Çıpalama etkisi, bireylerin karar alırken maruz kaldıkları ilk referans noktasına (çıpa veya çapa) göre tercihlerini şekillendirdiğini ifade eden önemli bir davranışsal yanılığdır. Bu çalışma, çıpalama etkisinin tüketici kararları üzerindeki pratik etkilerini keşfetmek için dört farklı ürün kategorisi üzerinde yüz yüze anketler kullanılarak yapılan bir uygulamayı temel almaktadır. Analiz, katılımcıların çıpa değerlerine göre ödeme istekliliğinin (*willingness-to-pay*) nasıl değiştiğini ortaya koymakta ve böylece tüketici davranışlarının geleneksel ekonomik modellerin ötesinde nasıl etkilenebileceğini göstermektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Tüketici Davranışları ve Karar Alma Süreci

Tüketici davranışı, bireylerin veya grupların ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla mal ve hizmetleri nasıl seçtiklerini, satın aldıklarını, kullandıklarını ve tüketim sonrası davranışlarını inceleyen disiplinler arası bir alan olarak tanımlanmaktadır (Solomon, 2009: 33). Geleneksel iktisadi modellerde bireylerin tam bilgiye sahip, rasyonel karar vericiler oldukları varsayılırken, davranışsal iktisat ve psikoloji alanlarındaki gelişmeler, bireylerin gerçek hayatta sınırlı rasyonaliteye sahip olduklarını ve karar alma süreçlerinde bilişsel yanılığlardan etkilendiklerini göstermiştir (Simon, 1955). Bu bölümde, tüketici davranışının temel bileşenleri, karar alma süreci ve davranışsal iktisat perspektifinden tüketici karar modelleri ele alınacaktır.

Tüketici davranışları, psikoloji, sosyoloji ve iktisat disiplinlerinden etkilenecek şekilde şekillenmektedir. Geleneksel iktisat modellerinde, bireylerin ‘homoeconomicus’ varsayımına uygun olarak faydalarını maksimize eden, maliyetlerini minimize eden ve rasyonel tercihler yapan varlıklar olduğu kabul edilmektedir (Becker, 1976). Ancak bu yaklaşım, gerçek hayatta bireylerin kararlarının duygular, alışkanlıklar, toplumsal normlar ve psikolojik etkilerden etkilendiğini göz ardı etmektedir (Kahneman, 2011).

Tüketici davranışları, bireyin içsel motivasyonları, öğrenme süreçleri, sosyal çevre etkileşimleri ve ekonomik koşullar gibi çok boyutlu faktörlerin birleşimiyle şekillenmektedir. Algı ve tutumlar, bireyin geçmiş deneyimleriyle harmanlanarak satın alma kararlarını yönlendirirken, aile ve referans grupları gibi sosyal dinamikler de tercihler üzerinde belirleyici olmaktadır.

Psikolojik faktörler, tüketicinin farkında olmadan bilişsel yanılgılara maruz kalmasına neden olurken; gelir düzeyi, fiyat algısı ve diğer ekonomik değişkenler, tüketim kararlarını önemli ölçüde şekillendirmektedir (Solomon, 2009; Kahneman, 2011; Schiffman ve Wisenblit, 2019). Bu faktörler tüketicinin karar alma mekanizmasını şekillendirerek tercihlerini ve ödeme istekliliğini belirlemede kritik rol oynamaktadır.

Tüketicilerin karar alma süreci, fark edilen bir ihtiyacın tatminiyle başlayan ve tüketim sonrası deneyimlerin değerlendirilmesiyle sona eren bir dizi bilişsel ve davranışsal aşamayı içermektedir. Bu süreç genellikle üç temel bölümde incelenmektedir: satın alma öncesi, satın alma ve satın alma sonrası (Blackwell, Miniard ve Engel, 2001).

Satın alma öncesi aşamada, tüketici ihtiyacını fark etmekte ve bu ihtiyacı gidermek için bilgi toplamaya başlamaktadır. Bilgi arayışı, tüketicinin daha önceki deneyimlerinden, sosyal çevresinden veya pazarlama mesajlarından elde edilen verileri içerebilir. Elde edilen bilgilerin işlenmesi ve alternatiflerin değerlendirilmesi, nihai kararın verilmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Satın alma aşaması, tüketicinin kararını vererek bir ürün ya da hizmeti tercih ettiği evredir. Bu noktada, fiyat, marka algısı, satın alma süreci ve tüketici algıları gibi faktörler önem kazanmaktadır. Sezgisel karar alma mekanizmaları ve bilişsel yanılgılar, tüketicinin nihai tercihini şekillendiren unsurlar arasında yer almaktadır.

Satın alma sonrası dönemde, tüketicinin memnuniyet veya memnuniyetsizlik deneyimi belirleyici olmaktadır. Tüketici, satın aldığı ürün ya da hizmetin beklentilerini karşılayıp karşılamadığını değerlendirmektedir. Memnun kalan bir tüketici süreklilik arz eden bir bağlılık geliştirirken, memnuniyetsizlik durumunda alternatif arayışına yönelebilir. Ayrıca bu aşamada, tüketicinin deneyimlerini sosyal çevresiyle paylaşması, marka algısının şekillenmesinde önemli bir rol oynayabilir. Bu sürecin her aşamasında tüketici bilişsel yanılgılardan ve davranışsal faktörlerden etkilenmektedir.

Davranışsal iktisat, bireylerin karar alma süreçlerinde tam rasyonaliteye dayanmayan, bilişsel kısayollar ve duygusal faktörler gibi unsurların etkili olduğunu vurgulamaktadır (Simon, 1955; Kahneman ve Tversky, 1979). Geleneksel iktisat modelleri bireyleri tam bilgiye sahip ve fayda maksimize eden karar vericiler olarak ele alırken, davranışsal iktisat bu varsayımı sorgulayarak gerçek dünyada tüketicilerin karar alma mekanizmalarının farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu perspektife göre tüketiciler, kararlarını tam bilgiye dayandırmak yerine, sınırlı bilgi ve zaman kısıtları içinde, genellikle sezgisel ve sistematik yanlılıklara dayanan bir yaklaşımla oluşturmaktadır (Frantz ve Leeson, 2013: 15-16).

Davranışsal iktisadın önemli katkılarından biri olan h ristikler (*heuristics*) -kısa yollar- ve yanılığlar (*biases*), insanların karar verme süreçlerinde kullandıkları basit ve hızlı düşünce süreçleridir (Tversky ve Kahneman, 1974). Bu süreçler genellikle belirsizlik altında ve hızlı karar alınması gereken durumlarda devreye girmekte ve insanların rasyonel olmayan tercihler yapmalarına neden olabilmektedir.  rneğ n, sahiplik yanılığı insanların ellerinde bulundurdıkları mallara sahip olmayan mallara göre daha yüksek değer b  melerine yol açmaktadır (Thaler, 1980).

Davranışsal iktisat perspektifinden ele alınan t ketic  karar modelleri arasında  ne çıkanlardan biri beklenen fayda teorisidir. Bu teoriye göre tüketiciler, kararlarını mümkün olan en iyi seçeneği seçerek vermektedir (von Neumann ve Morgenstern, 1944). Ancak gerçek dünyada bu yaklaşımın sınırları belirgindir, çünkü bireyler, bilgiye erişim kısıtları ve bilişsel sınırlamalar nedeniyle rasyonel kararlar almakta zorluk çekebilirler (Simon, 1955). Bunun yerine, insanlar sınırlı rasyonalite ilkesine dayanan kararlar almakta ve optimal çözümler yerine "yeterince iyi" olan seçenekleri tercih etmektedir.

Bir diğer önemli model ise zihinsel muhasebe kavramıdır. Tüketiciler, harcamalarını ve gelirlerini bütüncül bir şekilde değerlendirmek yerine farklı zihinsel hesaplar içinde kategorize etmektedir (Thaler, 1985). Bu durum, aynı ekonomik değerdeki paraların farklı psikolojik etkiler yaratmasına neden olabilir.  rneğ n, bireyler bir promosyon kazandıklarında bunu "hediye para" olarak algılayarak daha kolay harcarken, aynı tutarı maaşlarından gelen bir gelir olarak gördüklerinde daha dikkatli harcama yapabilirler.

Ayrıca sezgisel karar alma mekanizmaları da tüketicilerin karar süreçlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Zaman ve bilgi kısıtları altında bireyler, alternatifleri değerlendirirken basitleştirilmiş bilişsel stratejilere başvurmaktadır (Tversky ve Kahneman, 1974). Bu stratejiler genellikle pratik ve hızlı kararlar almayı sağlasa da, yanlılıklar ve sistematik hataları da beraberinde getirebilir.

Davranışsal iktisat teorileri, t ketic  karar alma mekanizmalarını daha gerçekçi bir perspektiften ele alarak geleneksel rasyonalite varsayımının eksikliklerini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlar, bireylerin karar alırken sadece ekonomik çıkarlarını değil, aynı zamanda bilişsel, psikolojik ve sosyal faktörleri de dikkate aldıklarını göstermektedir. Dolayısıyla, t ketic  kararlarını anlamada davranışsal iktisat perspektifi, daha kapsamlı ve gerçekçi bir model sunmaktadır.

T ketic  karar alma süreçlerinde yalnızca ekonomik ve rasyonel faktörler değil, aynı zamanda bilişsel sınırlamalar ve psikolojik etkiler de belirleyici rol oynamaktadır. Bilişsel yanılığlar, tüketicilerin ekonomik tercihlerinde sistematik sapmalara yol açarken, özellikle çıpalama etkisi gibi mekanizmalar karar verme sürecini doğrudan etkilemektedir. Bu noktada,

tüketici davranışlarını anlamak için yalnızca geleneksel iktisat yaklaşımları yeterli olmamakta; bireylerin psikolojik ve bilişsel süreçlerini de içeren davranışsal iktisat perspektifinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.2. Bilişsel Yanılgılar ve Çıpalama Etkisi

Bilişsel yanılgılar tüketici karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynamakta olup, bireylerin ekonomik rasyonalite çerçevesinde değil, çoğu zaman sezgisel ve psikolojik süreçlerle karar verdiklerini göstermektedir. Bu çerçevede, tüketicilerin kararlarını sistematik olarak etkileyen yanılgılar arasında ulaşılabilirlik hıristiği, temsililik yanılgısı ve çerçeveleme etkisi gibi çeşitli faktörler yer almaktadır. Ancak bu yanılgılar içinde özellikle çıpalama etkisi, tüketici davranışlarını şekillendiren en güçlü bilişsel mekanizmalardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Höristikler, bireylerin belirsizlik altında ve karmaşık karar süreçlerinde kullandıkları, hızlı ve pratik karar alma mekanizmaları olarak tanımlanmaktadır (Tversky ve Kahneman, 1974). Bu mekanizmalar, karar süreçlerini basitleştirirken aynı zamanda sistematik hata ve yanılgılara yol açabilmektedir (Kahneman, Slovic ve Tversky, 1982). Yanılgılar ise bireylerin objektif bir değerlendirme yapmak yerine hatalı ya da yanlı kararlar almasına sebep olan zihinsel kalıplar olarak ifade edilmektedir (Thaler, 1980; Kahneman ve Tversky, 1979).

Söz konusu höristiklerden en güçlülerinden biri sayılabilecek olan çıpalama etkisi, karar vericinin değerlendirme yaparken ilk karşılaştığı bilginin veya referans noktasının (çipa) sonraki kararlarını önemli ölçüde etkilemesi durumudur. Diğer bir deyişle bireyler, maruz kaldıkları ilk bilgiye veya referans noktasına istemsiz bir şekilde bağlanmakta ve bu referans noktasına göre son kararlarını şekillendirmektedir.

Çıpalama etkisinin psikolojik temellerini anlamak için, bu süreci etkileyen zihinsel mekanizmaları tanımlamak önemlidir. Tversky ve Kahneman (1974), insanların başlangıçta sunulan bir değere dayanarak son kararlarını oluştururken genellikle yetersiz düzeltme yaptıklarını ve bu yüzden sonuçların çipa değerlerinden etkilendiğini belirtmiştir. Strack ve Mussweiler (1997), çipa değerlerinin, cevaplar için olası değer aralığını belirlemede bir referans noktası işlevi gördüğünü açıklamaktadır. Bu kapsamda, düzeltme süreci çipa değerinin olası cevap aralığının uç noktasında olduğunda çıpalama etkisini açıklayabilir. Mussweiler ve Englich (2005) ise, insanların çipa değerlerine sübliminal yollarla uyum sağlayabileceğini, dolayısıyla düzeltme sürecinin çıpalama etkisinin bir parçası olmadığını ortaya koymuştur. Çıpalama etkisinin mevcut anlayışı, çipa ile ilişkili bilginin aktive edilmesi sonucu ortaya çıktığını ve karar vericilerin çipa değerini olası bir cevap olarak değerlendirip, bu değer doğru olup olmadığını test ettiğini öne sürmektedir. Chapman ve Johnson (1999) ve Strack ve Mussweiler (1997) tarafından yapılan çalışmalar, çıpalamanın bilgi aktivasyonu süreci olarak görülmesini desteklemektedir. Sonuç olarak, çıpalama

etkisini açıklayan temel mekanizmalar, 'onaylayıcı araştırma' ve 'seçici ulaşılabilirlik' kavramlarıyla ilişkilendirilebilir.

Sonuç olarak, tüketici karar alma süreçleri geleneksel rasyonalite varsayımlarının ötesine geçerek sezgisel ve bilişsel mekanizmalar tarafından şekillenmektedir. Çıpalama etkisi, tüketicilerin fiyat, kalite ve tercih algılarını farkında olmadan nasıl yönlendirdiğini ortaya koyarak, davranışsal iktisadın tüketici davranışları üzerindeki etkisini anlamada merkezi bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Literatürdeki bulgular, çıpalamanın yalnızca bireysel tüketim kararlarını değil, aynı zamanda pazarlama stratejilerini, kamu politikalarını ve geniş ölçekte ekonomik davranışları da etkileyebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, çıpalama etkisinin tüketici davranışları üzerindeki rolünü daha kapsamlı bir şekilde incelemek, tüketici refahını artırmaya yönelik politika yapımcılar ve işletmeler için kritik bir stratejik araç olarak değerlendirilmelidir.

2. Literatür Taraması

Tversky ve Kahneman'ın (1974) çıpalama etkisini ortaya koyan öncü çalışmalarının ardından, bu etkinin karar verme süreçlerindeki belirleyici rolü birçok alanda yapılan deneysel çalışmalarla desteklenmiştir. Örneğin, Mussweiler ve Englich (2005) genel kültür sorularında çıpa etkisini gösterirken; Epley ve Gilovich (2001), deneysel olarak sağlanan sayısal referansların bireylerin öznel değerlendirmelerini nasıl etkilediğini ortaya koymuştur. Englich, Mussweiler ve Strack (2006), mahkeme kararlarında çıpa etkisinin uzman yargıçlar üzerinde dahi etkili olduğunu tespit etmiş; Galinsky ve Mussweiler (2001) ise pazarlık süreçlerinde ilk teklifin çıpa işlevi gördüğünü deneysel olarak doğrulamıştır. Benzer şekilde, Northcraft ve Neale (1987) emlak piyasasında konut değerlemesi yapan profesyonellerin ilk fiyat bilgisine aşırı derecede bağlı kaldıklarını bulgulamıştır.

Literatürde çıpalama etkisinin en yaygın olarak incelendiği alanlar; genel bilgi tahminleri, olasılık değerlendirmeleri, hukuki kararlar, satın alma davranışı, pazarlık stratejileri ve öz yeterlik algıları gibi bilişsel süreçlerdir. Bu bulgular, çıpalama etkisinin yalnızca ekonomik tercihlerde değil, bilişsel karar süreçlerinin pek çok boyutunda etkili olduğunu göstermektedir.

Genel kültür alanında yapılan çalışmalarda, bireylerin belirli bir değeri içeren sorulara verdikleri yanıtların maruz kaldıkları ilk referans noktasına (çıpa) bağlı olarak nasıl değiştiği incelenmiştir. Mussweiler ve Englich (2005), Almanya'nın yıllık ortalama sıcaklığı ile ilgili bir deney yaparak katılımcıların tahminlerinin sunulan çıpa değerine göre sistematik olarak değiştiğini tespit etmiştir. Benzer şekilde, Epley ve Gilovich (2001), votkanın donma noktası ve Everest Tepesi'nde suyun kaynama noktası gibi nesnel sorulara verilen yanıtların başlangıçta verilen sayıların etkisiyle farklılık gösterdiğini belirlemiştir. McElroy ve Dowd'un (2007) çalışması ise Mississippi Nehri'nin uzunluğu gibi tarihsel ve coğrafi tahminlerde çıpalama etkisinin güçlü

olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, Furnham ve Boo (2011) tarafından yapılan bir meta-analiz, çıpalama etkisinin genel kültür sorularında sistematik ve tekrarlanabilir olduğunu ortaya koyarak bu etkinin yaygınlığını göstermiştir.

Çıpalama etkisinin mahkeme kararları üzerindeki etkisini inceleyen Englich, Mussweiler ve Strack (2006), Alman yargıçlar üzerinde bir deney gerçekleştirmiştir. Çalışmada, 52 yargıca bir ceza davası sunulmuş ve mahkûm için önerilen cezaya göre karar vermeleri istenmiştir. Rastgele belirlenen düşük (3 ay) ve yüksek (9 ay) çıpa değerleri sunulan yargıçların cezai yaptırımları bu referans noktalarına bağlı olarak belirgin biçimde değişmiştir. Yüksek çıpaya maruz kalan yargıçlar daha ağır cezalar önerirken, düşük çıpa verilen yargıçlar daha hafif cezalar belirlemiştir. Benzer şekilde, Mussweiler ve Strack (2001) tarafından yapılan başka bir çalışmada, yargıçların önce belirli bir sayı ile ilişkilendirilmesi durumunda mahkeme kararlarını verirken bu sayıdan etkilendikleri gözlemlenmiştir. Bu bulgular, yargı kararlarının nesnel verilere dayandığı kadar, başlangıçtaki referans noktalarından da güçlü biçimde etkilendiğini göstermektedir. Englich ve Mussweiler (2001), bu etkiyi ceza hukuku dışındaki yargı kararlarına da uygulamış ve benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Satın alma kararlarında çıpalama etkisini inceleyen en bilinen çalışmalardan biri Ariely, Loewenstein ve Prelec'in (2003) deneyidir. Katılımcılara kablosuz iztopu, kablosuz klavye, sıradan bir şarap, nadir bir şarap, tasarım kitabı ve Belçika çikolatası gibi farklı ürünler tanıtılmış, ardından sosyal güvenlik numaralarının son iki hanesini yazmaları istenmiştir. Daha sonra, bu iki basamaklı sayının dolar karşılığında ürüne ödemeye razı olup olmadıkları sorulmuş ve son olarak maksimum ödeme isteklilikleri belirlenmiştir. Sonuçlar, yüksek çıpaya maruz kalan bireylerin, düşük çıpa verilenlere kıyasla ürünlere daha yüksek fiyatlar biçtiğini ortaya koymuştur. Araştırmacılar, çıpa değerlerini beştebirlik (*quintile*) dilimlere ayırarak en yüksek ve en düşük beştebirlik arasında fiyatlandırma açısından iki kattan fazla fark olduğunu tespit etmiştir. Çıpalama etkisinin sadece satın alma süreçlerinde değil, marka tercihleri ve müşteri sadakati gibi alanlarda da etkili olduğu görülmektedir (Simonson ve Drolet, 2004).

Galinsky ve Mussweiler (2001), pazarlık süreçlerinde çıpalama etkisinin ne kadar belirleyici olduğunu incelemiştir. Yapılan deneylerde, pazarlık yapan taraflardan birinin başlangıçta yüksek bir teklif sunması durumunda, karşı tarafın da ortalama daha yüksek teklifler sunduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, Critcher ve Gilovich (2008), çıpalama etkisinin pazar tahminlerinde ve restoran harcama tahminlerinde de etkili olduğunu belirlemiştir. Bunun yanı sıra, Northcraft ve Neale (1987), gayrimenkul piyasasında çıpalama etkisinin nasıl işlediğini analiz etmiş ve konut değerlendirme süreçlerinde ilk sunulan fiyat bilgisinin, uzman emlakçılar da dâhil olmak üzere, alıcı ve satıcı kararlarını güçlü bir şekilde etkilediğini göstermiştir.

Çıpalama etkisinin geniş bir bağlamda incelenmesi, bu etkinin karar alma süreçlerindeki rolünü anlamak açısından önemlidir. Hukuk, ekonomi, tüketici davranışları ve müzakere süreçleri gibi farklı disiplinlerde yapılan araştırmalar, çıpalamanın insan zihninde nasıl işlediğini açıklamaktadır. Gelecekteki çalışmaların çıpalama etkisinin uzun vadeli etkilerini ve kültürel faktörlerin bu süreç üzerindeki rolünü incelemesi, literatürdeki boşlukları doldurabilir. Ayrıca, çıpalama etkisine karşı alınabilecek önlemler ve bireylerin bu bilişsel yanılığı nasıl fark edebileceğine yönelik eğitim programları da araştırma gündemine alınmalıdır.

3. Araştırma Hipotezleri

Literatürden elde edilen çıkarımlar ışığında, çalışmanın temel araştırma sorularına yanıt aramak amacıyla şu hipotezler yapılandırılmıştır:

- **H1:** Tüketicilerin maruz kaldıkları çıpa değeri ile ödeme isteklilikleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
- **H2:** Hizmet alımlarında (stand-up gösterisi gibi) çıpalama etkisi, mal alımlarına benzer şekilde etkili bir biçimde çalışmaktadır.
- **H3:** Çıpa değerleri beştebirlik (quintile) dilimlere ayrıldığında, en düşük ve en yüksek çıpa grupları arasında tüketicilerin ödeme isteklilikleri bakımından anlamlı farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu model, çalışmada test edilen hipotezleri kavramsal bir çerçevede sunmaktadır. Her bir ürün için "çıpa değeri" bağımsız değişken olarak tanımlanırken, "maksimum ödeme istekliliği" bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Araştırma modeli, çıpa değerlerinin tüketici kararları üzerindeki etkisini görsel olarak ortaya koymaktadır.

4. Yöntem

Bu çalışmada, tüketicilerin karar alma süreçlerinde çıpalama etkisinin rolünü incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nicel araştırma, verilerin sayısal biçimde toplanması ve istatistiksel analizler yoluyla hipotezlerin test edilmesini mümkün kılan, nesnellığe dayalı bir veri üretim yaklaşımıdır (Creswell, 2014).

Çalışmada deneysel tasarımın tercih edilmesinin nedeni, çıpalama etkisinin neden-sonuç ilişkisi bağlamında ölçülebilir biçimde test edilebilmesine olanak sağlamasıdır. Bu doğrultuda, farklı ürün kategorileri için oluşturulan senaryolar üzerinden katılımcıların ödeme isteklilikleri ölçülmüş ve çıpa değerinin etkisi sayısal olarak analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında, hipotezleri test etmek üzere hem literatür taraması hem de yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Davranışsal iktisat literatüründe, parasal teşviklerin katılımcı kararlarını daha gerçekçi yansıttığına dair yaygın bir kabul bulunsa da, Tversky ve Kahneman (1974) çıpalama etkisinin dışsal motivasyonlarla zayıflatılamayacağını öne sürmüştür. Benzer şekilde, Wilson ve arkadaşları (1996) da uyarı ve teşvik mekanizmalarının bu etkiyi azaltmadığını ortaya koymuştur. Bu nedenle, çalışmada herhangi bir parasal teşvik kullanılmamış; katılımcıların kendi içsel değerlendirmelerine dayalı karar vermeleri esas alınmıştır.

Bu çalışmada, tüketici davranışlarında psikolojik yanılgıların etkisini inceleyen önceki çalışmalardan yararlanılmış; özellikle Dan Ariely'nin (2003) çıpalama etkisini test eden deneyi temel alınmıştır. Ancak Ariely'nin metodolojisinden farklı olarak, bu çalışmada her katılımcıya yalnızca tek bir anket formu uygulanmış ve değerlendirmeler bireysel bazda gerçekleştirilmiştir. Anketin başlangıcında, katılımcılardan T.C. kimlik numaralarının son iki hanesini yazmaları istenmiş ve bu sayının Türk lirası cinsinden fiyat olarak düşünülmesi talep edilmiştir. Daha sonra katılımcılara, bu fiyat üzerinden ürünü satın alıp almayacakları sorulmuş, ardından maksimum ödeme isteklilikleri belirlenmiştir. T.C. kimlik numarasının son iki hanesi, doğal ve rastgele bir dağılım gösterdiğinden, çalışmada çıpa değeri olarak kullanılmıştır.

Araştırmaya konu olan dört farklı mal ve hizmet şu şekildedir:

- Bluetooth kulaklık: Teknolojik bir ürün olması ve fiyatlarının geniş bir aralıkta değişmesi nedeniyle araştırmaya dahil edilmiştir. Piyasada çok sayıda marka ve model seçeneğinin bulunması, kullanıcıların bu ürün için sabit bir fiyat algısı geliştirmesini zorlaştırmaktadır. Nitekim benzer çalışmalarda, fiyat belirsizliği yüksek ürünlerin çıpalama etkisine daha duyarlı olduğu gösterilmiştir (örn. Ariely vd., 2006; Nunes ve Boatwright, 2004). Bu bağlamda, ürünün fiyatı hakkındaki algı çeşitliliği, çıpa değerinin etkisini daha net gözlemleyebilmek için uygun bir örnek oluşturmuştur.
- Belçika çikolatası: Literatürdeki önceki deneylerle karşılaştırılabilirliği sağlamak adına, Ariely'nin (2003) çalışmasında yer alan bir ürün örneği olarak seçilmiştir. Bunun yanı sıra, Belçika çikolatası, özellikle premium çikolata kategorisinde Türkiye'de yaygın olarak tüketilen ve ayırt edilebilir ambalaj, menşei ve marka özelliklerine sahip bir üründür. Katılımcıların bu ürünü yerli alternatiflerden ayırt edebilme olasılığı, ürünün görsel tanıtımı sırasında verilen marka/menşei bilgisi ile artırılmıştır. Bu durum, fiyat değerlendirmelerinin çıpa etkisi bağlamında daha anlamlı ve geçerli olmasına katkı sağlamıştır.
- Stand-up gösterisi bileti: Çıpalama etkisinin yalnızca mal fiyatlarıyla sınırlı kalmayıp hizmet sektöründe de etkili olup olmadığını test edebilmek amacıyla dâhil edilmiştir.

Araştırma bağlamında, Türkiye’de popüler bir komedyen olan Cem Yılmaz’ın Eskişehir’de hayalî bir gösteri düzenlediği varsayılmış ve katılımcılardan bu gösteriye yönelik maksimum ödeme isteklilikleri ölçülmüştür.

- USB çakmak: Görece yeni ve az bilinen bir ürün olması nedeniyle seçilmiştir. Alternatiflerinin sınırlı olması ve piyasa fiyatının belirsizliği nedeniyle, çıpalama etkisinin bu ürün üzerinde daha güçlü bir şekilde gözlemlenebileceği düşünülmüştür.

Araştırmada toplam 240 katılımcı yer almıştır. Katılımcılar, deneysel tasarım gereği rastgele olarak dört eşit gruba ayrılmıştır. Her bir grup yalnızca bir ürün (Bluetooth kulaklık, Belçika çikolatası, stand-up gösterisi bileti ya da USB çakmak) hakkında hazırlanmış olan anket formunu doldurmuştur. Bu yöntem, katılımcıların birden fazla ürüne ilişkin değerlendirme yaparak karşılaştırma yoluyla çıpa etkisini zayıflatmalarını engellemek amacıyla tercih edilmiştir. Böylece her bir ürün için bağımsız değerlendirmeler alınarak deneysel geçerlik güçlendirilmiştir.

Örnekleme, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi’nde öğrenim gören lisans ve yüksek lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinde, araştırmanın deneysel yapısı gereği kontrol edilebilir ve homojen demografik özelliklere sahip bir katılımcı grubuna ulaşma hedefi etkili olmuştur. Bu örneklem büyüklüğü, benzer deneysel çalışmalarda (örn. Ariely vd., 2006; Teovanović, 2019) kullanılan örneklem büyüklükleriyle karşılaştırılabilir düzeydedir ve istatistiksel analiz için yeterli gücü sağlamaktadır. Katılımcılara çalışmanın bilimsel bir araştırma olduğu belirtilmiş, gönüllü katılım esas alınarak etik ilkeler gözetilmiştir. Anket sorularının tam listesi, çalışmanın ekler bölümünde yer almaktadır.

Elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 24 yazılımı ile analiz edilmiştir. Çıpa değerleri ile ödeme istekliliği arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Değişkenlerin dağılım özelliklerini incelemek amacıyla normallik varsayımı test edilmiş; örneklem büyüklüğünün orta düzeyde olması nedeniyle Shapiro-Wilk testlerinden yararlanılmıştır. Bu testten elde edilen sonuçlar değerlendirilerek, değişkenlerin normal dağılıma uygunluk gösterdiği görülmüş ve parametrik testlerin uygulanabilirliğine karar verilmiştir. Değişkenler arası olasılık dağılımlarının değerlendirilmesi için Microsoft Excel programı kullanılmış, veriler üzerinden ortalamalar hesaplanmış ve grafiklerle görselleştirme sağlanmıştır. Beştebirlik dağılımlar analiz edilerek çıpalama etkisinin tüketici tercihleri üzerindeki büyüklüğü incelenmiştir.

Çalışmanın katkısını artırmak amacıyla, elde edilen bulgular literatürdeki önceki araştırmalarla kıyaslanarak değerlendirilmiş, ayrıca farklı tüketici gruplarında çıpalama etkisinin değişkenlik gösterip göstermediği incelenmiştir. İleriye dönük olarak, farklı demografik grupları

içeren geniş çaplı araştırmaların, çıpalama etkisinin kapsamını ve belirleyici unsurlarını daha derinlemesine analiz edebileceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda, mevcut çalışmanın bulguları, tüketici davranışlarını anlamada daha gerçekçi ve uygulanabilir çıkarımlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

5. Bulgular ve Tartışma

Araştırmada elde edilen bulgular, çıpalama etkisinin tüketici ödeme istekliliği üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan anketlerden elde edilen veriler doğrultusunda analiz edilmiştir. Çıpa değerleri ile katılımcıların belirttiği maksimum ödeme istekliliği arasındaki ilişkiyi ölçmek için korelasyon analizleri gerçekleştirilmiş, verilerin normalliği Shapiro-Wilk testleri ile değerlendirilmiştir. Bulgular, çıpalama etkisinin belirli ürünlerde güçlü bir şekilde kendini gösterdiğini, bazı ürünlerde ise daha zayıf düzeyde kaldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, katılımcıların demografik özellikleri açısından çıpalama etkisinin değişkenlik gösterip göstermediği de analiz edilmiştir.

Tüm anketlerden elde edilen veriler, öncelikle normallik testine tabi tutulmuş ve sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur. Shapiro-Wilk testi sonuçları, veri setinde yer alan her bir ürün grubu için "Çıpa" ve "WTP" değişkenlerinin normal dağılıma uygunluğu değerlendirilmiştir. Bu test sonuçları doğrultusunda, hangi ürün için parametrik (Pearson) veya non-parametrik (Spearman) korelasyon testinin kullanılacağı belirlenmiştir. Sadece stand-up gösterisi grubunda her iki değişkenin de normal dağılımı nedeniyle Pearson korelasyonu uygulanırken, diğer tüm ürün gruplarında normallik varsayımı sağlanamadığı için Spearman korelasyonu tercih edilmiştir.

Tablo 1. Normal Dağılım Testi

Değişken	Shapiro-Wilk			Değişken	Shapiro-Wilk			Uygun Test
	Statistic	df	Sig.		Statistic	df	Sig.	
<i>ÇıpaKulaklık</i>	,958	60	,039	<i>WTPKulaklık</i>	,948	60	,012	Spearman
<i>ÇıpaÇikolata</i>	,964	60	,077	<i>WTPÇikolata</i>	,846	60	,000	Spearman
<i>ÇıpaStandup</i>	,960	60	,050	<i>WTPStandup</i>	,961	60	,054	Pearson
<i>ÇıpaÇakmak</i>	,950	60	,015	<i>WTPÇakmak</i>	,870	60	,000	Spearman

Belirlenen uygun korelasyon testlerine göre her bir ürün grubuna ilişkin "Çıpa" ve "WTP" değişkenleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Elde edilen korelasyon katsayıları ve anlamlılık düzeyleri Tablo 2’de sunulmaktadır. Bulgular, tüm ürünlerde çıpa değeri ile ödeme istekliliği arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilişkinin gücü ürün türüne göre değişiklik göstermektedir. Özellikle stand-up gösterisi için ilişki istatistiksel olarak daha güçlü düzeyde gözlemlenirken, diğer ürünlerde bu ilişki daha zayıf düzeyde fakat anlamlı bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Korelasyon Analizi

		<i>WTPKulaklık</i>
<i>ÇıpaKulaklık</i>	Correlation Coefficient	0,377*
	Sig. (2-tailed)	0,003
		<i>WTPÇikolata</i>
<i>ÇıpaÇikolata</i>	Correlation Coefficient	0,259*
	Sig. (2-tailed)	0,046
		<i>WTPStandup</i>
<i>ÇıpaStandup</i>	Pearson Correlation	0,416**
	Sig. (2-tailed)	0,001
		<i>WTPÇakmak</i>
<i>ÇıpaÇakmak</i>	Correlation Coefficient	0,287*
	Sig. (2-tailed)	0,026

Bluetooth kulaklık ürünü için yapılan korelasyon analizinde, çıpa değeri ile ödeme istekliliği arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = 0,377$; $p < 0,01$). Katılımcılar, piyasa değeri yaklaşık 200 TL olan bu ürün için ortalama 52 TL ödeme istekliliği belirtmiştir. Özellikle çıpa değeri 38 TL ve üzeri olan katılımcıların daha yüksek fiyat teklif etmesi, çıpalama etkisinin bu ürün grubunda etkili biçimde çalıştığını göstermektedir.

Belçika çikolatası anketinde çıpa ile WTP arasında daha zayıf ancak anlamlı bir korelasyon bulunmuştur ($r = 0,259$; $p < 0,05$). Ortalama ödeme istekliliği 36 TL olup piyasa değeri yaklaşık 100 TL olan bu ürün için çıpa etkisi daha sınırlı düzeyde gözlemlenmiştir. Yüksek çıpa grubundaki bazı katılımcıların düşük fiyat teklif etmesi, bu etkinin zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum, çikolatanın piyasadaki muadillerinin bilinirliği ve tüketicilerin genel fiyat bilgisine sahip olması ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca, çikolatanın katma değer algısının bireysel tercihlere göre değişkenlik göstermesi, çıpalama etkisini azaltan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

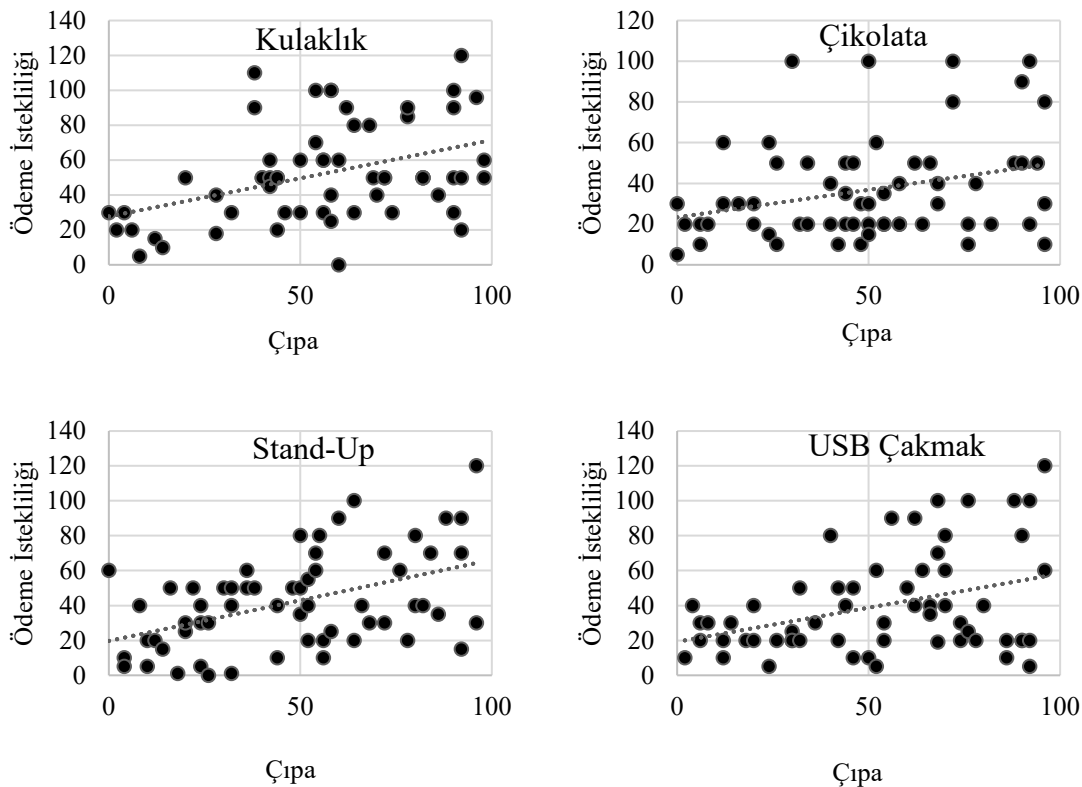
Stand-up gösterisi bileti için gerçekleştirilen analizde, çıpa değeri ile ödeme istekliliği arasında en güçlü korelasyon tespit edilmiştir ($r = 0,465$; $p < 0,01$). Ortalama WTP 45 TL olup, bu sonuç çıpalama etkisinin hizmetler bağlamında da güçlü biçimde işlediğini göstermektedir. Özellikle 50 TL ve üzeri çıpa değerine maruz kalan katılımcıların önemli ölçüde daha yüksek fiyat teklif etmeleri dikkat çekicidir. Ayrıca, kültürel etkinliklere olan ilgi ve duyarlılık düzeyinin, bu etkinin şiddetini artıran bir unsur olduğu değerlendirilmiştir.

USB çakmak ürünü için yapılan analizde çıpa ile WTP arasında zayıf düzeyde pozitif bir ilişki saptanmıştır ($r = 0,287$; $p < 0,05$). Ortalama ödeme istekliliği 10 TL olup, piyasa değeri yaklaşık 15 TL olan bu ürün grubunda çıpalama etkisinin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu etki düşüklüğü, düşük fiyatlı ve piyasada çok sayıda alternatifi bulunan ürünlerde çıpa etkisinin

zayıflamasına bağlanabilir. Ayrıca, çakmak gibi teknolojik ama yaygın ürünlerde fiyat algısının daha net oluşması, çıpa etkisini sınırlandırıcı bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Korelasyon analizleri ile elde edilen bulguların ardından, çıpalama etkisinin daha ayrıntılı biçimde değerlendirilmesi amacıyla her bir ürün grubu için çıpa değeri ile ödeme istekliliği arasındaki ilişkinin görselleştirildiği X-Y saçılım grafikleri oluşturulmuştur. Bu grafikler, ilişki yönünü ve yoğunluğunu sezgisel olarak gözlemlemeye olanak sağlamış; ayrıca uç değerlerin ya da yoğunlaşmaların belirli çıpa düzeylerinde yoğunlaştığını ortaya koymuştur.

Grafik 1. Çıpa-Ödeme İstekliliği Değerleri Dağılımları

Buna ek olarak, Ariely'nin (2003) deneysel tasarımından ilhamla, çıpa değerleri beştebirlik dilimlere ayrılarak çıpalama etkisinin farklı seviyelerdeki davranışsal etkileri analiz edilmiştir. Sonuçlar, en düşük ve en yüksek çıpa dilimleri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Özellikle çıpa değeri belirli bir seviyeye kadar arttığında ödeme istekliliği de artmakta; ancak bu noktadan sonra etki sabitlenmektedir. Ayrıca, normal dağılım varsayımının sağlanmadığı durumlarda çıpalama etkisinin daha güçlü biçimde ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Beştebirlik analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Çıpa Etkisinin Beştebirlik Parçalarda Değerlendirilmesi

BEŞTEBİRLİK	KULAKLIK	ÇİKOLATA	STAND-UP	USB ÇAKMAK
-------------	----------	----------	----------	------------

1	29,83 ₺	27,92 ₺	23,42 ₺	22,92 ₺
2	50,42 ₺	32,50 ₺	33,83 ₺	35,42 ₺
3	61,25 ₺	35,42 ₺	46,67 ₺	42,08 ₺
4	57,08 ₺	42,08 ₺	47,92 ₺	49,92 ₺
5	63,00 ₺	45,83 ₺	58,33 ₺	49,58 ₺
ORTALAMA	52,32 ₺	36,75 ₺	45,03 ₺	46,58 ₺

Araştırma bulguları, çıpalama etkisinin tüketici karar alma süreçlerinde anlamlı bir rol oynadığını ve bu etkinin özellikle fiyat belirsizliği yüksek olan ürünlerde daha güçlü şekilde ortaya çıktığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, Tversky ve Kahneman'ın (1974) ortaya koyduğu çıpa etkisi mekanizmasıyla ve Ariely'nin (2003) deneysel bulgularıyla paralellik taşımaktadır. Özellikle Bluetooth kulaklık ve stand-up bileti gibi, katılımcıların daha az aşına oldukları ürün gruplarında çıpa etkisinin daha belirgin görülmesi, literatürde sıklıkla vurgulanan “bilgi eksikliği = çıpa hassasiyeti” ilişkisini desteklemektedir (Teovanović, 2019; Furnham ve Boo, 2011).

Öte yandan, bazı ürünlerde (örneğin: Belçika çikolatası ve USB çakmak) çıpa etkisinin daha zayıf düzeyde kalması, mevcut literatürdeki genel eğilimden kısmi bir sapma göstermektedir. Bu sapma, katılımcıların söz konusu ürünler hakkında önceden sahip oldukları fiyat bilgisi ya da referans noktaları ile açıklanabilir. Nunes ve Boatwright (2004) da benzer şekilde, tüketicinin ürün hakkındaki bilgi düzeyinin çıpa etkisini zayıflatabileceğine dikkat çekmiştir.

Çalışmanın en dikkat çekici ve özgün bulgularından biri, çıpalama etkisinin yalnızca maddesel ürünlerde değil, aynı zamanda hizmet satın alma süreçlerinde de geçerli olduğunun ortaya konmasıdır. Stand-up gösterisi örneğinde elde edilen yüksek korelasyon değeri ve güçlü çıpalama etkisi, bu bağlamda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Hizmet satın alımlarına yönelik çıpa etkisi araştırmalarının sınırlı olduğu göz önüne alındığında, bu bulgunun hem kuramsal hem de uygulamalı alana anlamlı katkılar sağladığı değerlendirilmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, tüketici davranışlarını anlamada geleneksel rasyonalite varsayımlarının ötesine geçerek, bireylerin karar alma süreçlerinde bilişsel yanılgıların ve psikolojik faktörlerin belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Uzun süredir davranışsal iktisat literatüründe tartışılan şekilde, tüketici kararlarının yalnızca rasyonel fayda maksimizasyonu ile açıklanamayacağı; aksine sınırlı bilişsel kapasite ve sezgisel süreçlerin bu kararlarda etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın odak noktası olan çıpalama etkisi, tüketicilerin fiyat algılarının ve ödeme istekliliklerinin maruz kaldıkları ilk referans noktasına göre sistematik biçimde sapabildiğini ortaya koymuştur.

Farklı ürün kategorileri üzerinde gerçekleştirilen deneysel analizler, çıpalama etkisinin özellikle bilgi eksikliği ve fiyat belirsizliği yüksek ürünlerde daha güçlü çalıştığını göstermiştir. Bluetooth kulaklık gibi teknolojik ürünlerde çıpalama etkisinin yüksek olması, tüketicilerin bu ürün gruplarına dair fiyat bilgisine sınırlı erişimi ile açıklanabilir. Benzer biçimde, stand-up gösterisi gibi hizmet alanlarında da çıpa etkisinin güçlü şekilde gözlemlenmesi, hizmet sektörünün soyut doğası nedeniyle fiyat algısının daha esnek ve yönlendirilebilir olduğunu göstermektedir.

Buna karşılık, Belçika çikolatası gibi daha yaygın ve tanındık ürünlerde çıpa etkisinin görece daha zayıf kalması, katılımcıların bu ürünlere ilişkin daha net referans fiyatlara sahip olmalarıyla açıklanabilir. USB çakmak örneğinde ise ürünün yenilikçi karakterine rağmen piyasa algısının oldukça sınırlı olması, çıpa etkisinin yalnızca kısmi düzeyde devreye girmesine neden olmuştur.

Genel olarak bulgular, tüketici kararlarının tam bilgi ve rasyonel varsayımından ziyade, bilişsel sınırlamalar ve çevresel çerçeveler altında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bireylerin kararlarını verirken zihinsel kısayollar, sezgiler ve referans noktalarına başvurduğu, bu çalışmada deneysel olarak tekrar doğrulanmıştır.

Bulgular, pazarlama ve fiyatlandırma stratejileri açısından doğrudan uygulamalı çıkarımlar sunmaktadır. Tüketicilerin maruz kaldıkları ilk fiyat bilgisinin, nihai ödeme istekliliklerini önemli ölçüde etkilediği; indirim oranları, kampanya sıralamaları ve ürün etiketlemelerinin çıpalama etkisini manipüle edebileceği gösterilmiştir. Bu bağlamda, perakende sektöründe yaygın biçimde kullanılan “önce yüksek fiyat – sonra indirim” stratejilerinin psikolojik zeminine dair deneysel doğrulama sağlanmıştır.

Çıpalama etkisi yalnızca bireysel tüketici davranışlarını değil, aynı zamanda kamu politikaları ve sosyal karar alma süreçlerini de etkileyebilmektedir. Hukuki kararlar, yatırım tercihleri ve kamu hizmetlerine erişim gibi çok farklı bağlamlarda çıpalama etkisinin varlığına ilişkin literatür desteklenmiştir (Englich vd., 2006; Kaustia vd., 2008; Bergman ve Pope, 2015). Bu bulgular, davranışsal yanılığın sadece pazarlama değil, politika yapımı süreçlerinde de göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmektedir.

Tüketici refahı açısından çıpalama etkisinin çift yönlü etkileri bulunmaktadır. Bilinçli tüketiciler, bu tür bilişsel etkilerin farkında olarak daha rasyonel seçimler yapabilirken; bu etkilerden habersiz olan bireyler, manipülatif stratejilere daha açık hale gelebilir. Bu nedenle, tüketici eğitimi, medya okuryazarlığı ve davranışsal farkındalık programları, çıpalama etkisinin daha bilinçli şekilde yönetilmesine katkı sağlayabilir.

Çalışmanın bulguları doğrultusunda, ilerleyen araştırmalarda çıpalama etkisinin uzun vadeli tüketici davranışları, farklı kültürel bağlamlarda etkisi, müdahale stratejileri ve davranışsal politika tasarımı gibi yönlerine odaklanılması önerilmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, çıpalama etkisinin tüketici kararları üzerindeki belirleyici rolünü deneysel verilerle ortaya koyarak, davranışsal iktisat literatürüne anlamlı bir katkı sunmaktadır. Geleneksel iktisat modellerinin varsaydığı tam rasyonalite çerçevesini aşarak, bireylerin karar alma süreçlerinin psikolojik ve bilişsel dinamikler tarafından nasıl şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, çıpalama etkisinin yalnızca bireysel tüketim tercihlerini değil, aynı zamanda ekonomik sistemin genel işleyişini etkileyen sistematik bir mekanizma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Politika yapıcılar, işletmeler ve tüketiciler için bu etkiyi anlamak, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha sağlıklı, adil ve bilinçli ekonomik kararlar alınmasına katkı sağlayacaktır.

Bu bulgular, çıpalama etkisinin tüketici davranışları üzerinde sistematik ve ölçülebilir bir etki yarattığını gösterse de, araştırmanın bazı sınırlılıkları olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle, araştırmanın örneklemini üniversite öğrencileriyle sınırlı olup, homojen bir yaş ve eğitim düzeyine sahip bireylerden oluşmaktadır; bu durum bulguların daha geniş tüketici gruplarına genellenebilirliğini kısıtlayabilir. Veri toplama sürecinde gerçek satın alma davranışı yerine beyana dayalı “maksimum ödeme istekliliği” kullanılmış olması, ekonomik kararların gerçek hayattaki karşılıklarıyla tam örtüşmeyebilir. Son olarak, çalışmada yer alan ürün sayısı sınırlı tutulmuş; tüketici algısında farklı düzeylerde tanınırlığa sahip dört ürün incelenmiştir. Bu nedenle, farklı sektörlerden veya kültürel bağlamlardan ürünlerle yapılacak gelecekteki araştırmalar, çıpalama etkisinin sınırlarını daha kapsamlı şekilde ortaya koyabilir.

Kaynakça

- Ariely, D., Loewenstein, G., & Prelec, D. (2003). Coherent Arbitrariness: Stable Demand Curves Without Stable Preferences. *Quarterly Journal of Economics*, 118(1), 73-106.
- Becker, G. S. (1976). *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bergman, P., & Pope, D. (2015). The Power of Default Options: Evidence From School Choice. *Journal of Public Economics*, 129, 1-14.
- Blackwell, R. D., Miniard, P. W., & Engel, J. F. (2001). *Consumer Behavior*. New York: Harcourt College Publishers.
- Chapman, G. B., & Johnson, E. J. (1999). Anchoring, Activation, and the Construction of Values. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 79(2), 115-153.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. SAGE Publications.
- Critcher, C. R., & Gilovich, T. (2008). Incidental Environmental Anchors. *Journal of Behavioral Decision Making*, 21(3), 241-251.
- Diederich, A., & Trueblood, J. S. (2022). Cognitive Models of Anchoring. *Trends in Cognitive Sciences*, 26(2), 112-123.
- Englich, B., Mussweiler, T., & Strack, F. (2006). Playing Dice With Criminal Sentences: The Influence of Irrelevant Anchors on Experts' Judicial Decision Making. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(2), 188-200.
- Epley, N., & Gilovich, T. (2001). Putting Adjustment Back in the Anchoring and Adjustment Heuristic: Differential Processing of Self-Generated and Experimenter-Provided Anchors. *Psychological Science*, 12(5), 391-396.
- Frantz, R., & Leeson, R. (2013). *Handbook of Behavioral Economics*. Londra: Routledge.
- Furnham, A., & Boo, H. C. (2011). A Literature Review of the Anchoring Effect. *The Journal of Socio-Economics*, 40(1), 35-42.
- Galinsky, A. D., & Mussweiler, T. (2001). First Offers as Anchors: The Role of Perspective-Taking and Negotiator Focus. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(4), 657-669.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263-291.
- Kahneman, D., Slovic, P., & Tversky, A. (1982). *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Kaustia, M., Alho, E., & Puttonen, V. (2008). How Much Does Expertise Reduce Behavioral Biases? The Case of Anchoring Effects in Stock Return Estimates. *Financial Management*, 37(3), 391-411.
- McElroy, T., & Dowd, K. (2007). Susceptibility to Anchoring Effects: How Openness-to-Experience Influences Responses to Anchoring Cues. *Judgment and Decision Making*, 2(1), 48-53.
- Mussweiler, T., & Englich, B. (2005). Subliminal Anchoring: Judgmental Consequences and Underlying Mechanisms. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 98(2), 133-143.
- Mussweiler, T., & Strack, F. (2001). Considering the Impossible: Explaining the Effects of Anchors That Cannot Be True. *Social Cognition*, 19(2), 145-160.
- Northcraft, G. B., & Neale, M. A. (1987). Experts, Amateurs, and Real Estate: An Anchoring-and-Adjustment Perspective on Property Pricing Decisions. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 39(1), 84-97.
- Nunes, J. C., & Boatwright, P. (2004). Incidental Prices and Their Effect on Willingness to Pay. *Journal of Marketing Research*, 41(4), 457-466.
- Schiffman, L. G., & Wisenblit, J. (2019). *Consumer Behavior* (12th ed). Pearson.
- Simon, H. A. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99-118.
- Simonson, I., & Drolet, A. (2004). Anchoring Effects on Consumers' Willingness-to-Pay and Willingness-to-Accept. *Journal of Consumer Research*, 31(1), 681-690.
- Solomon, M. R. (2009). *Consumer Behavior: Buying, Having, and Being*. New Jersey: Pearson Education.
- Strack, F., & Mussweiler, T. (1997). Explaining the Enigmatic Anchoring Effect: Mechanisms of Selective Accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3), 437-446.
- Teovanović, P. (2019). Individual Differences in Anchoring Effect: Evidence for the Role of Insufficient Adjustment. *Europe's Journal of Psychology*, 15(1), 8-24.
- Thaler, R. H. (1980). Toward a Positive Theory of Consumer Choice. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 1(1), 39-60.
- Thaler, R. H. (1985). Mental Accounting and Consumer Choice. *Marketing Science*, 4(3), 199-214.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131.

von Neumann, J., & Morgenstern, O. (1944). *Theory of Games and Economic Behavior*. New Jersey: Princeton University Press.

Wilson, T. D., Houston, C. E., Etling, K. M., & Brekke, N. (1996). A New Look at Anchoring Effects: Basic Anchoring and Its Antecedents. *Journal of Experimental Psychology: General*, 125(4), 387–402.

Ek 1: Anket 1 – Bluetooth Kulaklık

LG Tone Infinim™ Premium Bluetooth Stereo Kulaklık

- Harman/Kardon imzalı ses ile kablosuz 17 saat müzik keyfi
- En son alınan sosyal ağ ve metin mesajlarını okuma özelliği
- Tek tuş ile kabloları içine sarma kolaylığı
- Şık metal tasarımı
- 54 gram ve 2 saatten az sürede şarj olabilme

SORULAR

1. Cinsiyetinizi belirtiniz.

☐ KADIN

☐ ERKEK

2. Lütfen T.C. Kimlik numaranızın son iki hanesini sağdaki kutuya yazınız.

3. T.C. Kimlik numaranızın son iki hanesini TL cinsinden düşünün. Yukarıdaki kulaklığı satın almak için bu fiyatı öder miydiniz?

☐ EVET

☐ HAYIR

4. Bu kulaklığı satın almak için ödemeye razı olacağınız en yüksek miktar cinsinden nedir? Lütfen sağdaki kutuya yazınız.

Ek 2: Anket 2 – Belçika Çikolatası

Neuhaus Marka Belçika Çikolatası

- Dünyanın en iyi çikolatalarını yapan Belçika'nın 1857'den beri üretim yapan Neuhaus markasının Timeless Masterpieces adlı çikolata kutusu.
- 1915'ten beri bu ürün satılıyor.
- Kutuda yaklaşık 350 gr, 26 adet Neuhaus'un kendine has, birbirinden farklı çikolataları bulunuyor.

SORULAR

1. Cinsiyetinizi belirtiniz.

☐ KADIN

☐ ERKEK

2. Lütfen T.C. Kimlik numaranızın son iki hanesini sağdaki kutuya yazınız.

3. T.C. Kimlik numaranızın son iki hanesini TL cinsinden düşünün. Yukarıdaki çikolatayı satın almak için bu fiyatı öder miydiniz?

☐ EVET

☐ HAYIR

4. Bu çikolatayı satın almak için ödemeye razı olacağınız en yüksek miktar TL cinsinden nedir? Lütfen sağdaki kutuya yazınız.

₺

Ek 3: Anket 3 – Stand-Up Gösterisi Bileti

Cem Yılmaz'ın Yeni Stand-Up Gösterisine Tek Kişilik Bilet

- Türkiye'nin en çok sevilen komedyeni Cem Yılmaz yepyeni stand-up gösterisi ile karşınızda.
- Daha önceki gösterilerinde binlerce kişinin canlı izlediği, hatta 'CM101MMXI Fundamentals' adlı gösterisiyle sinemada milyonlarca kişiye ulaşan Cem Yılmaz'ın Eskişehir'deki ilk gösterisi 25 Mart 2017'de gerçekleşecek.
- Biletlerde tek tip kategori olup, satın alanlara koltuklar rastgele şekilde dağıtılacaktır.

SORULAR

1. Cinsiyetinizi belirtiniz.

☐ KADIN

☐ ERKEK

2. Lütfen T.C. Kimlik numaranızın son iki hanesini sağdaki kutuya yazınız.

3. T.C. Kimlik numaranızın son iki hanesini TL cinsinden düşünün. Yukarıdaki bileti satın almak için bu fiyatı öder miydiniz?

☐ EVET

☐ HAYIR

4. Bu bileti satın almak için ödemeye razı olacağınız en yüksek miktar TL cinsinden nedir? Lütfen sağdaki kutuya yazınız.

Ek 4: Anket 4 – USB Çakmak

USB Şarjlı Çakmak (Alevsiz Elektronik Çakmak)

- Yağmurda ve rüzgârda kullanılabilir.
- 3 saatlik USB’den yapılan şarj ile çakmağınızı ortalama 200 saat kullanabilirsiniz.
- Alevsiz ve dumansızdır. Yoğun ısı kullanır.
- Hafiftir, rahatlıkla taşınabilir.
- Çevre dostudur ve %100 güvenlidir.

SORULAR

1. Cinsiyetinizi belirtiniz.

☐ KADIN ☐ ERKEK

2. Lütfen T.C. Kimlik numaranızın son iki hanesini sağdaki kutuya yazınız.

3. T.C. Kimlik numaranızın son iki hanesini TL cinsinden düşünün. Yukarıdaki ürünü satın almak için bu fiyatı öder miydiniz?

☐ EVET ☐ HAYIR

4. Bu ürünü satın almak için ödemeye razı olacağınız en yüksek miktar TL cinsinden nedir? Lütfen sağdaki kutuya yazınız.

EXTENDED ABSTRACT

ANCHORING EFFECT IN CONSUMER BEHAVIOR: AN EMPIRICAL EXAMINATION ON DIFFERENT PRODUCTS

Introduction

The study of consumer behavior has garnered significant attention in the field of behavioral economics, particularly as it challenges the traditional economic assumption of rational decision-making. Traditional economic theory assumes that consumer preferences are based on complete information and rational choices; however, behavioral economics critically evaluates this assumption by emphasizing the importance of psychological and cognitive factors that influence consumer decisions (Kahneman & Tversky, 1979; Thaler, 1980). This study aims to investigate the anchoring effect, one of the fundamental concepts of behavioral economics, and its profound impact on consumer behavior.

The anchoring effect refers to the cognitive bias in which individuals' decisions are influenced by an initial reference point (anchor) encountered during the decision-making process. This study explores the practical implications of anchoring on consumer choices through an experimental approach using face-to-face surveys on four different product categories. The analysis examines how consumers' willingness to pay (WTP) changes depending on anchor values, highlighting how consumer behavior deviates from traditional economic models. By examining the variation in WTP across different products, this study provides insights into the extent to which cognitive biases can alter consumer perceptions and economic decision-making processes. Furthermore, the research aims to extend the understanding of the anchoring effect by assessing whether its strength varies depending on product type, consumer familiarity, and pricing ambiguity.

Additionally, this study contributes to the broader literature on heuristics and biases by exploring the underlying mechanisms through which anchoring influences decision-making. The anchoring effect is particularly relevant in consumer behavior because individuals often rely on initial price expectations to form judgments about value and affordability. This study examines whether the anchoring effect persists across different consumer segments and purchasing environments. Moreover, the findings have implications beyond consumer behavior, extending to pricing strategies in business and policymaking, where understanding cognitive biases can help develop fairer and more transparent pricing structures. By integrating insights from psychology and economics, this research bridges theoretical gaps and offers practical applications for both consumers and businesses.

Conceptual Framework

Consumer behavior is a multidisciplinary field that examines how individuals or groups select, purchase, use, and dispose of goods and services to satisfy their needs (Solomon, 2009: 33). While traditional economic models assume that individuals are rational decision-makers with complete information, advances in behavioral economics and psychology indicate that individuals exhibit bounded rationality and are influenced by cognitive biases during decision-making (Simon, 1955). This study builds on previous research by exploring the impact of cognitive biases on consumer purchasing decisions.

Consumer behavior is shaped by psychological, sociological, and economic factors. Traditional economic models assume that individuals act in accordance with the ‘homo economicus’ assumption, maximizing their benefits while minimizing costs (Becker, 1976). However, real-world decision-making processes are influenced by emotions, habits, social norms, and psychological effects (Kahneman, 2011). These behavioral influences challenge the assumptions of traditional economic models, suggesting that consumer decisions are often driven by heuristics and biases rather than objective analysis.

The consumer decision-making process consists of three fundamental stages: pre-purchase, purchase, and post-purchase (Blackwell, Miniard & Engel, 2001). During the pre-purchase phase, consumers recognize their needs and gather information. In the purchase phase, factors such as price, brand perception, and decision-making biases play a role. Finally, in the post-purchase phase, consumer satisfaction and feedback contribute to future purchase decisions. Throughout these stages, cognitive biases and behavioral factors significantly shape consumer choices, leading to systematic deviations from rationality.

Behavioral economics emphasizes that individuals rely on cognitive heuristics and emotional factors rather than purely rational decision-making (Simon, 1955; Kahneman & Tversky, 1979). One of the key contributions of behavioral economics is the identification of heuristics and biases—mental shortcuts that individuals use for quick decision-making, often leading to systematic errors (Tversky & Kahneman, 1974). The anchoring effect is one such cognitive bias, where an initial piece of information serves as a reference point, influencing subsequent judgments and decisions. This effect is particularly relevant in consumer behavior, where initial price expectations can shape perceptions of value and purchasing decisions.

Furthermore, the anchoring effect extends beyond pricing decisions, influencing consumer expectations in areas such as product quality, brand perceptions, and perceived discounts. Consumers often fail to adjust their judgments sufficiently from the anchor value, leading to overvaluation or undervaluation of products and services. Understanding these biases enables

marketers and policymakers to develop strategies that promote fair pricing while ensuring consumers make informed purchasing decisions.

Methodology

This study employs a quantitative research methodology to analyze the anchoring effect on consumer decision-making. The research design includes an experimental survey approach, utilizing face-to-face questionnaires conducted with university students. The methodology was structured to test the extent to which anchoring biases influence consumers' WTP for various products, under controlled conditions. By incorporating experimental manipulations in real-world consumer scenarios, the study aims to measure the impact of initial anchors on financial decisions, contributing to the growing literature in behavioral economics.

The research was conducted through a between-subjects experimental design, where participants were randomly assigned to different anchoring conditions. The sample consisted of 240 university students from Eskişehir Osmangazi University and Bilecik Şeyh Edebali University, selected based on their accessibility and willingness to participate in the study. University students were chosen as a sample group due to their homogeneity in educational background, which minimizes potential confounding variables related to prior financial experience and purchasing behavior.

The participants were asked to evaluate and determine their WTP for different products after being exposed to an anchor value. Each participant received an individual questionnaire and was unaware of other participants' anchor values to prevent bias from social influence. The study adhered to ethical research standards, including voluntary participation and informed consent.

Participants were randomly assigned anchor values derived from the last two digits of their national identification numbers, following a methodology inspired by Ariely, Loewenstein, and Prelec (2003). They were instructed to consider this number as a potential price reference and subsequently indicate how much they would be willing to pay for a given product.

The study utilized four distinct product categories to assess the strength of the anchoring effect across different purchasing contexts:

- Bluetooth Headphones – A technology-related product with a broad price range, chosen to test how pricing uncertainty affects anchoring.
- Belgian Chocolate – A commonly known consumable product, selected to compare results with previous anchoring experiments in food pricing.
- Stand-up Comedy Show Ticket – A service-based product, included to examine whether the anchoring effect influences non-tangible goods.

- USB Lighter – A relatively novel product, incorporated to measure how the anchoring effect operates when price familiarity is low.

After being presented with the anchor value (i.e., their national ID's last two digits), participants were asked:

“Would you be willing to purchase this product at this price?” (Yes/No)

“What is the maximum amount you would be willing to pay for this product?”

This two-stage question structure allowed for the analysis of both absolute acceptance rates and relative shifts in WTP across varying anchor values.

The collected data were analyzed using IBM SPSS Statistics 24 and Microsoft Excel, employing various statistical techniques to comprehensively examine the anchoring effect on consumer behavior. Descriptive statistics were utilized to identify overall trends in WTP across different product categories, providing an initial understanding of how consumer price perceptions varied. To measure the strength and direction of the relationship between anchor values and WTP, both Pearson and Spearman correlation analyses were conducted, depending on the normality of the data.

To ensure the robustness of the statistical findings, the Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests were applied to assess whether the data followed a normal distribution. Regression analysis was then employed to quantify the impact of anchoring while accounting for potential moderating factors such as price awareness and product familiarity. Additionally, a quintile analysis was conducted by dividing participants into five equal groups based on anchor values, allowing for a more detailed observation of how initial reference points influenced subsequent price perceptions. These methodological approaches provided a rigorous framework for evaluating the anchoring effect, offering valuable insights into how consumer decision-making is shaped by cognitive biases in different product categories.

Findings and Discussion

The findings confirm that the anchoring effect significantly influences consumer WTP, particularly for products with high price uncertainty. The strongest anchoring effects were observed for stand-up comedy show tickets and Bluetooth headphones, while the effect was weaker for Belgian chocolate and USB lighters. These results suggest that when consumers have prior knowledge of a product's price, the anchoring effect diminishes, reinforcing the idea that cognitive biases are most influential in situations of ambiguity.

The study found a positive correlation between anchor values and WTP for all product categories. The correlation was strongest for stand-up comedy show tickets ($r=0.465$, $p<0.01$) and Bluetooth headphones ($r=0.414$, $p<0.01$). The correlation was weaker but still significant for Belgian

chocolate ($r=0.259$, $p<0.05$) and USB lighters ($r=0.287$, $p<0.05$). These results are consistent with previous research by Tversky & Kahneman (1974) and Ariely et al. (2003).

Further analysis revealed that the anchoring effect is more pronounced when consumers have limited price knowledge, as observed in the stand-up comedy ticket category. Conversely, in categories where consumers had prior pricing information, such as Belgian chocolate, the anchoring effect was weaker. This supports the notion that price perception is highly susceptible to contextual influences, particularly when objective valuation is difficult.

Conclusion

This study provides empirical evidence that the anchoring effect plays a significant role in shaping consumer behavior, particularly in pricing decisions. The findings suggest that traditional economic models, which assume rational decision-making, fail to account for the impact of cognitive biases. The results demonstrate that consumer perceptions of value and WTP are heavily influenced by initial reference points, underscoring the limitations of traditional price theory.

The implications of this research extend to marketing strategies and public policy. Businesses can use the anchoring effect to influence consumer perceptions through pricing strategies, such as displaying higher initial prices before discounts. However, awareness of the anchoring effect also raises ethical concerns regarding consumer manipulation. Future research should focus on strategies to mitigate the negative impacts of anchoring and explore its long-term effects on consumer behavior. Additionally, further studies could examine cross-cultural differences in the anchoring effect and its potential variations across diverse market conditions. Understanding these factors will contribute to the development of policies aimed at protecting consumers while fostering competitive market conditions.

TÜRKİYE’DE DİJİTALİZASYON UYGULAMALARININ KAMU HİZMETLERİNE ENTEGRASYONU AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME*

Gamze ŞİMŞEK**

Özet

Dijitalleşme, kamu yönetiminde köklü değişimlere yol açarak kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde sunulmasını sağlar. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, kamu yönetiminde otomasyon sistemlerinin yaygınlaşmasına ve vatandaşların devlet hizmetlerine daha hızlı, şeffaf ve erişilebilir bir şekilde ulaşmasına olanak tanır. Türkiye’de dijital dönüşüm kapsamında geliştirilen e-Devlet, Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP), Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS), Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS), Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS), Polis Bilgi Sistemi (POLNET), e-Belediyecilik ve e-Reçete gibi dijital platformlar, kamu yönetiminin farklı alanlarında verimliliği artıran önemli uygulamalar olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, söz konusu dijital sistemlerin kamu hizmetlerine olan etkilerini analiz ederek, dijitalleşmenin kamu yönetimine sağladığı temel avantajları ortaya koymayı amaçlar. Çalışma kapsamında, kamu yönetiminde dijitalleşmenin; zaman ve maliyet tasarrufu sağlama, vatandaş katılımını artırma, karar alma süreçlerini hızlandırma ve kamu hizmetlerinde kaliteyi artırma gibi etkileri incelenmektedir. Bu bağlamda, dijital platformların kamusal hizmetlerin sunum süreçlerine olan etkileri değerlendirilmiş ve bu etkilerin kamu yönetiminin etkinliği üzerindeki rolü analiz edilmiştir. Sonuç olarak, dijitalleşmenin kamu yönetiminde daha hesap verebilir, şeffaf ve katılımcı bir yapıyı teşvik ettiği, devlet-vatandaş etkileşimini güçlendirdiği ve kamu hizmetlerinin daha erişilebilir hale gelmesini sağladığı ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, dijitalleşmenin kamu hizmetlerine entegrasyonu süreci, mevcut literatür ve kavramsal yaklaşımlar ışığında yorumlayıcı bir yöntemle ele alınmıştır. Araştırmada, belirli bir ölçüt veya sistematik veri analizinden ziyade, konuya ilişkin temel kavramlar ve literatürdeki eğilimler üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Kamu Yönetimi, Kamu Politikaları. E-hizmetler

Jel Kodları: H83, D73,030

* Bu makale, yazar tarafından Sinop Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında hazırlanmakta olan "Dijital Dönüşümün Çevre Politikalarının Yönetimine Etkisi: TR-AB Karşılaştırılması" başlıklı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

** Yükek Lisans Öğrencisi, Sinop Üniversitesi SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD,
ORCID : 0009-0007-2747-4352

Alındığı Tarih : 24.03.2025
Kabul Edildiği Tarih : 28.05.2025
Açık Erişim Tarihi : 26.06.2025

An Evaluation of The Integration of Digitalization Application into Public Services in Türkiye

Abstract

Digitalization has brought about profound transformations in public administration, enhancing the efficiency and effectiveness of public service delivery. Advances in information and communication technologies have facilitated the widespread adoption of automation systems within public administration, enabling citizens to access government services more rapidly, transparently, and conveniently. In Türkiye, digital transformation initiatives such as the e-Government Gateway, the National Judiciary Informatics System (UYAP), the Central Physician Appointment System (MHRS), the Central Population Administration System (MERNIS), the Geographic Information System (GIS), the Police Information Network (POLNET), e-Municipality services, and the e-Prescription platform have significantly contributed to improving administrative efficiency across various domains. This study aims to examine the impact of these digital platforms on public service delivery and to identify the primary advantages that digitalization offers to public administration. In this context, it explores the effects of digitalization on aspects such as cost and time savings, enhanced citizen participation, accelerated decision-making processes, and improved service quality. The study evaluates how digital platforms influence public service delivery mechanisms and assesses their role in strengthening the overall effectiveness of public administration. The findings demonstrate that digitalization fosters a more accountable, transparent, and participatory model of governance, strengthens state-citizen interaction, and increases the accessibility of public services. This research adopts a conceptual and interpretative approach, relying on existing literature and theoretical frameworks. Rather than employing a structured set of evaluation criteria or systematic data analysis, the study offers a thematic assessment based on prevailing academic discussions and conceptual developments within the field.

Keywords: Digitalization, Public Administration, Public Policies, E-Service

Jel Codes: H83, D73,030

Giriş

Gelişen ve sürekli olarak değişen küresel çağda dijitalleşme büyük önem arz etmektedir. Dijitalleşme, 21. yüzyılın en belirgin küresel dönüşüm süreçlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç, yalnızca ekonomik ve toplumsal yapıları değil, aynı zamanda. Nüfusun da gün geçtikçe artması ile beraber tüketim hızlı bir şekilde artmaktadır. Global çağın etkisi

geleneksel argümanları geride bırakmaktadır. Yaşantımızın her noktasına etki etmekte ve köklü değişimlere yol açmaktadır. Zira dijital teknolojilerin benimsenmesi hem çevresel sorunlara yanıt verme yeteneğini artırmakta hem de politika yapım süreçlerinin şeffaflığını, katılımcılığı ve etkinliğini yeniden şekillendirmektedir (Göçoğlu, 2020:616)

Teknolojinin hızla gelişmesi ve internetin küresel bir iletişim aracı olarak yaygınlaşması, devletin işleyiş biçiminde köklü değişikliklere yol açmıştır. Türkiye’de dijitalleşme, kamu hizmetlerinin sunumu, kamu politikalarının şekillendirilmesi ve vatandaşla olan etkileşimde önemli dönüşümlere neden olmuştur. Dijitalleşmenin sağladığı imkanlar, kamu yönetiminin etkinliğini ve verimliliğini artırmaya yönelik büyük bir potansiyel taşımaktadır. Ancak bu potansiyelin gerçeğe dönüşmesi, dijital teknolojilerin doğru bir şekilde entegrasyonu ve uygulanması ile mümkün olabilmektedir. Kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi, yalnızca kamu kurumlarının dijital araçlar kullanması anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda kamu politikalarının, hizmet sunumunun ve yönetim süreçlerinin dijital çağın gereklerine göre yeniden şekillendirilmesini de içermektedir. Bu bağlamda, dijitalleşme, devletin vatandaşla hizmet sunma biçimini ve kamu yöneticilerinin yönetim anlayışını yeniden tanımlamaktadır.

Türkiye’de dijitalleşme uygulamaları, zaman içinde çeşitli stratejiler, projeler ve yasalarla desteklenmiş olup, bu uygulamaların başarıya ulaşması, dijital dönüşümün doğru bir şekilde entegrasyonu ile mümkün olmuştur. Ancak bu süreç, önemli zorlukları da beraberinde getirmiştir. Kamu kurumlarının dijital alt yapılarının yetersizliği, kamu yöneticilerinin dijital yetkinlikleri, dijitalleşmeye yönelik toplumsal algı ve yasal düzenlemelerin uygulanabilirliği gibi faktörler, dijitalleşme sürecinde önemli engeller olarak karşımıza çıkmaktadır (Uslu, 2023:18) Bununla birlikte, dijitalleşme süreci, aynı zamanda Türkiye’nin küresel rekabet gücünü artırmaya ve kamu sektöründe daha kaliteli hizmet sunmaya yönelik önemli fırsatlar da yaratmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de özellikle e-Devlet, dijital veri yönetimi ve çevrim içi hizmet platformları gibi dijitalleşme uygulamalarının; sağlık, eğitim ve belediye hizmetleri gibi kamu hizmetlerine entegrasyonunu kapsamlı bir şekilde incelemektir. Çalışma, dijitalleşmenin kamu yönetimi üzerindeki etkilerini değerlendirerek, bu entegrasyon sürecinin kamu hizmetlerinin verimliliği, şeffaflık, vatandaş memnuniyeti ve yönetim süreçlerine olan etkilerini tartışmayı hedeflemiştir.

1. Dijitalizasyon Nedir?

Dijital dönüşüm, OECD’nin yaptığı tanımda dijitalizasyon (sayısallaştırma) ve dijitalizasyon (dijitalleşme) olarak iki kısma ayrılmıştır. Dijitalizasyon, verilerin bilgisayar tarafından okunabilen

programlara aktarılmasıdır. Dijitalizasyon, verilerin birbirlerine kolay erişim sağlayabilecek şekilde bağlantılı olmasıyla sonuçlanan yeni uygulamaların varlığı ya da eski uygulamaların yerini yenilerinin alması diğer bir ifadeyle dijital teknolojilerin kullanımıdır. Dijitalizasyon ve dijitalizasyon birlikte dijital dönüşümü oluşturmaktadırlar (Arıkan, Önkan: 2022: 22-23). Bu çalışma da dijital dönüşümün aşamaları çerçevesinde şekillenecektir.

Gartner'ın BT Sözlüğünde dijitalizasyon, “Analog verilerin dijital formata dönüştürülmesi süreci” olarak tanımlanmaktadır (Vrana & Singh, 2021:5-6). OECD'ye göre dijitalizasyon, verilerin birbirlerine kolay erişim sağlayabilecek şekilde bağlantılı olmasıyla sonuçlanan yeni uygulamaların varlığı ya da eski uygulamaların yerini yenilerinin alması diğer bir ifadeyle dijital teknolojilerin kullanımıdır (OECD, 2019: 16). Dönüşüm süreci diğer bir deyişle, dijitalizasyon süreci, fiziksel verinin veya objenin dijital bir temsile aktarılmasıdır. Kitapların taranarak e-kitap haline getirilmesi, el yazısı belgelerin taranarak dijital PDF dosyalarına dönüştürülmesi, analog fotoğrafların tarayıcı ile dijital dosyalara çevrilmesi; dijitalizasyona verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır. Dijitalizasyon, bilgiyi sadece dijital hale getirmekte, ancak onun kullanımını veya süreçleri değiştirmemektedir. Kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi, büyük miktarda verinin etkin biçimde toplanmasını, işlenmesini ve analiz edilmesini mümkün kılarak hizmet sunumunda verimliliği ve etkililiği artırmaktadır. Dijitalizasyon, analog yöntemlerle toplanan verilerin dijital hale getirilmesiyle, politika yapıcıların daha iyi analizler yapmasını ve bilimsel temellere dayalı kararlar almasını sağlamaktadır. Örneğin, bir nehirdeki su kalitesinin sürekli ölçümüyle elde edilen analog verilerin dijitalizasyon süreciyle dijital platformlara aktarılması, bu verilerin analiz edilerek su kaynaklarının korunmasına yönelik stratejiler geliştirilmesine katkıda bulunur (Gökçek, Yılmaz, Sekmen & Toptaş, 2024:34).

Günümüzde, dijitalizasyon ile manuel uygulamalardan sanal uygulamalara geçiş yapılmaktadır. Uluslararası bir şirket olan Ericsson; Tayland, Meksika, Birleşik Krallık, Japonya, Rusya, İsveç, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde ülkelerin her birinden 500 tüketici örneklem olarak kullanılmak üzere (toplamda 12.590 kişi) dijitalleşmeye dair yaptığı araştırmasına göre, tüketicilerin %59'su yapmak ile düşünmek arasındaki kesin çizgilerin zamanla kaybolarak insan beyninin bir arayüz gibi kullanılacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ankete katılanların %67'si, 2030 yılında, insanların kendi duyduğu seslerin yanı sıra başkalarının duyduklarını da kontrol edebileceklerini bunun yanı sıra ankete katılanların %44'ü ise insanın ağzına koyulan bir cihaz yardımıyla yedikleri yemeğin tadını değiştirebilmesinin mümkün olacağını düşünmektedirler. Araştırmaya katılanların %45'i ise internet üzerinden yapılan alışverişi insanların beş duyu organını kullanarak yapacağını belirtmişlerdir (Ericsson, 2019: 6).

1.1.Dijitalizasyonun Fırsatları

Dijitalleşme, iş dünyası ve bireyler için önemli fırsatlar sunmaktadır. Teknolojik gelişmeler sayesinde iş yapma biçimleri hızla değişmekte ve dijitalleşmenin çevresel sürdürülebilirlik açısından sunduğu fırsatlar giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır. Dijitalleşme, iş süreçlerini otomatikleştirerek verimliliği artırmakta ve rutin işleri hızlı bir şekilde tamamlamaktadır. Bu sayede iş gücü, daha stratejik alanlara odaklanabilmekte ve kaynaklar daha verimli kullanılmaktadır. Ayrıca, dijital sistemler daha az enerji ve kaynak tüketimi sağlayarak çevresel etkiyi azaltmaktadır (Bozkurt A. , 2024:11). Dijitalleşme ile küresel pazarlara erişim kolaylaşmakta ve dijital pazarlama stratejileri sayesinde fiziksel mağaza açılışları, nakliye ve lojistik ihtiyaçları azalmaktadır. Dijitalleşme, e-ticaret, dijital içerik üretimi ve abonelik bazlı hizmetler gibi yeni iş modellerinin ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Bu iş modelleri, geleneksel iş yapış biçimlerine göre daha çevre dostu olabilmektedir. Özellikle, dijital hizmetlerin sunulması, doğal kaynak tüketimini azaltmakta ve çevresel etkilere olan bağımlılığı düşürmektedir. Dijitalleşme, büyük miktarda veri toplama ve analiz etme imkânı sunarak daha bilinçli kararlar alınmasını mümkün kılmaktadır (Kabakçı, 2023:19). Bu veriler, sadece iş süreçlerini optimize etmekle kalmaz, aynı zamanda çevresel etkilere dair önemli bilgiler sunmakta ve enerji tüketimi, atık yönetimi ve kaynak kullanımı gibi konularda işletmelere çevre dostu kararlar almada yardımcı olmaktadır. Dijitalleşme, esnek çalışma modellerini mümkün kılarak iş gücünün daha verimli olmasına ve çevresel etkilerin azalmasına katkı sağlamaktadır. Uzaktan çalışma sayesinde ofislerin kapalı tutulması ve günlük işe gidip gelme süreçlerinin ortadan kalkması, fosil yakıtların kullanımını ve karbondioksit salınımını azaltmaktadır. Dijital araçlar, çalışanların ofis dışında da verimli bir şekilde çalışmalarına olanak tanımakta ve böylece ulaşım kaynaklı çevresel etkiler düşmektedir. Ayrıca, dijitalleşme, şirketlerin müşterileriyle daha kişiselleştirilmiş ilişkiler kurmasına imkân tanımaktadır. Dijital platformlar, müşteri verilerini toplayarak özelleştirilmiş teklifler ve hizmetler sunmakta, bu da kâğıt kullanımını ve ofis malzemeleri gibi fiziksel kaynak gereksinimlerini en aza indirmektedir.

Dijitalleşme, inovasyonu teşvik ederek şirketlerin iş süreçlerini sürekli olarak iyileştirmelerine olanak tanımakta ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini sağlamaktadır. Örneğin, enerji verimli veri merkezleri, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan dijital altyapılar ve çevre dostu dijital araçlar, sürdürülebilir bir dijital dönüşüm süreci oluşturulmasına katkı sağlamaktadır (Aydın & Demiral, 2019:1977). Dijital teknolojiler, atık yönetimini daha verimli hale getirebilir, enerji verimliliğini artırabilir ve sürdürülebilir üretim süreçlerini mümkün kılabilir. Dijitalleşme, işletmelere verimlilik, küresel erişim, yeni iş modelleri, veri analitiği ve izolasyon gibi fırsatlar sunmakta ve çevresel etkilerin azaltılması açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Dijital uygulamalar, sürdürülebilir iş stratejilerinin temelini oluşturmakta ve dijitalleşmenin sunduğu fırsatlar yalnızca ekonomik faydalar sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda çevresel sorumlulukları da yerine getirmektedir.

1.2. Dijitalizasyonun Riskleri

Dijitalleşme, kamu hizmetlerinin etkinliğini ve erişilebilirliğini artırmaya yönelik önemli fırsatlar sunmakla birlikte, çeşitli yapısal ve yönetsel zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu süreç, kamu yönetimi alanında teknolojik gelişmeler ile hizmet sunumundaki eşitlik, verimlilik ve güvenlik gibi temel ilkelerin dengelenmesini zorunlu kılmaktadır (Akçaöz & Akçaöz, 2023:13). Özellikle veri güvenliği ve kişisel verilerin korunması, kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi sürecinde karşılaşılan başlıca sorunlardan biridir. Kamu kurumları, çevrimiçi platformlar üzerinden gerçekleştirdikleri hizmet sunumunda vatandaşların kişisel verilerinin korunmasını güvence altına almakla yükümlüdür. Artan siber tehditler, kamu sektöründe güvenlik önlemlerinin daha ileri düzeyde yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır. Dijital altyapının genişlemesiyle birlikte veri merkezlerine olan talep artmış, bu merkezlerin enerji tüketimi de ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Yüksek enerji talebi, kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi sürecinde sürdürülebilirlik ve maliyet etkinliği konularında yeni tartışmaları gündeme getirmektedir. Kamu kurumlarının, enerji verimliliği yüksek sistemlere yatırım yaparak bu soruna çözüm aramaları gerekmektedir. Öte yandan dijitalleşme, özellikle kırsal ve düşük gelirli bölgelerde dijital uçurumun derinleşmesine yol açmaktadır. Teknolojiye sınırlı erişim, bu bölgelerde yaşayan bireylerin kamu hizmetlerinden eşit bir biçimde yararlanmasını güçleştirmektedir (IENSTITÜ, 2020). Dijital eşitsizlik, kamu hizmetlerinin kapsayıcılığı açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır ve bu durum, kamu yönetimi politikalarının yeniden tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır (Göçoğlu, 2020:626). Dijital dönüşüm süreci ayrıca, önemli düzeyde finansal yatırım gerektirmektedir. Yeni dijital altyapıların kurulumu, mevcut sistemlerin güncellenmesi ve çevrimiçi hizmetlerin güvenli hale getirilmesi, kamu bütçeleri üzerinde ciddi bir maliyet baskısı yaratmaktadır. Özellikle küçük ölçekli yerel yönetimler ve bütçesi sınırlı kamu kuruluşları için bu durum, dijitalleşmenin hızını ve kapsamını kısıtlayabilmektedir. Bunun yanı sıra, kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi, kamu kurumlarının teknolojiye olan bağımlılığını artırmaktadır. Dijital sistemlere aşırı bağımlılık, doğal afetler, siber saldırılar veya teknik arızalar gibi durumlarda kamu hizmetlerinin aksamasına yol açabilmektedir. Bu da kamu yönetiminde hizmet sürekliliği ve kriz yönetimi kapasitesinin dijital ortamda yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dijitalleşmenin kamu hizmetleri üzerindeki etkilerinin izlenmesi ve ölçülmesi de önemli bir zorluk alanı olarak öne çıkmaktadır (Koca, 2023:85-88). Dijitalleşme kamu hizmetlerinin modernizasyonu için büyük fırsatlar sunarken, beraberinde veri güvenliği, dijital eşitsizlik, maliyet baskısı, altyapı bağımlılığı ve performans ölçümü gibi çok

boyutlu sorunları da gündeme getirmektedir. Kamu yönetimi, dijitalleşmenin sunduğu avantajlardan tam anlamıyla yararlanabilmek için bu zorluklara yönelik bütüncül ve sürdürülebilir stratejiler geliştirmek durumundadır

2. Türkiye'nin Kamu Hizmetlerinde Dijitalizasyon Uygulamaları

Dijitalleşme, günümüz dünyasında kamu yönetiminde önemli bir dönüşüm sürecini başlatmış ve devlet hizmetlerinin sunulmasında köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu süreç, sadece devletin bürokratik işleyişini hızlandırmakla kalmayıp, aynı zamanda halkın kamu hizmetlerine erişim biçimini de köklü bir şekilde değiştirmiştir. Türkiye’de, dijitalleşme hareketi özellikle son yıllarda büyük bir ivme kazanmış ve çeşitli kamu kurumları dijital platformlar aracılığıyla vatandaşlara daha hızlı, şeffaf ve etkili hizmet sunmak amacıyla birçok yenilikçi projeyi hayata geçirmiştir. Bu projeler, devletle vatandaş arasındaki etkileşimi kolaylaştırarak, işlemleri daha erişilebilir ve kullanıcı dostu hale getirmektedir. Etkili dijital kamu hizmetleri veya e-Devlet, çok çeşitli faydalar sağlayabilir. Bunlar arasında hükümetler ve işletmeler için daha fazla verimlilik ve tasarruf, daha fazla şeffaflık ve vatandaşların siyasi hayata daha fazla katılımı yer almaktadır. BİT dünyada, kamu kurumları tarafından halihazırda yaygın olarak kullanılmaktadır, ancak e-Devlet, organizasyonların ve süreçlerin yeniden düşünülmesini ve kamu hizmetlerinin insanlara daha verimli bir şekilde ulaştırılması için davranışların değiştirilmesini de içermektedir. İyi uygulandığında e-Devlet vatandaşların, işletmelerin ve kuruluşların devletle olan etkileşimlerini daha kolay, daha hızlı ve daha düşük maliyetle gerçekleştirmelerini sağlamaktadır.

E-Devletin potansiyel maliyet tasarrufları çok büyüktür. Zira, Danimarka'da elektronik faturalama vergi mükelleflerine yılda 150 milyon Avro, işletmelere ise yılda 50 milyon Avro tasarruf sağlamaktadır. AB genelinde uygulamaya konulması halinde yıllık tasarruf 50 milyar Avro'yu aşabilir. Bu arada İtalya'da e-ihale sistemleri 3 milyar Avro'nun üzerinde maliyet tasarrufu sağlamıştır (European Union, 2025).

Türkiye’nin kamu yönetiminde dijitalleşme uygulamaları, bu değişimin somut örneklerini oluşturarak, modern kamu yönetimi anlayışına katkıda bulunmuş ve kamu hizmetlerinin kalitesini önemli ölçüde iyileştirir. Bu bağlamda, Türkiye’deki dijitalleşme uygulamaları, yalnızca yönetsel süreçleri değil, aynı zamanda kamu politikasının şekillenmesini de etkilemiş, toplumsal gelişmelere ve vatandaşların beklentilerine yanıt verebilecek esnek bir yapı oluşturur.

2.1. e-Devlet

"Devlet hizmetlerinin sağlanmasında ve işleyişinde bilgisayar, genel ağ vb. elektronik teknolojilerin kullanıldığı ortama e-Devlet denilir." (TDK, 2025). e-Devlet, kamu hizmetlerini

iyileştirmek ve demokratik yönetime vatandaş katılımını artırmak için bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) uygulanmasını tanımlamak için kullanılan terim ve aynı zamanda bir dijital devlet (Davies, 2015: 3) modelidir. Bu model, vatandaşlar ve kamu ya da özel kurumlar arasında elektronik ortamda iletişim kurulmasını sağlayarak verimlilik, şeffaflık ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyen bir yeniden yapılanma sürecidir (Bozkurt, 2017:16). Devlet kurumları, dijitalleşme sayesinde bürokratik engelleri ortadan kaldırarak daha hızlı ve etkili hizmetler sunabilir. Aynı zamanda verilerin dijital ortamda toplanması, analiz edilmesi ve raporlanması gibi süreçlerle kamu yönetimi daha şeffaf hale gelmektedir

Tablo 1. Geleneksel Devlet e-Devlet Farkı

Kriter	Geleneksel Devlet	e-Devlet
Hizmet Sunumu	Fiziksel ortamda, yüz yüze gerçekleşir.	Çevrimiçi platformlar üzerinden sunulur.
Erişim	Belirli çalışma saatleri ve fiziksel mekanlarla sınırlıdır.	7/24 erişebilir mekândan bağımsızdır.
Verimlilik	Bürokratik işlemler genellikle yavaş ve karmaşıktır.	İşlemler hızlı ve otomasyona dayalıdır.
Vatandaş Katılımı	Vatandaşlar, sınırlı geri bildirim ve katılım fırsatına sahiptir.	Çevrimiçi anketler, e-dilekçeler ve açık veri platformları ile katılım artar.
Güvenlik	Fiziksel belgelerin kaybolma veya çalınma riski bulunmaktadır.	Siber güvenlik önlemleriyle veri korunur, ancak dijital tehditler de vardır.
Kapsayıcılık	Coğrafi ve sosyal engeller nedeniyle herkes hizmetlere eşit ulaşamaz.	Herkesin internet bağlantısı üzerinden hizmetlere kolay erişimi vardır.
Çevresel Etki	Kâğıt kullanımı ve fiziksel süreçler çevreye zarar verebilir.	Dijitalleşme sayesinde çevreye olan olumsuz etkiler azalır.
Hizmet Maliyeti	Yüksek personel, kâğıt ve fiziksel kaynak maliyetine sahiptir.	Daha düşük operasyonel maliyetler söz konusudur.

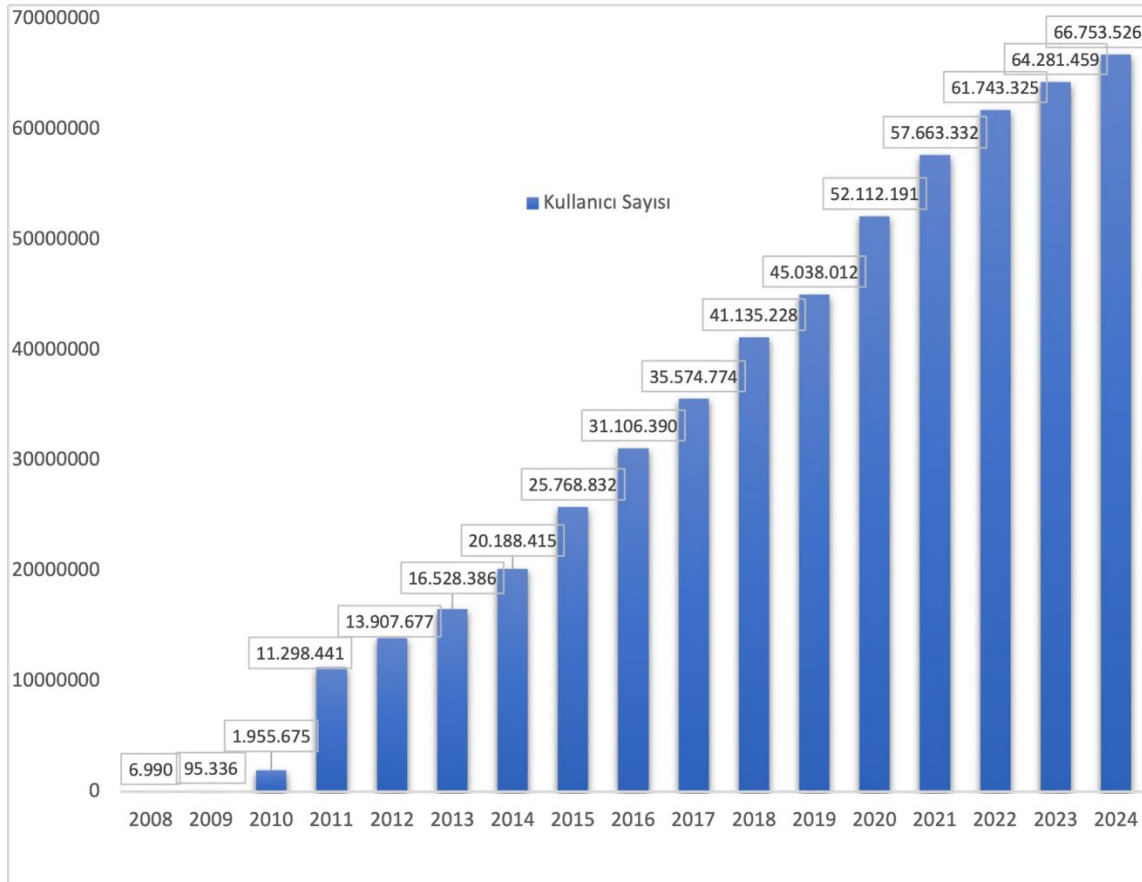
Kaynak: Şahin, 2018:249

E-Devletin sağladığı şeffaflık, vatandaşların devletin işleyişine dair daha fazla bilgi edinmesine ve devletin hesap verebilirliğini artırmasına yardımcı olmaktadır. Bu da kamu güvenini artırarak toplumsal dayanışmayı pekiştirir. Dijitalleşme sayesinde bürokratik süreçler sadeleşmekte, gereksiz evrak işleri azalmakta ve bu durum hem zaman hem de maddi kaynak tasarrufu sağlamaktadır. Aynı zamanda, vatandaşların fiziksel olarak kurumlara gitme gerekliliği ortadan kalkacağı için yoğunluk azalacaktır ve hizmetlere erişim daha hızlı ve kolay hale gelecektir. (Çarıkçı, 2010:90-100). Bunun yanında, e-Devletin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine de önemli katkıları bulunmaktadır. Elektronik ortamda gerçekleştirilen hizmetler, kâğıt kullanımını azaltarak çevresel etkileri minimize eder. Ayrıca, dijitalleşme, devletin hizmet sunum süreçlerini daha verimli hale getirir, bu da kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlar. Bu bağlamda e-devlet hem ekonomik verimlilik hem de çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli bir araca dönüşür. E-Devletin, devletin vatandaşlarına sunduğu hizmetleri dönüştüren ve

iyileştiren bir dijital devrim olduğu söylenebilir. Zira, bu süreç, yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve yönetsel anlamda önemli bir yeniden yapılanmadır.

Günümüzde, hükümetler zorlu ve gelişen bir dijital ortamda faaliyet göstermektedir. OECD, bu zorlukların üstesinden gelinmesinde bir gösterge olabilmesi için OECD Dijital Devlet Endeksi projesini hayata geçirmiştir. Bu proje çerçevesinde, 2023 Dijital Devlet Endeksi'nde en iyi performans gösteren ülkeler Kore, Danimarka, Birleşik Krallık, Norveç, Avustralya, Estonya, Kolombiya, İrlanda, Fransa ve Kanada olmuştur. Türkiye'nin de dijitalleşme konusunda e-devlet başta olmak üzere birçok dijital uygulaması bulunmaktadır (OECD, 2024: 10).

Türkiye'de de e-devletin başarılı bir şekilde uygulanması, devletin daha şeffaf, etkili ve vatandaş odaklı bir yapıya kavuşmasını sağlamaktadır. Türkiye 1993 yılında elektronik devlet uygulamasına "Türkiye Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Projesi" ile ilk adımını atmış fakat aktif hale getirilmemiştir. 1997 yılında ise elektronik ticari faaliyet ağını oluşturmuşlardır. 2001 yılında "e- Avrupa Projesi'ne imza attıktan sonra elektronik ortama tam anlamıyla geçiş sağlanmıştır. e-Devlet projesi TÜRKSAT'a verildikten sonra 2008'de e-Devlet uygulaması vatandaşa sunulmaya başlanmıştır (Gencel, 2023:1).

Şekil 1: 2008-2024 Arası e-Devlet Kapısı Kullanıcı İstatistikleri

Kaynak: E-Devlet Kapısı, 2025.

Şekil 1’den de görüldüğü üzere, 2008’de E-Devlet kapısını kullanan kişi sayısı 6.990 kişiyken, 2024 yılında bu sayı 66.753.526’ya ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, 2024 yılında E-Devlet kapısını kullanan kişi sayısı 2008 yılına göre yaklaşık 9.549 kat artmıştır. Bu durum, E-devlet kapısının Türkiye’de ne kadar çok benimsendiğinin bir göstergesidir. Sonuçta, E-Devlet altyapısı, kamu hizmetlerinin dijital ortamda etkin şekilde sunulmasına olanak tanıyan çeşitli bilgi sistemlerini içermektedir. Dolayısıyla, E-Devlet kapısında sunulan hizmetlerin çeşitliliği de kullanıcı sayısının artmasına neden olmaktadır.

E-Devlet üzerinden MERNİS, TAKBİS, KPS, POLNET, GİMOP, UYAP, VEDOP, EKAP ve e-Konsolosluk gibi uygulamalar, nüfus yönetimi, tapu işlemleri, yargı süreçleri, güvenlik, vergi hizmetleri ve kamu alımları gibi birçok alanda vatandaşlara hızlı, güvenli ve şeffaf hizmet sunulmasını sağlamaktadır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2024).

Tablo 2: 2024 Yılında E-Devlet Kapısında En Çok Kullanılan 10 Hizmet

Sıra	Kurum Adı	Hizmet Adı	Kullanım Oranı (%100)
1	Sosyal Güvenlik Kurumu	SGK Tescil ve Hizmet Dökümü / İşyeri Unvan Listesi	25.23
2	e-Devlet Kapısı	Çalışma Hayatım	10.83
3	Gelir İdaresi Başkanlığı	Vergi Borcu Sorgulama ve Ödeme	9.79
4	Sosyal Güvenlik Kurumu	Normal Şartlarda Ne Zaman Emekli Olabilirim?	9.42
5	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Sosyal Yardım Başvuru Hizmeti	8.78
6	Türkiye Noterler Birliği	Adıma Tescilli Araç Sorgulama (Gerçek Kişi)	8.44
7	Emniyet Genel Müdürlüğü	Araç Plakasına Yazılan Ceza Sorgulama	7.97
8	Adalet Bakanlığı	Dava Dosyası Sorgulama	6.89
9	e-Devlet Kapısı	Araçlarım	6.58
10	Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	Tapu Bilgileri Sorgulama	6.06

Kaynak: E-Devlet Kapısı, 2025.

Tablo 2’de 2024 yılında E-devlet kapısında en çok kullanılan hizmetlerde ilk sıralarda sosyal güvenlik kurumu ve gelir idaresi başkanlığının olduğu görülmektedir. Aslında bu hizmetlerin kullanımına ilişkin veriler, vatandaşın bu tip dijital hizmetlere ilişkin memnuniyetinin de ne kadar yüksek olduğuna işaret etmektedir.

2.1.UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi)

UYAP, Adalet Bakanlığı’nın merkez ve taşra birimleriyle birlikte bağlı kuruluşlarının ve adli-idari yargı organlarının tüm iş süreçlerini dijital ortamda yürütebilmesi için tasarlanmış bir bilişim sistemidir. Sistem, gerekli teknolojik altyapıyı sağlayarak hem kurum içindeki otomasyon süreçlerini hem de diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla entegrasyonu destekler. Aynı zamanda, e-

Dönüşüm sürecinin bir parçası olarak adalet hizmetlerinin dijitalleşmesini sağlar ve e-Adalet sisteminin temelini oluşturur (UYAP, 2025). Adalet hizmetlerinin daha hızlı, etkin ve şeffaf bir şekilde yürütülmesini sağlamak için kullanılan bir sistem olan UYAP'ın, başlıca işlevleri şunlardır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2025).

- Mahkemeler, savcılıklar ve diğer adalet birimleri arasındaki yazışma ve dava süreçlerinin dijital ortamda yürütülmesini sağlar.
- Vatandaşlar ve avukatlar, dava dosyalarını çevrim içi olarak takip edebilir, dilekçe verebilir ve gerekli belgeleri sistem üzerinden yükleyebilir.
- Diğer kamu kurumlarıyla (örneğin nüfus, tapu, emniyet) bilgi paylaşımı yaparak işlemleri hızlandırır ve kâğıt kullanımını azaltır.
- İşlemlerin elektronik ortamda yapılmasını sağlayarak süreçleri hızlandırır ve hataları azaltır.
- Yargı süreçlerinin izlenebilir olmasını sağlayarak şeffaflığı artırır.
- e-Devlet hizmetleriyle entegre çalışarak adalet hizmetlerine çevrim içi erişim imkânı sunar.

Bu özellikleriyle, UYAP'ın hem yargı mensuplarının hem de vatandaşların adalet hizmetlerinden daha verimli faydalanmasını amaçlayan bir dijital altyapı olduğu bilinmektedir.

2.2. MHRS (Merkezi Hekim Randevu Sistemi)

MHRS (Merkezi Hekim Randevu Sistemi), Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık sektöründe poliklinik hizmetlerine erişimi kolaylaştırmak amacıyla kullanılan bir uygulamadır. Sağlıkta Dönüşüm Projesi dahilinde Avrupa Birliği tarafından kabul gören 20 temel kamu hizmetinden biri olarak hayata geçirilmiştir. Bu sistem, daha önce kamu hastaneleri ve sağlık kurumlarında ayrı ayrı tutulan randevu sistemlerini tek bir merkezden yönetmeye olanak tanımaktadır. Böylece Türkiye'deki kamu hastanelerinin randevu süreçlerini merkezi bir yapıya kavuşturmaktadır (T.C Sağlık Bakanlığı, 2018).

MHRS sistemi, 2010-2011 yıllarında 11 ilde pilot uygulama olarak başlatılmıştır. Bu uygulama ile, "ilk gelen ilk hizmeti alır" anlayışından vazgeçilmiş ve uzun bekleme sürelerinin azaltılması sağlanmıştır. Ayrıca, sağlık hizmeti sunan kurumlar için daha etkin bir planlama yapılabilmesine olanak tanınmıştır. 2012 yılı itibarıyla ise MHRS sistemi, 81 ilde hizmet vermeye başlamıştır (Topçuoğlu, Kavak, & Kaygın, 2022:4). MHRS, vatandaşların internet üzerinden sağlık hizmeti alacakları hastanelerden veya aile hekimlerinden randevu almasına imkân verir. Bu sayede, sağlık kurumlarında yoğunluk azaltılır ve hastalar daha planlı bir şekilde hizmet alır. MHRS, devlet hastaneleri ve aile sağlığı merkezleri gibi kamu sağlık kuruluşlarıyla entegre çalışır.

Özel hastaneler için ise MHRS hizmeti mevcut değildir. Sağlık sisteminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması, hastanelerin ve sağlık birimlerinin hizmet verimliliğini artırmaktadır. Randevuların dijital ortamda yönetilmesi, kâğıt üzerinde yapılan işlemleri azaltır.

2.3. MERNİS (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi)

MERNİS, Türkiye'de nüfus işlemlerinin dijital olarak taranması için geliştirilmiş merkezi bir veri sistemidir. Bu sistem, nüfus kayıtlarının oluşturulması, güncellenmesi ve çeşitli resmî işlemlere yönelik yetkilendirme süreçlerinde, nüfus müdürlükleri ve ilgili kamu kurumları tarafından kullanılan merkezi bir dijital altyapı sunmaktadır. MERNİS, nüfus verilerinin dijital ortamda merkezi olarak toplanmasını sağlayarak, söz konusu bilgilerin doğru, güncel ve güvenli biçimde saklanmasına olanak tanımaktadır. (T.C İçişleri Bakanlığı, 2025). Sistem hem vatandaş hem kamu açısından kırtasiyeciliği ortadan kaldırmaktadır. Bunun yanı sıra MERNİS, kamu hizmetlerinde zaman tasarrufu sağlayarak işlemlerin daha hızlı yürütülmesine katkıda bulunmakta, veri güvenliğini artırmakta ve hata payını önemli ölçüde azaltmaktadır. E-devlet uygulamalarının temel taşlarından biri hâline gelen MERNİS, özellikle kimlik doğrulama süreçlerinde güvenilir bir kaynak sunmakta ve kamu kurumları arasındaki veri paylaşımını kolaylaştırmaktadır. Sistemin sunduğu dijital altyapı, kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini güçlendirirken, vatandaşların kamu hizmetlerine erişimini de kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, demografik veri analizleri yapılmasına olanak sağlayarak, kamu politikalarının daha veriye dayalı ve etkin biçimde geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. MERNİS'in sunduğu bu bütüncül dijital yapı, Türkiye'nin kamu yönetiminde dijital dönüşüm hedefleri doğrultusunda önemli bir ilerlemeyi temsil etmektedir.

2.4. CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri)

CBS çevre yönetimi, sağlık, turizm, güvenlik ve afet yönetimi gibi birçok alanda kritik bir araç olarak kullanılmaktadır. Yerel yönetimlerde hızlı ve kaliteli hizmet sunmayı, biyoçeşitliliğin ve doğal kaynakların korunmasını, çevresel değişimlerin analizini ve afetlere yönelik stratejik yönetimi mümkün kılmaktadır. Ayrıca CBS, planlama süreçlerinde verileri bir araya getirerek doğru kararlar alınmasına olanak tanırken, güvenlik güçleri ve ticari uygulamalarda etkili çözümler sunmak için de kullanılır. Bu teknolojiler, Global Positioning System (GPS) ve uzaktan algılama yöntemleriyle desteklenerek, çevresel verilerin hızlı ve doğru bir şekilde işlenmesini sağlamaktadır. (Yıldırım, Çolak & Nişancı, 2010:59). Coğrafi verilerin toplanması, işlenmesi, analiz edilmesi ve görselleştirilmesi amacıyla kullanılan bir sistemdir. Bu sistem, yerel ve global ölçekte çeşitli coğrafi verileri dijital ortamda depolar ve bu veriler üzerinden kararlar alınmasını

sağlar. CBS, haritalar, veri tabanları, grafikler ve analiz araçları kullanarak coğrafi bilgiye dayalı karar destek sistemleri oluşturur.

2.5. POLNET (Polnet- Polis Bilgi Sistemi)

POLNET, Türkiye Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından kullanılan Polis Bilgi Sistemi'dir ve suç kayıtlarının sorgulanması, kimlik ve araç plaka bilgilerinin hızlıca incelenmesi, adliye ve nüfus müdürlükleri gibi kurumlarla veri paylaşımı gibi işlemleri kolaylaştırır. Dijitalleşmenin emniyet alanındaki bir yansıması olan POLNET, polis teşkilatının bilgi paylaşımı, koordinasyonu ve operasyonel süreçlerini daha etkili bir şekilde yürütmesini sağlar. POLNET sayesinde gözetim süreleri kısalmış, gereksiz gözetimler önlenmiş ve pasaport, araç tescil, sürücü belgesi gibi işlemler hızlı ve bürokrasiden arındırılmış şekilde gerçekleştirilmektedir. Trafik cezalarının takibi ve etkin denetimlerle kaza oranları azaltılmış, hudut kapılarında sağlanan hızlı hizmetlerle güvenlik ve turizme katkı sağlanmıştır. E-devlet entegrasyonu sayesinde vatandaşlara elektronik ortamda hizmet sunan POLNET, il ve ilçe emniyet müdürlükleri, karakollar ve hudut kapılarında aktif olarak kullanır (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2018).

2.6. E-Belediyecilik

E-belediyecilik, belediyelerin sunduğu hizmetlerin dijital ortamda, yani internet üzerinden yapılması sürecidir. Geleneksel belediyecilik anlayışında, halkla etkileşim genellikle fiziksel ofislerde, belgelerle ve yüz yüze yapılan işlemlerle gerçekleştirilirken, e-belediyecilik bu işlemlerin dijital platformlarda yapılmasını sağlamaktadır. Bu süreç, teknolojiyi kullanarak yerel yönetim hizmetlerini daha hızlı, verimli, erişilebilir ve şeffaf bir şekilde sunmayı amaçlamaktadır. E-belediyeciliğin temel hedefi, vatandaşların belediyeye ait hizmetlere internet üzerinden kolayca erişmesini sağlamak, işlemleri daha hızlı tamamlamak ve kamu hizmetlerinin kalitesini artırmaktır (Yıldız & Gümüş, 2023:208).

Elektronik belediyeciliğin uygulama özellikleri politik, teknolojik ve organizasyonel olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır. Politik özellikler kısmında, bilgi toplumunun gelişimi ile birlikte büyük politikalara, strateji derlemesine, vatandaşlık tüzüğüne ve şehrin resmi ve yürütme yapılarına katılmak gereklidir. Teknolojik özellik kısmında, belediyelerin kurumları dijital olarak birbirine bağlaması ve internet üzerinden iletişimi kolaylaştırması ve ayrıca ilgili kurumlar arasında birleşik bağlantı sağlaması gerekmektedir. Organizasyonel özellik kısmında, şehri büyük bir organizasyon olarak görürsek, siviller bu büyük organizasyon için müşteriler olarak kabul edilir ve dikkat edilmelidir. Bu amaç göz önünde bulundurularak, elektronik bir şehirde sivillerin ihtiyaçlarına ilişkin bilgi edinmenin kolaylaştığı bazı olanaklar sağlanmıştır (Masouleh, Shahbahrami, 2011: 612-613) .

Dijitalleşme, belediyelere, verimliliği artırma, hizmetleri geniş kitlelere ulaştırma ve vatandaşlarla olan iletişimi güçlendirme fırsatları sunmaktadır. Bu fırsatlar, e-belediyeciliğin hem politik hem teknolojik hem de organizasyonel özelliğine vurgu yapmaktadır. E-belediyecilikle birlikte, vatandaşlar belediyeye ait çeşitli işlemleri internet üzerinden gerçekleştirebilirler. Bu, fatura ödeme, ruhsat başvurusu, şikâyet bildirme, izin talepleri gibi işlemleri kapsar. Bu işlemler, belediyenin resmî web sitesi, mobil uygulamalar veya e-Devlet gibi platformlar üzerinden yapılabilir. Dijital platformlar, belediyelerin halkla daha etkin bir şekilde iletişim kurmasına imkân tanır. Vatandaşlar, belediyeye öneri ve şikâyetlerini dijital ortamda iletebilir, yapılan hizmetler hakkında geri bildirimde bulunabilirler. Bu katılım, karar alma süreçlerinde halkın sesinin duyulmasını sağlar. E-belediyecilik, belediyelerin bütçe, harcama, projeler gibi verilerini dijital ortamda halka sunarak şeffaflık sağlamaktadır. Bu, belediye yönetiminin halk karşısında hesap verebilir olmasını desteklemektedir. Belediyeler, mali raporlarını, açık ihalelerini ve diğer önemli bilgilerini dijital ortamda yayınlarak kamu kaynaklarını etkin bir şekilde yönetebilirler.

Dijitalleşme, belediyelerin bürokratik işlemleri hızlandırmasını sağlamaktadır. Fakat bu sadece işlemlerin hızlanmasıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda kâğıt kullanımının azalması, insan gücünün daha verimli kullanılması ve hataların minimuma indirilmesi gibi sonuçlar da doğurur. Böylece, belediyeler daha az kaynakla daha fazla hizmet sunar. E-belediyecilik sayesinde belediyelerin dijital altyapılarını geliştirerek, vatandaşa erişim kolaylığı sunulmaktadır. Belediyeler, internetin yaygın olduğu bölgelerde hizmetlerini hızlı bir şekilde sunarken, internet erişiminin kısıtlı olduğu bölgelerde alternatif çözümler geliştirebilirler. Mobil uygulamalar, SMS hizmetleri ve telefon hatları gibi alternatif araçlarla da dijital hizmetler geniş kitlelere ulaşabilir.

E-Belediyecilik sayesinde vatandaşlar, belediyeye başvurdıkları işlemleri dijital ortamda hızlıca tamamlayabilirler. Bu da uzun kuyruklar ve beklemlerle geçen zamanın önüne geçmektedir. Maliyet azaltma konusunda belediyeler, dijitalleşme ile kâğıt, posta ve fiziksel ofis masraflarını azaltabilir. Hizmet kalitesinin artması konusunda dijital platformlar üzerinden yapılan işlemler, daha hatasız, düzenli ve hızlı şekilde gerçekleşir, bu da genel hizmet kalitesini artırır. Vatandaşlar işlemlerini istedikleri yerden ve zamanda gerçekleştirebildiği için memnuniyetleri artar. Ayrıca, şeffaflık ve hesap verebilirlik ile belediye yönetimine güven duygusu pekişir (Varnalı, 2025: 5). Türkiye’de e-belediyelere ilişkin İçişleri Bakanlığının e-belediye sistemi bulunmaktadır. Bu sistem üzerinden, vatandaşlar belediyelere ilişkin işlemlerini rahatça yapabilmektedirler. Ancak, bu sisteme yalnızca, 20 büyükşehir belediyesi dâhildir (T.C İçişleri Bakanlığı E-Belediye, 2025). Sistemin Türkiye’deki tüm belediyelere yaygınlaştırılmasıyla verimliliği artacak, hizmetleri daha geniş kesimlere ulaşacaktır.

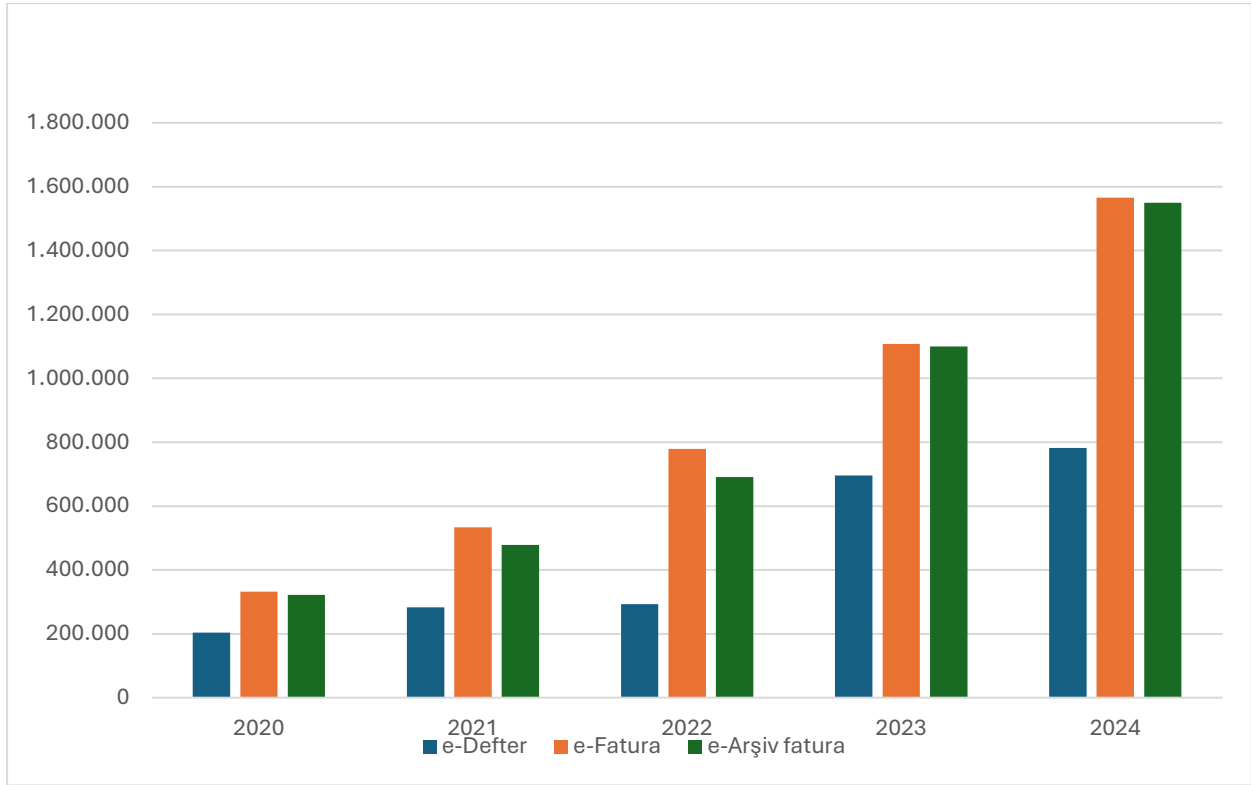
2.7. GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı)

Gelir İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de vergi ve gelirlerle ilgili işlemleri düzenleyen ve denetleyen devlet kurumudur. Dijitalleşme, GİB için büyük bir önem taşımaktadır, çünkü vergi ve mali işlemlerin dijital platformlar üzerinden yapılması verimlilik, hız ve şeffaflık sağlamaktadır. GİB, dijitalleşme sürecinde çeşitli yazılım ve sistemler kullanarak vergi mükelleflerinin işlemlerini elektronik ortamda yapmalarını teşvik etmekte ve vergi beyannamelerinin elektronik ortamda verilmesi, e-fatura, e-defter gibi uygulamalarla vergi sürecinin daha etkin ve güvenli hale gelmesini sağlamaktadır.

GİB’in dijitalleşmeye yönelik uygulamaları, özellikle E-Beyanname, E-Fatura Sistemi e-Defter, e-Arşiv ve Dijital Denetim alanlarında öne çıkmaktadır. E-beyanname, genel olarak, vergi ödeyenlere, vergi beyannamelerini vergi idaresine elektronik olarak arz etmeleri konusunda sağlanan bir imkân veya yöntem şeklinde tanımlanabilir. Bu yöntemde, vergi ile ilgili her türlü bilgi, vergi beyannamesini hazırlayanlar veya vergiyi ödeyenler tarafından, vergi idaresine, kâğıt kullanmaksızın, bilgisayar ortamında aktarılmaktadır (Arıkan & Önkan,2022: 31). E-fatura uygulamasıyla ise mükelleflerin fatura işlemlerini kâğıt yerine elektronik ortamda yapmalarını sağlamaktadır. Bu sistem, vergi kayıplarını önlemeye, vergi denetimlerini daha etkin yapmaya olanak tanımaktadır.

E-Defter ve e-Arşiv uygulamaları ile işletmeler, muhasebe defterlerini dijital ortamda tutabilmektedir. Bu defterler, yasal zorunluluklara uygun olarak GİB’e elektronik ortamda sunulmaktadır. E-arşiv uygulaması sayesinde, belgeler dijital ortamda saklanabilir ve arşivlenebilir, bu da hem zaman hem de maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Ayrıca, e-Defter, ilgililer nezdinde ispat aracı olarak kullanılabilmesine imkân tanımayı hedefleyen hukuki ve teknik düzenlemeler bütünü olduğundan hukuki açıdan da ayrı bir önem arz etmektedir (T.C Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025).

GİB, dijital platformlar üzerinden vergi mükelleflerinin işlemlerini izleyebilir, otomatik raporlar ve analizlerle vergi kaçakçılığı gibi usulsüzlükleri tespit edebilir. Dijital denetim ile aynı zamanda vergi politikalarını daha hızlı güncelleyebilmek için önemli veriler sunmaktadır (Rüzgar, 2025:5). Dijitalleşme, GİB'in sadece vergi mükelleflerine değil, aynı zamanda devletin vergi gelirlerini etkin bir şekilde toplayabilmesi için de kritik bir rol oynamaktadır. Bu süreç, vergi ödemelerinde şeffaflık, doğruluk ve hız sağlarken aynı zamanda vatandaşların vergi sistemine olan güvenini artırmaktadır. GİB'in dijitalleşme adımları, kamu yönetimi ve vergi sisteminin modernleşmesinde önemli bir adım olarak görülmektedir.

Şekil 2: 2020-2024 Yılları Arasındaki GİB Elektronikleşmeye Geçen Mükellef Sayıları

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı 2024 Faaliyet Raporu, 2025:123-125, tarafınca düzenlenmiştir.

Şekil 2’de sunulan veriler, Türkiye’de 2020–2024 yılları arasında e-Defter, e-Fatura ve e-Arşiv Fatura uygulamalarına geçen mükellef sayılarındaki yıllık değişimi ortaya koymaktadır. İncelenen dönemde, tüm elektronik belge türlerinde mükellef sayılarında istikrarlı bir artış gözlemlenmiştir. Özellikle 2023 ve 2024 yıllarında bu artışın daha keskin bir ivme kazandığı dikkat çekmektedir. 2020 yılında yaklaşık 350 bin olan e-Fatura ve e-Arşiv Fatura kullanıcı sayısı, 2024 yılı itibarıyla 1,6 milyon seviyelerine ulaşmıştır. Bu hızlı artış, elektronik belge sistemlerinin benimsenmesinde önemli bir sıçrama yaşandığını göstermektedir. e-Defter uygulamasına geçişte de artış eğilimi gözlemlenmekle birlikte, diğer iki uygulamaya kıyasla daha düşük bir artış oranı söz konusudur. Bu durum, e-Defteri’n kullanım sürecinde teknik yeterlilik ve yasal uyum açısından daha fazla gereksinim içermesiyle açıklanabilir. Genel olarak, grafiksel veriler, Türkiye’de dijitalleşme sürecinin özellikle vergi yönetimi ve belgelerin elektronik ortamda düzenlenmesi alanlarında güçlü bir şekilde ilerlediğini göstermektedir. Artan kullanıcı sayıları hem kamusal dijital altyapının geliştiğini hem de mükelleflerin bu sistemlere adaptasyonunun hızlandığını ortaya koymaktadır. Genel olarak, grafiksel veriler Türkiye’de dijitalleşme sürecinin özellikle vergi yönetimi ve belgelerin elektronik ortamda düzenlenmesi alanlarında güçlü bir şekilde ilerlediğini göstermektedir. Artan kullanıcı sayıları hem kamusal dijital altyapının geliştiğini hem de mükelleflerin bu sistemlere adaptasyonunun hızlandığını ortaya koymaktadır.

2.8. E-Reçete (Elektronik Reçete)

E-Reçete Eylem Planı, tüm vatandaşların her yerde kaliteli sağlık hizmetlerine eşit erişimini sağlamayı hedefler. Bu amaçla, coğrafi sınırları aşan çevrimiçi sistemlerin geliştirilmesi ve sağlık hizmetleri arasında birlikte çalışabilirliğin artırılması gerekmektedir. Özellikle, hasta tanımlayıcıları, tıbbi veri mesajlaşması ve elektronik sağlık kayıtları için birlikte çalışabilirlik yaklaşımlarının geliştirilmesi önemlidir. Bu planın nihai hedefi, hastaların kişisel sağlık verilerine güvenli ve kolay erişim sağlamaktır (Kierkegaard,2013:206). Doktorların hastalarına yazdığı reçeteleri dijital ortamda düzenleyip, eczanelere elektronik olarak ileten bir sistemdir. Bu uygulama, kâğıt reçetelerin yerine dijital reçetelerin kullanılmasını sağlayarak, sağlık hizmetlerini daha hızlı, güvenli ve verimli hale getirir. E-Reçete, yanlış reçetelerin yazılmasını ve okunamayan kâğıtları ortadan kaldırarak hata oranlarını azaltır, hastaların reçetelere kolayca erişmesini sağlar ve ilaç teminini hızlandırır. Ayrıca, reçetelerin takibi sayesinde ilaç kötüye kullanımını engellemeye yardımcı olmaktadır.

3. Dijitalizasyon Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Dijitalleşmenin kamu yönetimine en belirgin etkilerinden biri verimlilik artışıdır. Kamu yönetimlerine ait tüm organizasyon ve süreçlerinin dijitalleştirilerek yer ve zaman tasarrufunun sağlanması ve bu bağlamda hizmet sunumunda kolaylığı anlatır (Karaçay & Atmaca, 2020:264). Otomasyon, veri analitiği ve dijital araçların kullanımı, rutin işlemlerin daha hızlı ve daha az hata ile gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Örneğin, e-Devlet sistemleri sayesinde bürokratik işlemler hızlanmakta ve vatandaşa sunulan hizmetlerin kalitesi artmaktadır. Otomatik veri tabanları ve dijital arşivleme sistemleri, belgelerin kolayca bulunmasını ve yönetilmesini sağlarken, kamu çalışanlarının zamanını daha stratejik görevlere ayırmalarına imkân tanımaktadır. Dijitalleşme, kâğıt işlemlerini azalır insan kaynaklarını daha verimli kullanmayı sağlar ve işlem maliyetlerini düşürür. Bu, kamu harcamalarının kontrol edilmesine yardımcı olur. Özellikle personel ihtiyacında ve kamu kurumlarında istihdam edilen çalışan sayısında yaşanacak azalmalar, cari harcamaların düşmesine sebep olacaktır Böylece, kamu kurumları daha az kaynakla daha fazla iş yapabilir hale gelir (Ayaz, 2024:14-15). Dijitalleşme ayrıca, veri analitiği ve büyük veri kullanımı yoluyla karar alma süreçlerini destekler. Kamu yöneticileri, çeşitli verileri analiz ederek daha bilinçli ve veri odaklı kararlar alabilmekte, bu da politika geliştirme süreçlerini daha etkili hale getirir. Örneğin, sağlık hizmetlerinde kullanılan veri analitiği, halk sağlığı sorunlarını tespit etmeye ve önlemeye yardımcı olurken, kaynakların daha etkili kullanılmasını sağlar. Dijitalizasyon uygulamalarının değerlendirilmesi şeffaflık ve hesap verilebilirlik, verimlilik ve hizmet kalitesi açılarından incelenebilir.

3.1. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Dijital platformlar, kamu yönetiminin şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlamaktadır. Kamu verileri ve kararlar, vatandaşlar ve paydaşlar için erişilebilir hale gelir. Bu, kamu yönetiminin güvenilirliğini artırmaktadır (Ayaz, 2024:15). Kamu kurumlarının faaliyetleri ve kaynak kullanımı hakkında bilgiye ulaşımın kolaylaşması, vatandaşların devletle olan ilişkisini güçlendirmektedir. Hizmetler daha erişilebilir, ekonomik ve duyarlı hale getirilmekte; kullanıcının deneyimi geliştirilmektedir (Yıldız, 2024:54). E-Devlet uygulamaları ve dijital platformlar üzerinden sunulan raporlar, bütçe süreçleri ve hizmetlerin performansı hakkında detaylı bilgi sunarak, kamu görevlilerinin hesap verebilirliğini teşvik etmektedir. Bu tür şeffaflık uygulamaları, yolsuzluk ve kötü yönetim gibi olumsuz durumların önlenmesine yardımcı olmakta, toplumun güvenini artırır. Örneğin, bazı ülkelerde kamu harcamalarının izlenmesine yönelik dijital uygulamalar geliştirilmiştir. Bu uygulamalar sayesinde vatandaşlar, devlet bütçesinin nasıl harcandığını anlık olarak takip edebilmekte, bu da kamu yöneticileri üzerinde bir denetim mekanizması oluşturur. Ayrıca, sosyal medya platformları ve diğer dijital iletişim araçları, kamu kurumlarının daha hızlı geri dönüş yapmasını sağlamakta, bu da vatandaşların taleplerinin daha etkin bir şekilde karşılanmasına olanak tanır. Bu tür uygulamalar, Türkiye’de pek çok platform üzerinden vatandaşla ulaşmaktadır. E-Devlet Kapısı web sayfası ve mobil uygulama aracılığıyla 1 milyon kullanıcının görüş ve önerilerinin alındığı “e-Devlet Kapısı Memnuniyet Anketi” sonuçlarına göre 2023 yılında memnuniyet düzeyi %94.8 iken, 2024 yılında bu rakam %95.8’e çıkmıştır (E-Devlet Kapısı, 2025).

Dijitalleşme, vatandaşların kamu yönetimindeki karar alma süreçlerine katılımını da artırmaktadır. Geleneksel yöntemlere kıyasla, dijital platformlar üzerinden yapılan kamuoyu yoklamaları, çevrimiçi anketler ve dijital danışma süreçleri, vatandaşların fikirlerini ifade etmeleri için yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu durum, demokratik katılımı teşvik etmekte ve kamu yönetiminde daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmesine katkıda bulunmaktadır. Vatandaşlar, daha etkin bir konumda bulunarak yönetimi etkileyebilme yetilerini artırır. Bilgiye kolayca ulaşabilme imkânı, vatandaşların isteklerini daha iyi ifade etmelerini ve haksızlığa uğrama olasılıklarını azaltmalarını sağlamıştır (Öztürk, 2023:28). Bu süreçler, hem yönetimin vatandaşlarla olan ilişkisini güçlendirmekte hem de kamu politikalarının daha etkili bir şekilde şekillendirilmesine katkı sağlar. Dijitalleşme, kamu hizmetlerine erişimi kolaylaştırmakta ve çeşitlendirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla artık hizmet merkezlerini vatandaşlara daha da yaklaştırmak mümkün olmaya başlamıştır. Devlet bu talebi karşılamak için

daha verimli ve etkin çalışmayı vatandaşların beklentisi doğrultusunda sağlamak zorunda kalmıştır (Akçakaya, 2017:9-10; Arıkan & Önkan, 2022). E-Devlet portalları, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi birçok alanda vatandaşların ihtiyaç duyduğu bilgilere ve hizmetlere anında ulaşabilmesini sağlamaktadır. Özellikle kırsal ve dezavantajlı bölgelerde yaşayan bireyler için dijital hizmetler, fiziksel olarak hizmet almanın zor olduğu durumlarda büyük bir avantaj sunar. Kırsal bölgelerde internet altyapısının yetersizliği, dijital okuryazarlık eksiklikleri ve sınırlı dijital kaynaklar, bireylerin kamu hizmetlerine erişimini zorlaştırmaktadır. Örneğin, sağlık hizmetlerine dijital erişim, kırsal alanlarda sınırlı olup, bu durum sağlık eşitsizliklerine yol açmaktadır. Ayrıca, eğitimde dijital araçların sınırlı kullanımı, öğrencilerin öğrenme fırsatlarını kısıtlamaktadır. Bu eşitsizlikler, kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin kamu hizmetlerinden yeterince faydalanamamasına neden olmaktadır (Ay & Kılıç, 2023:3) Bu durum, kamu hizmetlerinin eşit ve adil bir şekilde sunulmasına yardımcı olmakta, toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına katkıda bulunur. Dijitalleşme ayrıca, kamu hizmetlerinin kalitesini artırarak, vatandaş memnuniyetini de yükseltir. Örneğin, sağlık sektöründe, diğer bir deyişle MHRS sistemiyle hastaların online randevu alabilmesi ve sağlık bilgilerine erişebilmesi, sağlık hizmetlerinin etkinliğini artırmakta ve hastaların zamanını verimli kullanmalarına yardımcı olmaktadır (Evirgen & Yorulmaz, 2019:438).

Dijitalizasyonun kamu yönetimindeki bir diğer önemli boyutu ise siber güvenlik ve veri koruma konularıdır. Kamu kurumlarının dijital verileri yönetimi hem güvenlik risklerini hem de veri ihlali olasılıklarını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, kamu yönetimi, dijitalleşme sürecinde siber güvenlik stratejilerini geliştirmeli ve vatandaşların kişisel verilerini koruma altına almalıdır. Kamu verilerinin güvenliği, dijitalleşmenin sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, veri koruma yasalarının ve siber güvenlik standartlarının geliştirilmesi, dijitalleşmenin başarılı bir şekilde yürütülmesi için elzemdir. Örneğin, Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR), kişisel verilerin korunmasına yönelik sıkı düzenlemeler getirerek, dijital hizmetlerin güvenliğini artırmaktadır.

Dijitalizasyon, günümüzde kamu yönetimini derinden etkileyen bir dönüşüm sürecinin ilk aşamasıdır. Teknolojinin hızlı gelişimi, kamu hizmetlerinin sunumunu, yönetim süreçlerini ve vatandaşlarla olan etkileşimleri köklü bir şekilde değiştirmiştir. Kamu yönetiminin, kırtasiyecilik kısmına etkisi büyük olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, sürekli üreyen büyük verinin yeni teknolojiler yoluyla takibi ve çözümlenmesi vatandaşların taleplerinin alınıp değerlendirilmesinde ve bunlarla uyumlu kamu politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında geçerliliği, güvenilirliği, şeffaflığı, hesap verilebilirliği ve hızı artıracaktır (Gül, 2018:17). Bu durum da vatandaşın taleplerinin hızlı çözülmesinde ve kamusal işlerin etkin ve hızlı ilerlemesini sağlar.

3.2. Verimlilik ve Hizmet Kalitesi

Dijitalleşmenin kamu hizmeti açısından en belirgin etkilerinden biri verimlilik artışıdır. Kamu hizmetlerine ait tüm organizasyon ve süreçlerinin dijitalleştirilerek yer ve zaman tasarrufunun sağlanması ve bu bağlamda hizmet sunumunda kolaylığı anlatmaktadır (Karaçay & Atmaca, 2020:265).

Otomasyon, veri analitiği ve dijital araçların kullanımı, rutin işlemlerin daha hızlı ve daha az hata ile gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Örneğin, e-Devlet sistemleri sayesinde bürokratik işlemler hızlanmakta ve vatandaşa sunulan hizmetlerin kalitesi artmaktadır. Otomatik veri tabanları ve dijital arşivleme sistemleri, belgelerin kolayca bulunmasını ve yönetilmesini sağlarken, kamu çalışanlarının zamanını daha stratejik görevlere ayırmalarına imkân tanımaktadır. Dijitalleşme, kâğıt işlemlerini azaltmaktadır, insan kaynaklarını daha verimli kullanmayı sağlar ve işlem maliyetlerini düşürmektedir. Bu, kamu harcamalarının kontrol edilmesine yardımcı olmaktadır. Geleneksel kamu yönetiminde sıkça karşılaşılan bürokratik engeller, belgelerin fiziksel dolaşımı ve kırtasiye temelli süreçlerin neden olduğu zaman kaybı gibi problemler, dijital dönüşüm sayesinde büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Özellikle personel ihtiyacında ve kamu kurumlarında istihdam edilen çalışan sayısında yaşanacak azalmalar, cari harcamaların düşmesine sebep olmaktadır. Böylece, kamu kurumları daha az kaynakla daha fazla iş yapabilir hale gelmektedir (Ayaz, 2024:15).

Kamu hizmetlerinin dijital ortama taşınması, yalnızca süreçleri hızlandırmakla kalmamış; aynı zamanda kamu çalışanlarının iş yapma biçimini de değiştirmiştir. Artık kamu çalışanları tekrara dayalı, manuel işlemlerle zaman kaybetmek yerine, karar destek sistemleri aracılığıyla daha stratejik ve analitik görevlerde istihdam edilmektedir. Dijitalleşme ayrıca, veri analitiği ve büyük veri kullanımı yoluyla karar alma süreçlerini desteklemektedir. Kamu yöneticileri, çeşitli verileri analiz ederek daha bilinçli ve veri odaklı kararlar alabilmekte, bu da politika geliştirme süreçlerini daha etkili hale getirmektedir (Gül H. 2002:3). Örneğin, sağlık hizmetlerinde kullanılan veri analitiği, halk sağlığı sorunlarını tespit etmeye ve önlemeye yardımcı olurken, kaynakların daha etkili kullanılmasını sağlamaktadır. Hizmet kalitesini artıran bir diğer unsur da kişiselleştirilmiş hizmet sunumu olmuştur.

Dijitalleşmenin sunduğu olanaklar aynı zamanda hizmetin sürdürülebilirliğini de güçlendirmektedir. Fiziksel mekâna ve zamana bağımlı olmayan dijital sistemler, olağanüstü durumlarda (örneğin pandemi, doğal afetler) kamu hizmetlerinin aksamadan devam etmesini sağlamaktadır. Bu da kriz zamanlarında kamu yönetiminin dayanıklılığını artırmakta ve yönetim kapasitesini güçlendirmektedir.

Tablo 3: Kurum Türüne Göre e-Devlet Kapısından (WEB) Hizmet Sunan Kurum Sayısı, 2021-2024

Yıl	Merkezi Kamu Kurumu	Üniversite	Belediye	Su ve Kanalizasyon İdaresi	Özel Kurum
2021	156	144	379	29	114
2022	165	176	397	30	126
2023	185	196	431	30	126
2024	195	204	464	30	127

Kaynak: E-Devlet Kapısı, 2025.

Tablo 3’den de görüleceği üzere, kurum türüne göre e-devlet üzerinden web hizmeti sunan kurum sayısı oldukça çeşitlilik göstermektedir. Özel kurumlardan, merkezi kamu kurumu, üniversite ve belediyelerde web hizmeti sunan kurum sayısı 2021 yılına göre 2024 yılında daha fazla artış göstermiştir. Dolayısıyla, bu artışın kamu kurumlarında ve üniversitelerdeki hizmetin sürdürülebilirliğini de güçlendirdiğini de gösterdiği söylenebilir.

Bir başka önemli boyut ise etkileşimli ve kullanıcı odaklı hizmet anlayışının gelişmesidir. Dijital platformlar aracılığıyla vatandaşlar sadece hizmet alan konumunda değil, aynı zamanda hizmetlerin değerlendirilmesine ve geliştirilmesine katkı sağlayan birer paydaş haline gelmiştir. Geri bildirim sistemleri, dijital anketler ve e-katılım araçları, kamu kurumlarına hizmet kalitesini sürekli izleme ve iyileştirme olanağı sunmaktadır. Bu yönüyle dijitalleşme, kamu hizmetlerini daha şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı bir yapıya dönüştürürken aynı zamanda kalite standartlarını da yukarı taşımaktadır.

Sonuç

Dijitalleşme, kamu yönetiminde derinlemesine dönüşümlere yol açan, toplumsal ve ekonomik alanda köklü değişiklikler getiren bir olgudur. Teknolojik ilerlemeler ve dijital araçların kullanımı, kamu sektörünü daha verimli, şeffaf, erişilebilir ve hesap verebilir hale getirir. Özellikle son yıllarda, devlet kurumları ve yerel yönetimler, dijital platformlar aracılığıyla vatandaşlarla olan etkileşimlerini daha hızlı ve verimli bir şekilde sağlar. Bu bağlamda, Türkiye’de, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), PolNet, e-belediyecilik ve e-fatura gibi çeşitli dijital uygulamalar, kamu hizmetlerinin hızını artırmakta ve toplumun her kesimine eşit erişim imkânı sunmaktadır.

Dijitalleşmenin sağladığı en önemli katkılardan biri, kamu yönetiminde verimlilik artışıdır. Kâğıt kullanımının azalması, iş gücü maliyetlerinin düşmesi ve iş süreçlerinin hızlanması, dijitalleşmenin temel sonuçlarıdır. Özellikle e-Devlet uygulamaları sayesinde vatandaşlar, devlet hizmetlerine internet üzerinden kolayca erişebilmekte, başvurularını dijital ortamda yapar. Bu süreç, devletin bürokratik yükünü hafifletirken, zaman kaybını ve hata oranlarını da önemli ölçüde

azaltır. Ayrıca dijital araçlar sayesinde kamu sektörü daha esnek ve hızlı bir şekilde vatandaşların ihtiyaçlarına yanıt verir. Bunun yanı sıra, dijitalleşme, şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından büyük bir dönüşüm sağlar. Kamu verilerinin dijital platformlarda paylaşılması, devletin karar alma süreçlerini daha şeffaf hale getirmekte, vatandaşların devletle olan etkileşimlerini daha izlenebilir kılar. Bu durum, kamu yönetimindeki denetim mekanizmalarını güçlendirirken, yolsuzluk ve kötü yönetim gibi olumsuzlukları engellemeye yardımcı olur.

Dijital ortamda erişilebilen kamu verileri, vatandaşların devletin faaliyetlerine daha fazla katılım göstermesini sağlamaktadır ve bu da demokratik süreçlere katkı sunmaktadır. Dijitalleşme, aynı zamanda devletin sunduğu hizmetlere erişimi daha kolay ve adil hale getirmektedir. Türkiye’de, e e-Devlet Kapısı Memnuniyet Anketi” sonuçlarında e-devleti kullanma düzeyi 2024 yılında %95.8 gibi bir rakamla oldukça yüksek çıkmıştır. Kurum türüne göre e-devlet üzerinden web hizmeti sunan kurumlar özeline bakıldığında, özel kurumlardansa, merkezi kamu kurumu, üniversite ve belediyelerde web hizmeti sunan kurum sayısının çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, vatandaşların devletin faaliyetlerine daha fazla katılım gösterdiğine bir işaret olarak görülebilir.

Dijitalleşme, kamu yönetiminde önemli bir dönüşüm ve gelişim süreci başlatmaktadır ve bu süreç, devletin işleyişini daha verimli, etkili ve şeffaf bir hale getirmekte, vatandaşların kamu hizmetlerine daha hızlı ve eşit erişimini sağlamaktadır. Dijital araçlar ve uygulamalar sayesinde, devletin bürokratik yapısı esnekleşmekte, hizmet kalitesi artmakta ve toplumsal eşitsizlikler azalmaktadır. Dijitalleşme aynı zamanda devletin hesap verebilirliğini artırarak, halkın devletle olan ilişkisini güçlendirmekte ve demokratik süreçlerin işlerliğini artırır. Bu dönüşüm, Türkiye’de gelecekte kamu yönetiminin daha açık, şeffaf ve vatandaş odaklı bir yapıya bürünmesini sağlamaktadır.

Kaynakça

- Akçakaya, M. (2017). E-Devlet Anlayışı ve Türk Kamu Yönetiminde E-Devlet Uygulamaları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8-31.
- Akçaöz, M., & Akçaöz, V. (2023). Kamu yönetiminde dijitalleşme ve Türkiye'deki dijital devlet uygulamaları. *The Journal of Social Science*, 1-15.
- Arıkan, Z., & Önkan, Ö. (2022). Türkiye'de Vergilendirmede Dijital Dönüşüm. *Vergi Sorunları Dergisi*(407), 22-45.
- Ay, S., & Kılıç, T. (2023). Coğrafi Dijital Uçurum: Türkiye'de Dijital Dönüşümün. *Coğrafya Dergisi*, 1-12.
- Ayaz, O. (2024). Yerel Yönetimlerde Dijitalleşme ve E-Belediyecilik: Dünya ve Türkiye Örnekleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Aydın, E., & Demiral, G. (2019). İşgücü Farklılığını Dikkate Alarak Endüstri 4.0'ın Zorlukları ve Yararları: Kavramsal. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1976-1990.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de e-Devlet Uygulamaları. *Bilgi Toplumu ve E-Devlet Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 90-11.
- Bozkurt, A. (2024). E-Devlet Ve Dijitalleşmenin Yeni Kamu Yönetimi Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi. *Sosyal Bilimlerde Teorik Ve Ampirik Araştırmalar*, 4236-4972.
- Çarıkçı, O. (2010). Türkiye'de E-Devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 95-122.
- Davies, R. (2015). *eGovernment: Using technology to improve public services and democratic participation*. European Union: European Parliamentary Research Service.
- E-Devlet Kapısı. (2025). *e-Devlet Kapısı İstatistikleri*. E-Devlet Kapısı: <https://www.turkiye.gov.tr/edevlet-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 01.05.2025
- Emniyet Genel Müdürlüğü. (2018, 11 28). *Bilgi Teknolojileri Ve Haberleşme Daire Başkanlığı*. Emniyet Genel Müdürlüğü: <https://www.egm.gov.tr/bilgiteknolojilerivehaberlesme/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 25.04.2025
- Ericsson. (2019). *10 Hot Consumer Trends 2030: The internet of senses*. Sweden: Ericsson ConsumerLab.
- European Commission (a). (2025). *Discover eIDAS*. Retrieved. 2025 tarihinde <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/discover-eidas>, Erişim Tarihi: 20.04.2025
- European Commission (b). (2025). *Enabling access to European geospatial data for the Green Deal*. 03 23, 2025 tarihinde <https://inspire-geoportal.ec.europa.eu>. Erişim Tarihi: 20.04.2025
- Evirgen, H., & Yorulmaz, M. (2019). Merkezi Hekim Randevu Sistemi (Mhrs): Bir Kamu Hastanesi Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 432-443.

- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2025). *2024 Faaliyet Raporu*. Gelir İdaresi Başkanlığı.
- Gencel, M. M. (2023, NİSAN 06). *Dünden Bu Güne e-Devlet ve Dijital Dönüşüm*. TURKSAT BİLİŞİM: <https://bilisim.turksat.com.tr/tr/blog-yazilari/dunden-bu-gune-e-devlet-ve-dijital-donusum>, Erişim Adresi: 13.04.2025
- Göçoğlu, V. (2020). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelerin İnterneti Üzerine Bir İnceleme . *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 615-628.
- Göçoğlu, V. (2020). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelerin İnterneti Üzerine Bir İnceleme . *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 615-628.
- Gökçek, A. E., Yılmaz, M., Sekmen, U., & Toptaş, M. (2024). Su ve Kanalizasyon İdarelerinde Veri Tabanlı İzleme ve Kontrol Sistemleri (SCADA) Uygulaması: Büyükşehir Belediyeleri. *Alfa Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 33-51.
- Gül, H. (2002). Kamu kuruluşlarında elektronik hizmetlerin yaygınlaştırılması. *Maliye Dergisi*, 170.
- Gül, H. (2018). Dijitalleşmenin Kamu Yönetimi ve Politikaları ile Bu alanlardaki araştırmalara etkileri. *Yasama Dergisi*, 5-26.
- IIENSTITÜ. (2020, Aralık 26). *Dijitalleşme ve Dijital Dönüşümün Toplumsal Hayata Etkisi*. <https://www.iienstitu.com/blog/dijitallesme-ve-dijital-donusumun-toplumsal-hayata-etkisi>, Erişim Adresi: 02.04.2025
- Kabakçı, A. (2023). Endüstri 4.0 Ve Platform Çalışma: Niteliği, Fırsatları Ve Zorlukları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13-23.
- Karaçay, F., & Atmaca, Y. (2020). Türkiye’deki Kamu Yönetimi Reformlarında Dijitalleşme Ve E-Yönetişim. *International Journal of Management and Administration*, 260-280.
- Kierkegaard, P. (2013). E-Prescription across Europe. *Health Technol*, 205-219.
- Koca, D. (2023). Is the Digitalisation of Welfare Creating New Social Risks? The Cases of the UK, Finland and Sweden. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 75-96.
- Masouleh, M., & Shahbahrani, A. (2011). Electronic municipality as an alternative, complement, or development of traditional municipality. *2011 International Conference on Computer Communication and Management* (s. 611-615). Singapore : IACSIT Press.
- OECD. (2019). *How's Life in The Digital Age?: Opportunities and Risks of the Digital Transformation for People's Well-being*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2024). *2023 OECD Digital Government Index: Results and Key Findings*. Paris: OECD Publishing.
- Öztürk, H. (2023). Türkiye’de Yönetimde Dijitalleşme: E-Devlet. Kütahya: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Rüzgar, M. T. (2022). Türkiye’de Ekonomi Reform Paketi Kapsamında Dijital Vergi Dairesi Ve Dijital Vergi Asistanı Sisteminin Kurulması. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1-14.

- Şahin, M. (2018). İyi Yönetişimin Bir Gereği Olarak E-Yönetişim Ve Gümrük Tek Pencere Sisteminin E-Yönetişim Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Ombudsman Akademik*, 245-257.
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2024). *e-Devlet Kapısı Üzerinden Sunulan Hizmetler*. e-Devlet: <https://www.turkiye.gov.tr/disisleri-bakanligi>, Erişim Tarihi: 02.05.2025
- T.C Gelir İdaresi Başkanlığı. (2025). *e-Defter Hakkında*. T.C Gelir İdaresi Başkanlığı: <https://edefter.gov.tr/edefterhakkinda.html>, Erişim Tarihi: 02.05.2025
- T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2025). *Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü*. T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı: <https://www.bumko.gov.tr>, Erişim Tarihi: 07.05.2025
- T.C İçişleri Bakanlığı. (2025, OCAK 18). *Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı*. Merkezi Hekim Randevu Sistemi: <https://www.icisleri.gov.tr/merkez-nufus-idare-sistemi-mernis>, Erişim Tarihi: 09.05.2025
- T.C İçişleri Bakanlığı E-Belediye. (2025). *e-Belediye Bilgi Sistemine Dahil Olan Büyükşehir Belediyeleri*. İçişleri Bakanlığı E-Belediye: <https://www.belediye.gov.tr/belediyeler>, Erişim Tarihi: 03.05.2025
- T.C Sağlık Bakanlığı. (2018, Eylül 28). *Sağlık Bakanlığı*. Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü: <https://khgmistatistikdb.saglik.gov.tr/TR-46765/mhrs-nedir.html>, Erişim Tarihi: 07.05.2025
- T.C. Adalet Bakanlığı. (2025, 04 17). *Uyap Bilişim Sistemi*. UYAP: <https://www.uyap.gov.tr>, Erişim Tarihi: 07.05.2025
- TDK. (2025). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Güncel Türkçe Sözlük: [https://sozluk.gov.tr/?ara=elektronik devlet](https://sozluk.gov.tr/?ara=elektronik%20devlet), Erişim Tarihi: 07.05.2025
- The European Union. (2025). *eGovernment and digital public services*. European Commission: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/egovernment>, Erişim Tarihi: 04.05.2025
- Topçuoğlu, E., Kavak, O., & Kaygın, E. (2022). Sağlıkta Yönetim Bilişim Sistemi Olarak Mhrs'nin Teknoloji Kabul Modeli İle Analizi. *Uluslararası İşletme bilimi ve Uygulamaları dergisi*, 1-16.
- Uslu, H. (2023). Dijital Dönüşüm ve Kamu Hizmetleri Yönetimde Yenilikçi Yaklaşımlar ve Zorluklar. *Politik Araştırmalar Dergisi*, 15-31.
- UYAP. (2025, OCAK 12). *Uyap Bilişim Sistemi*. 03 23, 2025 tarihinde Uyap Genel Bilgi: <https://uyap.gov.tr/Genel-Bilgi>, Erişim Tarihi: 23.04.2025
- Varnalı, T. (2025). Türkiye'de E-Belediyecilik: Yerel Yönetimlerin Dijitalleşme Yolu ve Uygulama Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 237-259.
- Vrana, J., & Singh, R. (2021). Digitization, digitalization, and digital transformation. *Handbook of nondestructive evaluation*, 1-17. Confuse Them at Your Peril, recieved from: <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitizationdigitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-yourperil/#3f4222a72f2c,v23.04.2025>
- Yıldırım, V., Çolak, E., & Nişancı, R. (2010). Coğrafi bilgi sistem uygulamaları. *Bilim ve Teknik*, 58-63.

-
- Yıldız, M. (2024). Yerel Yönetimlerde Dijitalleşme: Çanakkale Belediyesi Örneği.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yıldız, M., & Gümüş, E. (2023). Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm: E-Belediye Uygulamaları. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 201-221.

Extended Abstract

This study examines the effects of digitalization on public administration, focusing on dimensions such as efficiency, transparency, citizen participation, and accessibility of public services. It reveals how digital platforms and systems have transformed the delivery of public services, enhancing both their quality and speed. Within the scope of this research, various digital tools and applications implemented in Türkiye are analyzed, including PolNet, e-Municipality services, the Revenue Administration (GİB), e-Prescription, the National Judiciary Informatics System (UYAP), e-Government, the Central Doctor Appointment System (MHRS), and the Central Civil Registration System (MERNIS). PolNet, developed by the Turkish General Directorate of Security, is a platform that enables law enforcement agencies to quickly access crime-related data and facilitates inter-agency information sharing. This system ensures faster responses to security threats and allows citizens to reach law enforcement services more efficiently. e-Municipality services enable citizens to perform various local administrative tasks such as paying bills, submitting applications, and lodging complaints via digital platforms. These services streamline municipal procedures, increase transparency, and improve the delivery and efficiency of local public services. The Digital Tax Office (GİB) allows taxpayers to file tax returns, issue e-invoices, and make payments online. This system reduces tax evasion, increases collection efficiency, and enhances transparency in taxation processes.

The e-Prescription system, a significant advancement in Türkiye's healthcare sector, enables doctors to prescribe medications electronically. It helps reduce the risk of fraudulent prescriptions, ensures correct medication distribution, and facilitates information sharing among healthcare providers. UYAP, the National Judiciary Informatics System, has digitized the judiciary in Türkiye. It simplifies document sharing between courts, improves transparency in judicial decision-making, and enables citizens to follow legal proceedings online, thereby enhancing the overall efficiency of the justice system. The e-Government platform serves as a central gateway providing citizens with access to a wide range of public services. Through this portal, individuals can obtain official documents, submit applications, and complete administrative processes without visiting institutions physically. This system reduces bureaucracy and promotes a more transparent and accessible government-citizen relationship.

MHRS (Central Doctor Appointment System) allows citizens to book appointments at public hospitals online, thereby reducing waiting times and easing access to healthcare services. It contributes to better planning and reduced administrative burdens in the health sector. MERNIS (Central Civil Registration System) is a digital infrastructure that centralizes the collection of

population data in Türkiye. It supports various public services by ensuring quick and secure identity verification for processes such as voting, social service applications, and taxation.

The implementation of these digital tools has significantly improved efficiency, transparency, and accessibility within public administration. Each system has contributed to different areas of governance by digitizing service delivery and enhancing the citizen experience in interacting with government institutions. However, the digitalization process also poses challenges related to data security, privacy, and digital inequality. Therefore, it is crucial for governments to enhance cybersecurity measures and promote digital literacy to ensure inclusiveness.

In conclusion, digitalization represents a transformative process that has made public administration more efficient and citizen-centric. The integration of digital platforms ensures that government services are delivered in a more transparent, fast, and accessible manner, while also shaping a more just and effective public sector. As digital transformation continues to progress, governments must address emerging challenges while leveraging the opportunities offered by technology. This will enable the construction of a more inclusive, equitable, and transparent public administration in the future.

TİKELCİ ETİĞİN SİYASET TEORİSİNE YANSIMASI: KOMÜNİTERYANİZMİN BİR TÜREVİ OLARAK LİBERAL MİLLİYETÇİLİK*

İbrahim BULDUR**

Özet

Bu çalışmada liberal milliyetçilik düşüncesi komüniteryan siyaset teorisinin bir türevi olarak tikelci etik perspektifinden incelenmektedir. Çalışmada öncelikle evrenselci etik ile tikelci etik arasındaki gerilim nesnellik-görecelilik, rasyonellik-irrasyonellik, tarafsızlık-tarafgirlik gibi kavramlar ekseninde tartışılmaktadır. Evrensel etik savunucuları ahlaki ilke ve normları evrensel, bağlama göre değişiklik göstermeyen, genelleştirilebilir, herkese karşı eşit ve yine herkese karşı tarafsız olarak kabul eder. Tikelci etik savunucuları ise ahlaki ilkelerin toplumdan topluma veya dönemden döneme farklılık göstereceğini, genel geçer ve evrensel ahlaki kurallardan bahsedilemeyeceğini, eşitlik ve tarafsızlık gibi niteliklerin bazı durumlarda ahlaki davranışı ya da normu açıklayamayacağını, kişinin özel ilişkilerinin ve bağlılıklarının ahlaki öneme sahip olacağını öne sürer. Bu tartışma, çalışmada siyaset teorisi bağlamına taşınmakta ve liberalizmin evrenselci argümanları ile komüniteryanizmin tikelci argümanları -genel hatlarıyla sınırlı olmak üzere- normatif bireycilik, bireysel otonomi, benlik tasavvuru, bağlamsallık, toplum, ortak yaşam ve iyi hayat gibi kavramlar merkeze alınarak incelenmektedir. Son kısımda ise liberal milliyetçilik düşüncesinin komüniteryan düşünce ile arasındaki teorik bağlantılara dikkat çekilmekte ve liberal milliyetçiliğin komüniteryanizmin bir türevi olduğu sonucuna varılmaktadır. Çünkü liberal milliyetçilik bireyin bağlamsallığına vurgu yaparak büyük oranda komüniteryan benlik anlayışını benimsemekte, ulusu bir cemaat olarak tasavvur ederek evrenselci etiğe eleştirel yaklaşmakta ve tikelci etiğin değerine vurgu yapmaktadır. Bu fikirler ahlaki ve politik iyilerin soyut akıl yürüterek ulaşılabilecek ilkelere değil belirli tarihsel ve toplumsal değerlere dayandığını öne süren liberal milliyetçileri ve komüniteryan düşünürleri birbirlerine yaklaştırır.

Anahtar Kelimeler: Liberal Milliyetçilik, Komüniteryanizm, Liberalizm, Evrenselci Etik, Tikelci Etik.

Jel Kodları: Z00

* Bu makale, yazar tarafından İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında hazırlanmakta olan doktora tezine dayanmaktadır.

** İstanbul Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ibuldur@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4260-8044

Alındığı Tarih : 14.04.2025

Kabul Edildiği Tarih : 30.05.2025

Açık Erişim Tarihi : 26.06.2025

The Reflection of Particularist Ethics on Political Theory: Liberal Nationalism as a Derivative of Communitarianism

Abstract

This study discusses whether the idea of liberal nationalism can be considered a derivative of communitarian political theory from the perspective of particularist ethics. Initially, the tension between universalist ethics and particularist ethics is discussed in terms of some key concepts such as objectivity-relativism, rationality-irrationality, impartiality-neutrality. Proponents of universal ethics consider moral principles and norms to be universal, context-free, generalizable, equal to all and impartial to all. Particularist ethicists, on the other hand, argue that moral principles differ from society to society or from period to period, that there are no generally valid and universal moral rules, that qualities such as equality and impartiality cannot explain moral behavior or norms in some cases, and that a person's private relationships and commitments are morally important. In the second part, the debate is elaborated in the context of political theory and the universalist arguments of liberalism and the particularist arguments of communitarianism are discussed in general terms. At this point, some key concepts such as normative individualism, individual autonomy, self-concept, contextuality, community, common life and the good life are elucidated on. The final section draws attention to the theoretical affinities between liberal nationalism and communitarianism and concludes that liberal nationalism is a derivative of communitarianism. This conclusion is supported by the fact that liberal nationalism largely adopts a communitarian conception of the self by emphasizing individual contextuality, critiques universalist ethics by envisioning the nation as a moral community, and affirms the value of particularist ethics. These ideas bring liberal nationalists and communitarians converge in arguing that the moral and political good is based on specific historical and social values, not principles that can be arrived at through abstract reasoning.

Keywords: Liberal Nationalism, Communitarianism, Liberalism, Universalist Ethics, Particularist Ethics.

Jel Codes: Z00

Giriş

Liberal “değerlerle” milliyetçi “erdemleri” bir araya getirme ya da milliyetçiliğin yol açabileceği ırkçılık, yabancı düşmanlığı gibi tutumları liberalizmin argümanlarıyla “törpüleme” çabasının bir ürünü olan liberal milliyetçilik düşüncesi, kişinin kendi ulusundan olanları ulusundan olmayanlara öncelemesinin ahlaki olarak meşru olduğunu iddia eder. Buna göre kişi, ulusunun

üyelerine karşı -diğer insanlara karşı sorumlu olmadığı- bazı özel ahlaki yükümlölüklerle sahiptir. Böyle bir iddia esasında ahlakın evrensel mi yoksa tikel mi olduğu tartışmasının bir ürünüdür. Çünkü evrenselci etik ile tikelci etik arasında politik etiği de kapsayacak kadim bir dikotomi söz konusudur. Evrenselci etik tüm insanların çıkarlarına ve değerlerine eşit ve tarafsız bir şekilde saygı gösterilmesi gerektiğini öne sürer. Özellikle ahlaki tarafsızlar, kozmopolitanlar, faydacılar ve Kantçı deontolojik ahlakçılar etiğin evrensel olduğu fikrini paylaşır. Tikelci etiğe göre ise kişi, özel ilişkilere/bağlılıklara sahip olduğu ailesinin, arkadaş çevresinin, yerel topluluğunun veya ulusunun üyelerinin çıkarlarını diğer insanların çıkarlarına karşı öncelemelidir. Özellikle etik egoistler, sezgiciler, çoğulcular ve komüniteryanların bu şekilde düşündüğünü söylemek mümkündür.

Bu çalışmada öncelikle evrenselci etik ile tikelci etik arasındaki ilişki ahlaki nesnellik-ahlaki görecelilik, rasyonellik-irrasyonellik, ahlaki tarafsızlık-ahlaki tarafgirlik kavramları ekseninde tartışılacaktır. Ardından ilgili tartışmanın siyaset teorisi bağlamına odaklanılacak, evrenselci etiğin temsilcisi olarak kabul edilebilecek olan liberalizm ile tikelci etiğin temsilcisi olarak kabul edilebilecek olan komüniteryanizm normatif bireycilik, bireysel otonomi, benlik tasavvuru, bağlamsallık, toplum, ortak yaşam ve iyi hayat gibi kavramlar ışığında karşılaştırılacaktır. Son bölümde ise liberal milliyetçi düşüncenin ulusu bir cemaat olarak tasavvur etmesi, bireyin bağlamsallığına ve sınırlı bir bireysel otonomi kavramına vurgu yapması, ortak yaşamın ve dayanışmanın değerini öne çıkarması sebebiyle komüniteryan düşüncenin -tikelci etiği merkeze almaları açısından- bir türevi olduğu iddia edilecektir. Aşağıda iki gelenek arasında kimi farklılıklar ortaya konarken görüleceği üzere liberal milliyetçilik, komüniteryanizmin sadece belirli bir önermesine yoğunlaşmış olması ve onun “alt dalı” mesabesine indirgenmesi anlamında bir türevi değildir. Burada ileri sürölmek istenen, iki geleneğin özellikle evrenselci etik karşısında tikelci etiği referans almaları ve topluluğun ahlaki değerine yaptıkları vurgu noktasında ortaklaştıklarıdır.

1. Evrenselci Etik-Tikelci Etik Dikotomisi

Evrenselci etik taraftarları; etik teörinin nesnel, rasyonel, içsel olarak tutarlı, evrensel olarak uygulanabilir, bireysel çıkarlardan bağımsız, zamanın ve kültürün özelliklerini aşma kapasitesine sahip olması gerektiğini ileri sürer. Tikelci etik savunucuları ise böylesi bir iddianın; durumu, bağlamı, tikelliği ve de bireyler ve gruplar arasındaki derin kültürel farklılıkları görmezden geldiğini düşünür (Callahan, 2000, 40). Evrenselciler için tehlike, etiği ilkesiz politikaların ve duyguların çatıştığı bir alana dönüştürebilecek göreceliliktir. Kùltürleri aşan evrensel değerlere sahip olmayan bir dünya ahlaki kaosa mahkûm olan ve yerel tiranlıkların

inisiyatifine kalmış bir dünya olacaktır. Çünkü topluluklar ancak tarihlerini ve çıkarlarını aşan evrensel değerler aracılığıyla yargılanabilirler. Tikelciler için ise tehlike insanlar ve değerler arasındaki farklılıklara duyarsız kalmaktır. Tikelciler sözde daha yüksek ahlaki doğruların esasında belirli güçlü grupların -erkekler, beyazlar, mezhepçi dinler, seküler ideolojiler ya da kültürel elitler- doğruları olarak ortaya çıktığını iddia eder (Callahan, 2000, 42).

Evrensel etik-tikel etik dikotomisinin bir yansıması, ahlaki görecelik (moral relativism) ile ahlaki nesnelcilik (moral objectivism) arasındaki karşıtlıkta ifadesini bulur. Ahlaki nesnelcilik, herkes için her zaman ve her durumda geçerli ahlaki norm ve ilkelerin var olduğu fikridir. Bu düşünce ahlaki mutlakçılık (moral absolutism) düşüncesiyle oldukça yakın anlamlarda kullanılsa da aralarında bazı farklılıklar vardır. Ahlaki mutlakçılık, nesnel ahlak ilkelerinin istisnasız olarak her durumda ve tüm kültürlerde uygulanabilir olduğunu öne sürerken ahlaki nesnelcilik bu noktada belirli istisnalara alan açar. Ahlaki görecelik ise ahlak ilkelerinin nesnel olmadığı, birey ve kültürler göre değişiklik gösterdiği fikridir. Ahlaki doğru ve yanlış kişilere ya da toplumlara göre değişiklik gösterebilir. Ahlaki görecelik öznel ve kültürel görecelik olarak ikiye ayrılır. Öznel görecelik doğru eylemin bir kişinin onayladığı eylem olduğunu iddia ederek her bireyin ahlaken yanılmaz olduğunu ima etmiş olur. Kültürel görecelik ise insanların ahlaki yargılarının kültürden kültüre farklılık gösterdiğini, dolayısıyla ahlaki normların da kültürden kültüre değişebileceğini öne sürer. Bu bakımdan nesnel ahlaki standartların var olduğu iddiası kültürel göreceliğin reddedeceği bir iddia olarak karşımıza çıkar (R. Kılıç, 2022, 171-174). Kültürel görecelik, toplum kavramının muğlaklığıyla bağlantılı olarak toplumsal inancın ve ahlaki yargıların nasıl belirleneceği gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca insanların nihai ahlak standardının ne olacağı konusunda farklı fikirde olmalarının, nihai bir ahlaki standardın olmadığı anlamına gelmeyeceği itirazıyla karşılaşmıştır. Ahlakın doğru kıstasının ne olduğunun tartışmalı olması, doğru bir ahlak kıstası olmadığı sonucuna götürmez (Feldman, 2023, 244). Ahlaki nesnelcilik ise kültürel farklılıkları görmezden gelip tek bir ahlaki doğru dayattığı ve yerelliğe karşı hoşgörüsüz olduğu için eleştirilir. Fakat göreceliğin de her zaman hoşgörüyü verili olarak taşıdığı ya da göreceliğin hoşgörüyü mantıksal olarak gerektirdiği gibi bir sonuca varmak da doğru değildir. Görecelik hoşgörüyü onaylayabileceği gibi hoşgörüsüzlüğü de onaylayabilir. Dolayısıyla göreceliğe hoşgörü gibi nesnel bir ahlaki ilke dayatmak çelişkili olacaktır (R. Kılıç, 2022, 177).

Evrensel etik-tikel etik dikotomisinin bir başka yansıması da ahlaki tarafsızlık-ahlaki tarafgirlik tartışmasında zuhur eder. Tarafsızlık genel olarak ahlaki pratiklerde başvurulması gereken evrensel bir ahlaki gereklilik olarak kabul edilir. Bu bakımdan ahlaki tarafsızlık ile evrenselci etik arasında bir bağlantı söz konusudur. Fakat tarafsızlığı mutlak ahlaki doğru olarak

değerlendirmek her durum ve koşul için uygun olmayan pratikler yaratabilir. Belirli roller bağlamında kişilerin yakınlarına yönelik tarafgir davranması ya da vatanına sadakat duyması ahlaki bir erdem olarak kabul edilir. Bu yüzden ahlaki tarafsızlığı mutlak ve genel geçer bir doğru ilke olarak kabul etmek yanılgılara sebep olabilir. Bu noktada iki geleneği ayıran önemli nokta ahlaki tarafsızlığın, ahlaki açıdan değerli bir tarafgirliğin olabilirliğini reddetmesi ya da bunların daha temel tarafsız ilkelerden türetilmiş olduğunu iddia etmeleridir. Tarafgirler ise ahlaki açıdan değerli tarafgirlik biçimlerinin var olduğunu ve bunların herhangi bir temel ilkeye indirgenemez olduğunu öne sürerler (Jollimore, 2023).

Ahlaki tarafsızlık bütün insanları eşit olarak değerlendirmek gerekliliği ile paralel bir ahlaki tavır ortaya koyar. Örneğin evrensel ahlak düşüncesinin bir türevi olan kozmopolitan teori, tüm insanları eşitler olarak değerlendirmek ve tüm insanların çıkarlarını eşit olarak hesaba katmak fikri üzerine kuruludur (Pogge, 2016, 437). Bu bağlamda bütün insanları yalnızca insan oldukları için eşit görerek, evrensel etiğin temellerini insan onuru ve insan hakları kavramlarını temel alarak gerekçelendirmek mümkündür (Winkler, 2022). Aynı şekilde faydacı teori eşitlik ve tarafsızlığı temel alarak herhangi bir kişinin mutluluğunun/faydasının/refahının diğer herhangi bir kişinkinden daha önemli ve öncelikli olmadığını kabul eder. Dolayısıyla doğum, ırk, cinsiyet ya da sosyal konum gibi değişkenlerin faydacılık açısından herhangi bir ahlaki etkisi söz konusu değildir (Bennett, 2021, 98).

Tarafsızlık, tüm insanların eşit olarak görülmesi yani hiçbirinin ötekilerden özünde daha değerli sayılmaması gerektiği fikriyle uyumludur. Ancak bu uyum, bir kişinin diğerlerinden daha fazla ahlaki ilgi ya da daha iyi muamele talep etmesi için hiçbir neden olmadığını söylemeyi gerektirmez. William Godwin'in örneğindeki gibi tamamen tarafsız bir gerekçeyle (fayda), yanan bir evde kurtarılmayı bekleyen bir başpiskoposun hayatını kurtarmak, uşağının hayatına tercih edilebilir. Uşağın kurtaran kişinin kardeşi veya babası olduğu bir durumda sonuç yine değişmemelidir (Godwin, 2020, 35-36). Kişilere tarafsız bir bakış açısıyla bakmak, onların kelimenin her anlamıyla eşit görüldüğü ve herkesin eşit muamele görmesi gerektiği anlamına da gelmez. Tarafgirler ise bu tür iddiaların kişilerin ahlaki konumlarını gerektiği gibi değerlendirmedeğini, ayrıca kişinin yakınlarına yönelik hiçbir özel bağlılık duymaması gerektiği iddiasının sezgisel olarak yanlış ve ahlaki olarak tartışmalı olduğunu iddia ederler (Jollimore, 2023). Özellikle faydacılık ve Kantçılık gibi teoriler duyguların bir irrasyonellik kaynağı olduğunu ve ahlaki düşünceyi engelleyebileceğini varsayarak arkadaşlık ve aşk gibi özünde değerli olduğu iddia edilen kişisel ilişkilere özel bir yer vermemeleri sebebiyle eleştirilir (Bennett, 2021, 146).

Tarafgirliğin hangi durumlarda ahlaki olarak meşru olabileceği tartışmalı bir konudur. Bir düşünceye göre tarafgirlik, bir failin hayatına anlam katabileceği, ona bir yön ve amaç tayin edebilen bir eylemle ortaya çıkıyorsa bu durumda meşrudur. Nozick'in değerli şeylerle bağlantı kurmak için benliğin sınırlarının aşılması gerektiği fikrinden ilham alan bu düşünce; anlamı, kişinin benliğinin öz sınırlarını aşacak şekilde faaliyetlerde bulunması olarak tanımlar. Buna göre nesnel olarak değerli olan bir dış unsura, bir kişinin özel bir angajman sağlaması gerekir. Böylelikle aşkın bir değerle bağlantı kurmanın bizatihi kendisi de değerli hale gelmiş olur. Örneğin çocuk yetiştirmek, sevgi dolu ve samimi arkadaşlıklar geliştirmek ya da başkalarına yardım etmek bu kapsamda tarafgirliği meşru kılacak hayata değer katan anlamlardır. Bunun tersine amacı ayrımcılık yapmak olan ırkçı bir grup nefret, düşmanlık ve kötü niyet amacı taşıdığından ve anlamdan yoksun bir hedef etrafında bir tarafgirlik sunduğundan meşru değildir (Lange, 2024, 12). Bu bağlamda bir başka fikir Bernard Williams tarafından savunulan, kişisel projelerin değerine vurgu yapan düşüncedir. Kişisel projeler ve onların peşinden gidebilme yeteneği, bir insanın hayatın her alanında tarafsız olması gerektiği beklentisiyle uyumsuz. Çünkü bir failin projelerinden daha temel olanları, failin kimliğinin temel bileşenlerini oluşturur. Ahlak ya da herhangi bir nedenle bunlardan vazgeçen bir fail, ahlaklı olmak, yaşamaya devam etmek ya da herhangi bir şey yapmak için hiçbir neden bulamayacaktır. MacIntyre ve Sandel gibi komüniteryan filozoflar da tarafgirliğin gerekçesini kişisel proje ve taahhütlerin değer ve önemine dayandırmaktadır. Sandel ve MacIntyre'a göre bu, kişinin kimliğini oluşturan ve kişinin bağlılığını borçlu olduğu siyasi topluluğa olan bağlılıkları anlamına gelmektedir. Tarafgirliğin ahlaki olarak savunulabilir olduğunu ileri süren başka bir düşünce kişisel ilişkilerin değerine vurgu yapar. Bu anlayışa göre kişisel ilişkiler özünde nihai bir değere sahiptir ve ilişkili olduğumuz kişilere karşı özel yükümlülükler doğurur (Jollimore, 2023). Bu yüzden özel bağlılıklara sahip olduğumuz kişilere tarafgir davranmak ahlaki olarak meşru bir davranış olarak kabul edilmelidir. Fakat burada ilgili ilişkiselliğin ahlaki yükümlülük doğurması için dışlayıcı olmayan, adaletsizlik üretmeyen, insanın gelişimine katkı sağlayan yani belirli bir ahlakilik düzeyinin üzerinde bir ilişki olması gerektiğinin kimi düşünürlerce şart koşulduğu belirtmek gerekir (Mcmahan, 1997; Miller, 2005; Scheffler, 1997).

Özetle evrensel etik savunucuları ahlaki ilke, kural ve normları evrensel, herkes için ve her dönemde geçerli, bağlama veya yaşam şartlarına göre değişiklik göstermeyen, genelleştirilebilir, herkese karşı eşit ve yine herkese karşı tarafsız olarak kabul eder. Tikelci etik savunucuları ise ahlaki ilkelerin toplumdan topluma, durumdan duruma veya dönemden döneme farklılık göstereceğini, genel geçer ve evrensel bir ahlaki kurallar manzumesinden bahsedilemeyeceğini, eşitlik ve tarafsızlık gibi niteliklerin bazı durumlarda ahlaki davranışı ya da normu

açıklayamayacağını, kişinin özel ilişkilerinin ve bağlılıklarının ahlaki öneme sahip olacağını öne sürer. Bu iki gelenek siyaset teorisi alanında birçok farklı tartışmaya kaynaklık etmiştir. Modern bir fenomen olan ve belirli bir homojeniteye dayanan ulus devlet, içerisinde çok sayıda farklı dini inanışa, etnik kökene, kültürel geleneğe hatta dile sahip insanları barındırması sebebiyle ulus inşası, vatandaşlığın sosyo-politik anlamı, kültürel görecelik, çoğulculuk, çokkültürcülük, tanınma, azınlık hakları gibi başlıklar etrafında evrensellik-tikellik gerilimine sahne olmuştur. Bunlara ek olarak küresel yoksulluk, küresel kaynak eşitsizliği ve sığınmacılar/mülteciler gibi “bizden olmayan yabancılara” borçlu olduğumuz yükümlülüklerle dair tartışmaların temelinde de yine ahlakın evrensellik-tikellik meselesi yatmaktadır. Şimdi ilgili meseleyi siyaset teorisi bağlamında ele alabiliriz.

2. Siyaset Teorisi Bağlamı Açısından Evrenselci Etik-Tikelci Etik

Ahlak felsefesinin muhtelif alanlarında etkisini gösteren evrenselci etik-tikelci etik dikotomisi çağdaş siyaset teorisi üzerine de hatırı sayılır biçimde tesir etmiştir. Modern siyaset düşüncesini, insanlık kavramının çağrıştırdığı evrensel rasyonel-ahlaki değerler ile vatandaşlık kavramının beraberinde getirdiği belirli bir sosyo-politik topluluğa aidiyetin yarattığı hak ve ödevler arasındaki gerilim ciddi anlamda meşgul etmiştir/etmektedir. Evrenselci etik insanlık kavramını temel alırken, tikelci etik ayrı sosyo-politik toplulukların önemine vurgu yaparak toplumsal-siyasal aidiyete dayalı erdemleri merkezine alır (Ağcan, 2013, 8). Evrenselci etik, farklı toplulukların ve değer sistemlerinin müşterek ahlaki taahhütler temelinde barışçıl bir şekilde bir arada var olmalarının yollarını bulmak ve bazı temel insani hakları ve çıkarları korumak amaçındadır. Tikelci etik ise insan deneyimlerinin ve yaşam biçimlerinin çeşitliliğini kabul etmenin ve bunlara saygı göstermenin temel amaç olduğunu öne sürmektedir (Callahan, 2000, 41-42).

Çağdaş siyaset teorisinin felsefi-metodolojik yapısının tanımlayıcı özelliklerinden birisi akıl ve öznenin aşkın ve metafizik yüklü kavrayışlarının ciddi eleştirilere maruz bırakılmış olmasıdır. Bu eleştiriler akıl, insan ve ahlak gibi kavramların dil, tarih ve kültür gibi bağlamlar içinde tikel, somut ve çoğul yorumlarla biçimlendiği tezleri üzerine kurulmuştur. Örneğin post yapısalcılar iktidar, kurum, pratik ve normların söylemsel yapılar içinde nasıl olumsal olarak şekillendiğini göstermeye çalışmışlardır. Komüniteryanlar bireyin topluma gömülü olduğunu ve aklın toplum tarafından etki altına alındığını öne sürmüşlerdir. Liberal ve eleştirel teorisyenler bu argümanlar karşısında bilgi ve ahlaka dair iddialarını inşacı ve prosedürel bir gerekçelendirme ile muhafaza etmeye çalışmışlardır. (Ağcan, 2022a, 13). Kimi liberaller ise değer şüpheciliği ve ahlaki rölativizme yakınlaşarak çoğulculuk fikrini merkeze almıştır. Bu fikri hat, temel insani değerlerin

çoğulluğunun yadsınamaz olduğunu, bu yüzden bireylerin veya toplumların izlediği ahlaki amaçların çeşitliliğinin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Liberal eksen içinden özellikle Isaiah Berlin değer çoğulculuğu fikri ile öne çıkmış, tek ve nihai bir “insani iyi”den bahsedilemeyeceğini, “iyi hayat”a ilişkin farklı anlayışların mevcudiyetini vurgulamıştır (Erdoğan, 2017, 81-82). Evrensellik/tikellik, birey/toplum ve kimlik/farklılık gibi temalar ekseninde genişleyen bu literatür tarafsızlık, çoğulculuk, çokkültürcülük ve kozmopolitanizm gibi tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Çağdaş siyaset teorisinde evrenselci etik-tikelci etik dikotomisinin daha da berraklaşmasını sağlamak adına liberalizm-komüniteryanizm tartışmasını ele almak yardımcı olacaktır. John Rawls tarafından kaleme alınan *Bir Adalet Teorisi* (1971) kitabı tartışmanın başlangıcı olarak kabul edilebilir. Rawls faydacılığa karşı evrenselleştirilebilirlik, tarafsızlık ve kişilere saygı gibi Kantçı ilkeleri temel alarak rasyonel ve özerk ahlaki özne fikri üzerine bir adalet teorisi geliştirmeyi amaçlamıştır. Fakat 80’li yıllarda bu fikirler, kültürel bir bütüne yerleşik ve içinde bulunduğu toplumdan ari olması mümkün olmayan birey anlayışını merkeze alan komüniteryan eleştirileri beraberinde getirmiştir¹. Onlara göre birey, hak ve adaletle dair liberal teoriler oldukça soyut ve evrenselci düzeyde temellendirilmiştir. Özellikle Michael Sandel (1982), Alasdair MacIntyre (1984), Charles Taylor (1988) ve Michael Walzer (1983) gibi isimler bu eleştirileri dillendiren ana aktörler olmuştur. Ronald Dworkin, Jürgen Habermas ve Will Kymlicka gibi isimler ise komüniteryan eleştirilere karşı liberalizm savunusu yaparak liberal mevziiyi korumaya çalışmıştır (Wren, 2018, 206).

2.1. Evrenselci Liberalizm – Tikelci Komüniteryanizm (Cemaatçilik)

MacIntyre liberal tarafsız ahlakın, ister Kantçı versiyonları, ister faydacı versiyonları isterse de sözleşmecî versiyonları olsun, belirli ortak özelliklere sahip olduğunu ileri sürer. Buna göre ahlak, akılcı her bireyin onay vereceği kurallardan oluşur ve belirli çıkarların ifadesi olmanın aksine rakip ve birbiriyle çatışan çıkarlar karşısında tarafsız bir konum alır. Ahlakın konusunu oluşturan ve ahlakı uygulayan bireyler tekil insanlardır ve ahlaki değerlendirmeler yapılırken tek bir kişi olarak değerlendirmeye alınır. Ahlak tüm toplumsal yapılarda, bu yapıların özelliklerden bağımsız olarak yargılarda bulunmaya olanak sağlayan ölçütler koyar (A. MacIntyre, 2006: 363).

Komüniteryan düşünce ise tüm insanlar ve toplumlar için geçerli olması gerektiği düşünülen evrensel değerlere referans vererek bu değerler merkezinde getirilen eleştiri ve

¹ Bu durum genellikle komüniteryan düşüncenin çağdaş liberal teorinin (hatta Rawls’un) bir eleştirisi olmaktan öteye gidemeyen, sadece liberalizmin eksikliklerine dikkat çeken düzeltici bir teori olarak görülmesine sebep olmuştur. Bu iddiaların bir eleştirisi ve komüniteryan düşüncenin kendi ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik varsayımları olan pozitif bir öğreti olduğu iddiası için bkz. (Uysal, 2024).

tekliflerin, içinde bulunulan mevcut toplumsal bağlamın ve muhatap kesimin göz ardı edilerek getirilmesine itiraz eder. Çünkü böylesi bir yaklaşım, bireysel ve toplumsal hassasiyetleri, imkânları ve sınırları göz ardı eder. Oysa “olan” ile “olması gereken”, “hayatın gerçekleri” ile “hayatın gayeleri” arasındaki ilişki bir rekabet ilişkisi değil, karşılıklı bir alışveriş ve bağımlılık ilişkisi olmalıdır (İmamoğlu, 2014: 574).

Bu tespitler ışığında öncelikle liberal birey kavramını ele alarak başlamak yerinde olacaktır. Farklı liberalizm türleri, bireysel özgürlük talebi ve bu talepten doğan bireysel kişiliğe saygı noktasında ortaklaşır (Hayek, 2017, 37). Bireycilik liberal teorinin metafizik ve ontolojik çekirdeği, ahlaki, politik, ekonomik ve kültürel varoluşunun temelidir. Birey toplumdan daha gerçek ve topluma önceldir, değer, ahlakın ve hakikatin kaynağıdır. Bu yüzden bireysel arzular ve çıkarlar egemen olmalıdır. Akıl bireylerin emellerini gerçekleştirebilmesi için bir araç görevi görür. Bireycilik beraberinde eşitlikçilik düşüncesini de getirir çünkü her kişinin eşit değerde olduğu fikrini içinde barındırır (Vincent, 2006, 48-49). Otonom birey anlayışı kendisini kısıtlayabilecek bütün etkenlerden bağımsız soyut bir birey tasavvuru ortaya koymaktadır. Bu anlamda normatif bireyci anlayış, her bireyin kendi içinde bir değere sahip olduğunu ve kendisi için hayatı neyin değerli kıldığına ancak kendisinin karar verebileceğini ileri sürer (Erdoğan, 2017, 71). Bu anlayış kamusal ortak iyi gibi kavramların liberal bireycilikle uyumlayacağını gösterir. Fakat liberal kavrayışlar bireyi toplumla uzlaştırma yörüngesinde çeşitlilik göstermiştir. T. H. Green gibi liberaller, toplumun bireyin kendini gerçekleştirmesi ve karakterini geliştirmesi için bir araç olduğu fikrini ortaya atarak benlik ile ortak iyi arasında bir harmoni oluşturmaya çalışmıştır (Vincent, 2006, 55). Ancak nihayetinde bireysel özgürlük geleneği, hak ve sorumlulukların yegâne kullanıcıları olarak sınıfları, ırkları ya da milletleri değil sadece gerçek aktörler olarak kabul ettiği bireyleri kabul eder (Mack & Gaus, 2017, 145). Dolayısıyla liberal birey anlayışı, bireylere eşit ahlaki ilgi ve değer atfettiği, bireyi topluma öncel kabul ederek değer kaynağını birey olarak gördüğü ve tüm bireylere rasyonalite temelinde tarafsızca yaklaştığı için ahlaki olarak evrenselci bir konumda bulunur. Çünkü liberalizmin birey anlayışı herhangi bir ailede, toplumda ya da devlette yaşayan birey değil, bunları aşan evrensel, soyut ve aşkın bir birey tasavvurunu imler.

Liberalizm, kuramını bireysel halklar ve özgürlükler üzerine inşa etmiştir. Fakat komüniteryanlar bireysel özgürlüklerin ve iyiliğin ancak belirli bir topluluk içinde mümkün olduğunu ve insanların topluma bağımlı olduklarını kabul ederler. Bu durumda toplumun ortak yararını sağlamak noktasındaki bireysel yükümlülükler, bireysel özgürlükteki haklar kadar önemli hale gelir. Bu yüzden komüniteryanlar liberal “haklar siyaseti”nin bir “ortak yarar siyaseti” tarafından tamamlanması veya ikincinin lehine birincinin terk edilmesi gerektiğini ifade ederler

(Kymlicka, 2016, 296-297). Kişinin benliği var olan sosyal pratiklere içkin olduğundan benliğin toplumdan soyutlanması mümkün değildir. Bu yüzden kişisel kendi kaderini tayin, toplumsal rollerin dışına çıkarak değil, bizatihi bu rollerin içinde kalarak mümkün olabilir. Bu yüzden bir devlet, ortak yarar siyasetini destekleyerek kişilerin toplumsal rollerine daha fazla nüfuz etmesini ve onları daha derinden kavramasını sağlayarak kişisel kendi kaderini tayin ilkesine saygı göstermiş olacaktır (Kymlicka, 2016, 311). Nihayetinde insanlar dini inançlarını veya dünya görüşlerini yaşamada kendileri serbest bırakan, örfi, kültürel ve ahlaki telakkileriyle uyum içinde yaşamalarını sağlayan özgürlükçü ve eşitlikçi siyasal yapılar altında dahi “iyi ve doğru hayat”ın nasıl olması gerektiğine dair telkinlere ihtiyaç duyarlar (İmamoğlu, 2013, 101).

MacIntyre, liberal ahlaka alternatif olarak, ahlakın nereden ve kimden öğrenildiğinin ahlakın içeriğiyle ve kişinin ahlaka olan bağlılığıyla doğrudan alakalı olduğu fikrini öne sürer. Buna göre ahlak, belirli bir topluluk içinde yaşanarak öğrenilmiş yaşam tarzlarının bir tezahürüdür. Davranışları yönlendiren ve onların değerlendirilmesini sağlayan şey genel bir ahlak anlayışından ziyade belirli bir toplum düzeninin özel ahlak anlayışıdır. Toplumdan bireylerin elde etmiş olduğu yararlar, bu özel ahlak anlayışına uyum sağlamakla elde edilen yararlardır. İnsanın ahlaken sorumlu olması ve ahlaki davranışlarında süreklilik sağlayabilmesi, belirli bir toplumda kurumsalmış toplumsal bağlar yoluyla mümkün olur. Dolayısıyla birey ahlaki bir fail olarak toplumun içerisinde konumlanacağından yaşadığı topluma karşı özel sorumluluklara sahiptir (2006, 364-365). Birey özgürlük, akıl, benlik tasavvuru ve sorumluluk bilinci arasındaki karmaşık ilişkileri belirli bir dengeye oturtabilmek için, kendisinin fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişiminde etkisi bulunan toplumsal çevrenin idrakine vararak ilgili çevrenin kendisinden beklentilerinin farkında olmalıdır. Bu farkındalık bireyin bu çevre, şartlar ve beklentiler doğrultusunda yaşamasını sağlayarak ahlaki ve ruhsal gelişimi üzerinde olumlu etkilere sahip olacaktır (İmamoğlu, 2013, 108).

Liberalizm, ahlaki özgürlüğe ulaşabilmek için toplumsal, siyasal ve ekonomik statükonun yarattığı esaretten kurtulunması gerektiğini şart koşar. Toplumsal roller de dâhil statükonun tüm biçimleri, kişinin onu eleştirel bir gözle değerlendirmesine set çekerek akılcı ve doğru tavır almasını engeller. Bu yüzden her türlü kurum, uygulama veya sadakat biçimi akılcı sorguya açık olmalıdır (A. MacIntyre, 2006, 367). Komüniteryan düşünce ise sadakati, kişinin kendi varoluş kaynaklarına karşı sorumluluk hissetmesi ve hayatını bu doğrultuda şekillendirmesi olarak değerlendirir. Sadakat ilkesi tevazu sahibi ve vefalı olmak gibi davranışları beraberinde getirdiğinden kişisel ve toplumsal gelişim için destek sağlayıcı bir unsurdur. Sadakat ilkesi, sadece kendi menfaatinin kovalayıcısı değil diğer insanların menfaatini dikkate alan bir birey anlayışını

öngördüğünden toplumsal bağları güçlendiren bir işleve sahiptir (İmamoğlu, 2013, 117). Toplumsal bağların önemine yapılan vurgu komüniteryan düşüncenin -liberal geleneğin aksine- “ortak iyi” kavramına merkezi bir rol verdiğini gösterir. Toplumsal güven, dayanışma, normların canlılığı, ortak yaşam kültürü, katılımcı siyaset ve doğal çevre gibi iyiler toplumun müşterekleri olarak kabul edilir ve ancak ortak bir çabayla korunabilir (Okumuş, 2022, 79).

Liberal gelenek kültürel farklılıklar konusunda çeşitli pozisyonlar almış olsa da büyük oranda liberal ilkelerin evrenselliği düşüncesinde ortaklaşmıştır. Özellikle Susan Okin, Brian Barry, Jeremy Waldron ve Joseph Raz gibi liberaller, farklılığa saygı gibi çokkültürcü talepleri liberal evrensel ilkeler karşısında ikinci planda görür ve kültürel gelenekleri liberal ilkeler zemininde test eder. Örneğin bireysel özerklik ilkesini reddeden bir kültürel geleneğin liberalizm tarafından hoş görülmesi mümkün olmamalıdır. Kozmopolitan liberaller, aralarındaki kimi farklılıklara rağmen, evrensel ahlaki yargılara varılabileceği hususunda paralel düşünürler. Onlara göre liberal evrensel değerlere uymamayı ya da aykırı hareket etmeyi kültürel farklılık ilkesiyle haklılaştırmak kabul edilebilir bir tavır değildir (Kukathas, 2009, 11-13). Kültürel farklılığa hoşgörü noktasında kozmopolit liberallere nazaran oldukça hassas olan ve azınlık haklarına saygının liberal evrensel ilkelerle uzlaştırılabileceğini ileri süren Will Kymlicka dahi liberal bir toplumun son derece illiberal olan toplulukları kucaklamayacağını öne sürer. Dolayısıyla ona göre evrenselci ilke, derin farklılığı hoş göremez² (Kukathas, 2009, 9-10).

Alasdair MacIntyre, Michael Walzer ve Charles Taylor gibi komüniteryanlar, liberal evrensel ahlaki ilkelerin var olduğu fikrine karşı çıkarak farklılıkların hoş görülmesini tikelci bir cepheden savunurlar. Walzer ahlakın yerel anlayış ve anlamlara bağlı olduğunu, dolayısıyla evrensel ahlaki ilkelerin yerel ahlaki uygulamaları eleştirebilecek ve yargılayabilecek bir konumda olmadığını öne sürer. Taylor ise azınlıklara yönelik liberal hoşgörünün yeterli olmadığını, çünkü azınlık gruplarının istedikleri şeyin otantikliklerinin kabul edilip, herkesten ayrı bireyler ve toplumlar olarak onurlarının tanınması gerektiği olduğunu belirtir (Kukathas, 2009, 14). Ayrıca komüniteryan düşünürler, liberalizmin evrensel ve tarafsız görünen ilkelerinin, tarihi ve felsefi kökenlerine bakıldığında belirli bir iyi anlayışının ürünleri olduğunun farkına varılması gerektiğini belirtirler (Okumuş, 2022, 83). Bu bakımdan liberal teori, belirli bir tikel anlayışı evrenselleştirerek diğer tikellikler üzerinde ahlaki ve politik tekel oluşturmaya çalışmaktadır.

² Bu noktada kozmopolitanizmin yekpare bir düşünce olmadığını, birçok farklı yorumu olduğunu belirtmek gerekir. Kozmopolitanizmin çoğulcu yorumu küresel-yerel, evrensel-tikel ve tekil-çoğulluk arasında belirli bir diyalog kurarak öteki ve farklılık karşıtı, yabancı düşmanı özcü kimlik anlayışları ve de hegemonik evrenselcilğin tek biçimci ve etno-merkezci tavrıyla yüzleşerek eleştirel ve diyalojik bir kozmopolitanizm biçimi sunar (Ağcan, 2022b, 402).

Bu noktada ilgili tartışmanın başlamasına vesile olan Rawls’a ek bir parantez açmak gerekir. Rawls’un amacı, sosyal sözleşme doktrininin genelleştirerek daha üst bir soyutlama düzlemine çıkarmak (Rawls, 2021, 39) ve bunu Kantçı evrenselleştirme ilkesiyle –genellik ve aleniyet gibi ilkelerin de yardımıyla- sentezleyen bir adalet kavramı ortaya koymaktır (Rawls, 2021, 158-160). Buna göre adalet ilkeleri belirlenirken ahlaken keyfi sayılabilecek tikel bağılıklar akıl yürütme sürecinden dışlanmalı ve yalnızca insanlık durumunun evrensel/tümel yönleri dikkate alınmalıdır. İnsanların sosyal ve doğal durumları, kendi yararları lehine istismar etmelerine sebep olan özel koşullar ortadan kaldırılmalıdır (Rawls, 2021, 163-164). Komüniteryanlar böyle bir birey anlayışının, “ben”in toplumdan ve amaçlarından önce geldiği gibi yanlış öncüllere dayandığını öne sürer (Sandel, 2014, 40-45). Kişi, aidiyetlerine ve amaçlarına öncel olarak olmuş bitmiş, tam ve yetkin bir özne şeklinde, atomcu insan ve toplum anlayışının bir devamı olarak tasavvur edilir. Komüniteryan düşünürler liberal soyut birey anlayışını “yüksüz ben”, “tamponlanmış ben” veya “bağlantısız fail” gibi çeşitli tabirlerle eleştirmiştir. Onlara göre bir topluma mensubiyetlik, benliği içeriden kuran bağlantılara işaret eder. Toplumsal aidiyetler; duyarlılıklarımızı, doğru ve yanlış, iyi ve kötüye dair idraklerimizi ve de ahlaki ölçütlerimizi doğrudan etkileyen -araçsal değil- kurucu ilişkilerdir (Okumuş, 2022, 70-71).

John Rawls erken dönem yazılarında evrensel bir hak düşüncesi ortaya koyarken, geç dönem eserlerinde kültürel değerlerin ve farklı etik anlayışların başat rol oynadığı komüniteryan tezlere yaklaşan bir yörünge çizerek ahlaki evrenselcilikten taviz vermiştir (Waldron, 2017, 390). Rawls’un takipçisi olduğu liberal ahlakın deontolojik yorumu, bir eylemin doğruluğu hakkındaki ahlaki yargıların, bireysel öznenin ufkunu aşan tarafsız kurallar ve prosedürler tarafından belirlendiğini öne sürer. Buna göre gereği gibi rasyonel muhakeme yapan bir birey ilgili yargıların geçerliliğini, içinde bulunduğu tarihsel koşullardan ya da ilgili eylemden etkilenip etkilenmediğinden bağımsız olarak teyit edebilir. Böylece kişisel ahlak Aydınlanmacı insan hakları tasavvurlarıyla örtüşen, evrenselleştirilebilir ahlaki ilkelere dâhil edilir (Wren, 2018, 207). Rawls bu doğrultuda başlangıç durumu varsayımını aklın soyut işleyişini temel alarak ortaya koyar. Adalet ilkelerinin evrensel olarak kabul edilebilir ve uygulanabilir olduğu fikrini otonom ahlaki özne olarak kişi anlayışına dayandırır. Ayrıca toplum sözleşmesi teorilerinin bir türevi olan adalet teorisi, evrensel hak düşüncesine dayanarak evrenselci bir ufuk çizer. Fakat komüniteryan eleştiriler üzerine Rawls, teorisini revize ederek, evrensel ölçekte bir kuram inşa etme fikrinden uzaklaşarak liberal toplumlar ve kültürlerle sınırlı bir alana çekilir. Dinsel, felsefi ve ahlaki doktrinlerin çeşitliliğini demokratik kamusal kültürün kalıcı bir özelliği olarak kabul eder. Bu da bütün vatandaşlar tarafından benimsenebilecek tek bir makul kapsamlı doktrin olamayacağı anlamına gelir. Bu yüzden böyle bir toplumda benimsenmesi gereken adalet anlayışı “siyasal alan”

ile sınırlanmış olmalıdır (Rawls, 2019, 80-82). Böylece liberalizm kapsamlı bir hayat anlayışı olarak değil, vatandaşlık çerçevesinde temel liberal ilkeleri onaylamak kaydıyla kişilerin özel hayatlarında liberal olmak zorunda olmayan ideoloji ve dünya görüşleri doğrultusunda yaşayabilecekleri bir şekilde siyasal olarak tasavvur edilir (Denli, 2018, 130).

Evrenselci etiği temsil eden liberalizm ile tikelci etiği temsil eden komüniteryanizm arasındaki tartışmayı tamamen birbirinin antitezi olan ve birini diğerinden net biçimde ayırıştırma amacıyla olan bir tartışma olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü Rawls örneğinde de görüldüğü üzere liberal teorisyenler komüniteryan eleştirileri dikkate almış ve kuramları üzerinde belirli revizelere gitmişlerdir. Ayrıca liberal düşünürler, komüniteryan cepheden gelen eleştirilerin liberal teorinin varsayımlarını kimi zaman yanlış anladıklarını öne sürerek, liberal argümanları yeniden açıklamışlardır. Bu gelişmeler iki gelenek arasındaki tartışmanın evrilmesini sağlayarak belirli teorik yakınlaşmaları beraberinde getirmiştir. Örneğin Allen E. Buchanan ve Amy Gutmann gibi kimi düşünürler, komüniteryan düşüncenin liberal düşünceye galebe çalmada teorik ve pratik düzeyde yetersiz olduğunu ileri sürerek iki gelenek arasında uzlaştırıcı bir yol olabileceğinin altını çizer. Gutmann, özellikle Sandel ve MacIntyre'ın liberalizme yönelik eleştirilerinin liberal haklara dair varsayımlarının yanlış olması sebebiyle başarısız olduğunu öne sürer. Komüniteryan yorumcular ayrıca ahlaki evreni düalist bir yöntemle açıklayarak hatalı bir öncülden hareket eder: Ya kimlikler ve amaçlar birbirinden tamamen bağımsızdır ve kişinin yaşam planını seçmesinde kimlikler etkisizdir ya da kimliğin oluşmasında toplum etkilidir ve kimliğimiz amaçlarımızı ve yaşam planlarımızı tayin eder; ya adalet/hak iyiye önceldir ya da iyi, adaletin yerini almalıdır. Oysa bu düalizmin dayanmış olduğu varsayımlar sorgulanmaya açık varsayımlardır. Gutmann komüniteryan düşüncenin liberalizmi zayıflatmakta başarısız olmasının onun hiçbir katkısı olmadığı anlamına gelmeyeceğinin altını çizer. Komüniteryan ilkeler liberal ilkelerin yerini almaktansa onları tamamlayıcı bir işleve sahiptir. Komüniteryan gelenek, liberal adaleti tesis etme çabasına, toplumu da gerçekleştiren ve yerel toplulukları muhafaza eden bir düşünce yapısı olarak katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla komüniteryan gelenek, liberal adalet anlayışını ortadan kaldırmaya çabalayan değil, onun gelişmesine destek sağlayan eleştirel bir teorik katkı olarak kabul edilmelidir (Gutmann, 1985).

Buchanan, komüniteryan düşüncenin liberal hakların topluluk için taşıdığı değeri göz ardı ettiğini, çünkü bu hakların birincil gerekçesinin yalnızca bireysel özerklik idealine dayandığı şeklindeki yanlış bir varsayımla hareket ettiklerini vurgular. Liberal örgütlenme, din ve ifade özgürlüğü gibi haklar, tarih boyunca ulus devlet içindeki toplulukları muhafaza etmede büyük rol oynamıştır. İlgili haklar, topluluklara dışarıdan cebri müdahalelere kalkan olduğu gibi bireylere

kendileriyle paralel düşünen insanlarla bir topluluk oluşturma özgürlüğünü de vermiştir. Ayrıca komüniteryan düşünürlerin sıkça eleştirdiği Rawlsçu sözleşme fikri, iddia edildiği gibi bireyciliği değil esasında çoğulculuğu varsaymaktadır. Bireysel haklar toplulukları muhafaza ettiğinden sözleşme yönteminde topluluğu dışlayan herhangi bir argüman yoktur. İnsanlar topluluğa katılımın gelişimleri için önemli bir etken olduğunu bilirlerse adalet ilkeleri belirlerken toplulukları da dikkate alabilirler. Ayrıca liberal bireysel haklar argümanının toplumsal bağları çözeceği ve bireyleri toplumsal bağlılıklarından sökeceği gibi iddialar gerçeği yansıtmaktadır. İnsanların toplumlara gönüllü olarak katılmaları gerektiğini savunmak, onların toplumsal bağlılıklarından kolaylıkla vazgeçebileceğini kabul etmek anlamına gelmez. Bunlara rağmen bireysel haklar ve adalet düşüncesinden vazgeçmeden topluluğun yerini takdir etmek, liberal ve komüniteryan düşüncenin verimli bir şekilde bir araya gelmesini sağlayabilmesi bakımından değerlidir (Buchanan, 1989).

2.2. Komüniteryan Düşünce ve Liberal Milliyetçilik

Klasik gelenekte J. S. Mill ve G. Mazzini, çağdaş siyaset teorisinde ise Yael Tamir, David Miller, Neil MacCormick, Joseph Raz ve Will Kymlicka gibi isimler tarafından temsil edilen liberal milliyetçilik, liberal prensipler ile milliyetçi ilkeleri uzlaştırma iddiasındadır. Liberal milliyetçiler -genellikle- kendine özgü bir karaktere sahip milletlerin var olduğunu savunurken, modernist milliyetçilik teorilerine uygun olarak, bu milletlerin varlığının öznel arası, akışkan ve meydan okumaya ve yeniden yorumlamaya açık olduğunu da savunurlar. Liberal milliyetçiler, ulusun etik açıdan önemli olduğunu ve bir ulusa ait olmanın ulusun bireysel üyeleri için belirli görev ve sorumluluklar gerektirdiğini kabul etmekle birlikte bu görevleri bireyleri ulusal çıkara tabi kılarak değil, diğer bireysel üyelerin çıkarları ve hakları açısından gerekçelendirmektedir. Ayrıca ulusal çıkarların üstünlüğünü dışlayıcılıktan ziyade bir öncelik meselesi olarak yorumlamaktadırlar (Erez, 2020, 497).

Liberal milliyetçiler bireysel otonomi ve akılcı seçim gibi liberal prensiplerle sadakat, aidiyet ve dayanışma gibi milliyetçi ilkelerin birbirini dışlamak yerine birbirini tamamlayıcı iki gelenek olduğunu ileri sürer (Tamir, 1993, 6). Komüniteryanizmin bir türevi olduğu iddiasına paralel şekilde liberal milliyetçilik, liberalizmin rasyonel, otonom birey anlayışını komüniteryanizmin bağlama ve topluma gömülü birey anlayışı ile mezcetme çabası gütmektedir. Fakat birey, toplum ve ahlak anlayışı bakımından terazinin komüniteryan terazisi daha ağır basmaktadır. Kymlicka'nın yorumu bunu destekler niteliktedir. Liberal milliyetçiliği komüniteryanizm ile liberalizmin bir uzlaşması olarak tanımlayan Kymlicka (2016, 372), çoğu liberal demokrasinin toplumsal dayanışmayı sağlamak arzusuyla belli bir kimliği ve dili

geliştirmek için sarf ettiği çabalara dikkat çeker. Bu çabalar liberal devletin tarafsızlığı siyasetindense komüniteryan ortak yarar siyasetine daha yakındır. Bu yüzden liberal milliyetçiliği, komüniteryanizmin bir biçimi olarak tanımlamak daha makuldür (2016, 376).

Liberal milliyetçilik ve komüniteryanizm arasında önemli düşünsel ortaklıklardan bahsetmek mümkündür çünkü liberal milliyetçiler ulusu, cemaat olarak tasavvur ederler. Bu bakımdan liberal milliyetçi düşünceyi komüniteryanizmin bir türevi olarak görmek yanlış olmayacaktır. İki düşünce geleneği arasındaki en temel ortaklık, ahlaki ve politik iyilerin soyut evrensel akıl yürütme yoluyla belirlenemeyeceği iddiasıdır. Ahlaki ve politik iyiler tarihsel ya da milli/ulusal cemaatlerden doğar. İkisi arasındaki bir diğer ortak fikir cemaat ya da ulusun; pratik aklın, değer ve politik yargının temelini oluşturduğudur. Bu ise komüniteryanların ve liberal milliyetçilerin, tarihsel cemaatlerin tikelliğini liberal evrenselciliğin karşısına yerleştirmiş olduklarını gösterir. Üçüncü ortaklık ise kişi ya da benliğin bir cemaat ya da millet içinde şekillendiği iddiasıdır. Sosyal, gömülü ya da bağlamsal birey düşüncesi liberal atomcu bireyciliğin karşısında konumlandırılır. Bu da milletlerin ya da cemaatlerin dışında başvurulacak dışsal evrensel rasyonel ya da ahlaki temellerin olmayacağı anlamına gelir (Vincent, 2006, 409).

İki düşünce geleneği ortak yaşamın ve paylaşılan anlamların değeri noktasında da ortaklaşır. Komüniteryan düşüncenin dayanışmaya ve sadakate yapmış olduğu vurguyu liberal milliyetçi düşünürler de paylaşır. İnsanlar arasında dayanışmanın sağlanması için sadece aynı adalet ilkelerini ve yasaları paylaşmak yeterli olmaz, bunun yanında ortak ulusal bilinci paylaşmak da önemli ve gereklidir. Çünkü ortak ulusal kimlik iyi hayata ilişkin kavrayışlar üzerindeki derin anlaşmazlıkları uzlaştırabilecek bir güven kaynağı olarak değerlendirilir (Kymlicka, 2016, 380). Miller’ın yeniden dağıtım politikalarının adil bir şekilde gerçekleşmesi ve insanlar nezdinde meşru olabilmesi için toplumsal güvene ihtiyaç olduğu, bu güvenin ise ulusal kimlikle sağlanabileceğini iddia etmesi bu anlamda önemlidir (Miller, 1995, 139-140, 2000, 76-77).

İki düşünce geleneği arasında bahsedilen benzerliklerin yanında bazı ayrımların olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Komüniteryan düşünürler cemaatin milliyetçilik tarafından monolitik olarak ulus kapsamında tanımlanmasından rahatsızdırlar. Onlar daha ziyade devletlerin içinde aileler, mahalleler ve dini cemaatler gibi âdemi merkezîyetçi ulus-altı topluluklara vurgu yaparlar. Dahası milliyetçiliğin sunmuş olduğu kapsayıcı bir ortak iyi fikrine de yakın değildirler (Vincent, 1997, 22-23). Bütün bir ulus yerine daha yerel ve dar ölçekli cemaatlere vurgu yaparlar. Liberal milliyetçiler ise bizzat ulusu bir cemaat olarak tasavvur ederler. Ulus dışında diğer toplumsal aidiyetlerin varlığını inkâr etmezler ama ulusu en kapsayıcı ve farklılıkları uzlaştırıcı kimlik olarak görürler. Tamir kendi düşüncesiyle komüniteryan düşünce arasında bazı farklılıklar olduğuna

dikkat çeker. Ona göre komüniteryan düşüncenin toplumsal üyelik ve kültür algısı daha ziyade mükemmeliyetçi ve komünal iken liberal milliyetçi düşünce açıklığa, düşünömselliğe ve bireysel seçime değeri verir³ (Tamir, 1993, 7). Liberal milliyetçilik daha “ince” bir ulusal kimliği destekleyerek iyi hayata dair belirli bir kavranışı mutlaklaştırmaz. Temel amaç yurttaşların birbirlerine karşı adalet yükümlölüklerini yerine getirmelerini teşvik edecek bir ortak dayanak noktası bulmaktır. Bu yüzden komüniteryan düşünürler liberal milliyetçiliğin bir ortak yarar siyaseti biçimini taşımadığını öne sürerler. Aynı milliyetten olan insanlar ortak bir dil ve tarih konusunda uzlaşsalar bile hayatın nihai amaçları bakımından (iyi hayat anlayışı) anlaşmazlığa düşerler. Bu yüzden ortak ulusal kimlik, komüniteryan siyasete temel olamayacak kadar geniş kapsamlı ve inceltilmiş bir proje olarak kalır. Lakin bu “incelik” liberal milliyetçilikteki “liberal” yönün diri kalmasının garantisidir. Ortak ulusal kimlik, iyi hayata dair derin anlaşmazlıkları uzlaştırabilecek bir güven ve dayanışma kaynağıdır (Kymlicka, 2016, 380).

Yukarda bahsedildiği üzere kimi farklılıklar olsa da liberal milliyetçiliği evrenselci etiketli etik tartışması bağlamında komüniteryanizmin bir türevi olarak görmek makuldür. Liberal milliyetçi düşünür David Miller, komüniteryan düşüncüyü analiz ettiği bir makalesinde onu sağ, sol ve merkezi (liberal) olmak üzere üçe ayırarak kendisinin sol komüniteryanizmin bir savunucusu olduğu ifade eder. Sol komüniteryanizm eşitlik temelinde dizayn edilmiş bir toplum ve geleneğin otoritesine tabi olmaktan ziyade aktif biçimde kendi kaderini tayin eden bir toplum tahayyöl eder. İlgili toplum kendini diğer toplumlardan ayıran özel bir ethos’a sahiptir fakat bu ethos, gelenek tarafından kutsallaştırılmış ve dogmatikleştirilmiş değildir. Üyelerin amaç ve hedeflerini demokratik bir öz yönetim altında kolektif biçimde müzakere ettikleri dinamik bir ethos’tur. Ethos’un dinamik olarak yorumlanması, insanların ancak kapsayıcı bir siyasi toplulukla özdeşleşebilmesine bağlıdır. Miller bu özdeşleşmenin ulusal kimlikler aracılığıyla güçlü bir biçimde sağlandığını düşünerek komüniteryanizm ile liberal milliyetçilik arasındaki bağlantıyı tesis etmiş olur (Miller, 1999). Başka bir yerde ise Miller, liberalizm ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi, liberalizm ve komüniteryanizm arasındaki daha genel bir çekişmenin özel bir türü olarak değerlendirir. Bahsedilen çekişme politik ilkelerden ziyade ilgili düşünce sistemlerinin gerekçelendirilme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Pek çok komüniteryan düşünürün liberal siyasi

³ Tamir, Sandel’in liberalizm eleştirisinde topluluğa vurgu yaparken en önemli topluluklardan biri olan ulusu görmezden gelmeyi tercih ettiğini ileri sürer. Böylece kimlik ve kültüre merkezi değeri veren ancak milliyetçiliği bir kenarda bırakan komüniteryan tartışmaların önü açılmıştır. Çokkültürcölük ve tanınma gibi tartışmalar da yine milliyetçiliği bir süre göz ardı ederek tartışılmıştır. Bunun bir istisnası politik üyelikle ilgili değerlendirmelerin, devletlerin "ortak bir yaşamın ve (çoğunlukla) ulusal bir 'ailenin' siyasi ifadesi olduğu gerçeğini yansıtmaması gerektiğini kabul eden Walzer olmuştur (Tamir, 2019, 420-421). Bu tespitler liberal milliyetçilik ile komüniteryan düşünce arasındaki benzerliklere vurgu yapması açısından önemlidir. Tamir adeta bu kadar ortaklığa rağmen komüniteryan eleştirilerde milliyetçiliğin adının geçirilmemesine sitem ediyor gibidir.

ilkeleri benimsediği görülse de pratik meselelerde, gerekçelendirilme aşamasındaki farklılıklar gün yüzüne çıkmaktadır. Liberalizm ve milliyetçilik arasındaki ilişki de bu doğrultuda seyretmektedir (Miller, 1995, 193).

Sonuç

Sonuç olarak liberal milliyetçiliğin tikelci etik merkezli bir teorik temele sahip olduğunu, bu yüzden evrenselci etik-tikelci etik dikotomisinin siyaset teorisindeki yansıması olan liberalizm-komüniteryanizm tartışmasının komüniteryanizm tarafında yer aldığını söylemek mümkündür. Milliyetçilik etiğine dayanan liberal milliyetçilik ve topluluk etiğine dayanan komüniteryanizm, evrenselci etiğin karşısında mevzilenen tikelci etiğin savunucusu olan iki gelenektir (Vincent, 1997, 18). Bu iki gelenek aralarındaki kimi farklılıklara rağmen birbirlerinin teorik ve normatif olarak destekleyicisi görünmektedir. Özellikle bireyin bağlamsallığına, gömülü doğasına, benlik tasavvurunun toplumsal arka planına yapılan vurgular iki geleneği evrenselci normatif bireyciliğin karşısına yerleştirmiştir. Buna ek olarak ortak yaşam pratiklerinin yarattığı anlamların bireyin hayatı üzerindeki ahlaki ve pratik etkisinin, iyi yaşama dair geliştirilen politik ufuk üzerinde etkili olacağı fikri iki gelenek açısından müşterektir.

Liberal milliyetçilik ve komüniteryanizm açısından ortak olan bir diğer fikir, bireysel atomizm karşısında topluluk üyelerine karşı ahlaki yükümlülüğümüz olduğu ve bunun sadakat, dayanışma, bağlılık ve diğerkâmlık gibi pratiklerin yaygınlaşmasını sağlayacağıdır. Ortak kimliğin ve müşterek yaşamın paylaşılmasından doğan ahlaki yükümlülükler iki düşünce geleneği açısından merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bu durumda tarafgirlik ahlaki olarak meşru kabul edilmeli ve kişilerin ilişkiselliğinden doğan yükümlülüklerin evrensel yükümlülükler karşısındaki değeri göz ardı edilmemelidir. İki düşünce arasındaki bu düşünsel paralellikler liberal milliyetçiliğin komüniteryanizmin tikelci etik merkezinde bir türevi olduğu iddiasını desteklemektedir.

Kaynakça

- Ağcan, M. A. (2013). İnsanlık, Sosyo-politik Topluluk ve Evrensellik/Farklılık: Andrew Linklater, Eleştirel Kuram ve Küresel Siyaset. *Uluslararası İlişkiler*, 10(37), 3-35.
- Ağcan, M. A. (2022a). Giriş. İçinde M. A. Ağcan (Ed.), *Çağdaş Siyaset Teorisi* (1. bs, 1-27). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ağcan, M. A. (2022b). Kozmopolitanizm. İçinde M. A. Ağcan (Ed.), *Çağdaş Siyaset Teorisi* (1. bs, 379-410). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bennett, C. (2021). *Ahlâk Felsefesi Nedir?* (M. E. Kala, Çev.; 1. bs). Episteme Yayınları.
- Buchanan, A. E. (1989). Assessing the Communitarian Critique of Liberalism. *Ethics*, 99(4), 852-882. JSTOR.
- Callahan, D. (2000). Universalism & Particularism Fighting to a Draw. *The Hastings Center Report*, 30(1), 37-44. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/3527994>
- Denli, Ö. (2018). Evrenselcilikten Vazgeçiş: John Rawls'un İnsan Hakları Kavrayışının Dönüşümü. *Electronic Turkish Studies*, 13(30), 125-135. The Belt and Road Initiative Reference Source. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14378>
- Erdoğan, M. (2017). Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri. İçinde C. Uslu (Ed.), *Liberalizm El Kitabı* (2. bs, 63-99). Liberte Yayınları.
- Erez, L. (2020). Liberal Nationalism, Immigration, and the Problem of Multiple National Identities. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 23(4), 495-517. <https://doi.org/10.1080/13698230.2018.1479816>
- Feldman, F. (2023). *Etik Nedir?* (F. B. Aydar, Çev.). Fol Kitap.
- Godwin, W. (2020). *Anarşizmin Felsefi Temelleri* (D. Uludağ, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Gutmann, A. (1985). Communitarian Critics of Liberalism. *Philosophy & Public Affairs*, 14(3), 308-322. JSTOR.
- Hayek, F. A. von. (2017). Liberalizm (Ü. Çetin, Çev.). İçinde C. Uslu (Ed.), *Liberalizm El Kitabı* (2. bs, 19-62). Liberte Yayınları.
- İmamoğlu, M. İ. (2013). Liberal Komüniteryanizmde İnsan, Toplum ve Devlet. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 18(34), 97-160.
- İmamoğlu, M. İ. (2014). Liberal Komüniteryanizmin Temel İlkeleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 571-590.

- Jollimore, T. (2023). *Impartiality*. <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=impartiality>
- Kılıç, R. (2022). *Ahlak Felsefesi (Etik)*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kukathas, C. (2009). Ahlâkî Evrenselcilik ve Kültürel Farklılık (M. Erdoğan, Çev.). *Liberal Düşünce*, 14(55), 7-22.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship A Liberal Theory of Minority Rights* (1. bs). Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş* (E. Kılıç, Çev.; 3. bs). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lange, B. (2024). Partiality and Meaning. *Ethical Theory and Moral Practice*. <https://doi.org/10.1007/s10677-024-10437-0>
- MacIntyre, A. (2006). Vatanseverlik Bir Erdem Midir? (S. Çalışkan & Hamit Çalışkan, Çev.). İçinde M. R. Wolff Jonathan (Ed.), *Siyasal Düşünce* (1. bs, 358-374). Dost Kitabevi Yayınları.
- MacIntyre, A. C. (1984). *After virtue: A study in moral theory* (2nd ed). University of Notre Dame Press; WorldCat.
- Mack, E., & Gaus, G. F. (2017). Klasik Liberalizm ve Liberteryenizm: Özgürlük Geleneği (A. Akçiçek & B. Şahin, Çev.). İçinde C. Uslu (Ed.), *Liberalizm El Kitabı* (2. bs, 141-185). Liberte Yayınları.
- McMahan, J. (1997). The Limits of National Partiality. İçinde R. McKim & J. McMahan (Ed.), *The Morality of Nationalism* (s. 0). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195103915.003.0008>
- Miller, D. (1995). *On Nationality*. Clarendon Press.
- Miller, D. (1999). Communitarianism: Left, right and centre. İçinde D. Avnon & A. de-Shalit (Ed.), *Liberalism and its Practice* (ss. 138-148). Routledge.
- Miller, D. (2000). *Citizenship and National Identity*. Polity Press.
- Miller, D. (2005). Reasonable Partiality towards Compatriots. *Ethical Theory and Moral Practice*, 8(1/2), 63-81. JSTOR.
- Okumuş, A. (2022). Komüniteryanizm: Cemaatçi Siyaset Felsefesi. İçinde Muhammed A. Ağcan (Ed.), *Çağdaş Siyaset Teorisi* (1. bs). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Pogge, T. (2016). Kozmopolitanizm (A. Örküp, Çev.). İçinde R. E. Goodin, P. Pettit, & T. Pogge (Ed.), *Çağdaş Siyaset Felsefesi Kılavuzu* (1. bs, 436-464). Dipnot Yayınları.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press; JSTOR.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9z6v>
- Rawls, J. (2019). *Siyasal Liberalizm* (Mehmet Fevzi Bilgin, Çev.; 2. bs). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2021). *Bir Adalet Teorisi* (V. A. Coşar, Çev.; 4. bs). Phoenix Yayınevi.
- Sandel, M. J. (1982). *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge University Press; WorldCat.
- Sandel, M. J. (2014). *Liberalizm ve Adaletin Sınırları* (A. E. Zeybekoğlu, Çev.; 1. bs). Dost Kitabevi Yayınları.
- Scheffler, S. (1997). Relationships and Responsibilities. *Philosophy & Public Affairs*, 26(3), 189-209. JSTOR.
- Tamir, Y. (1993). *Liberal Nationalism*. Princeton University Press.
- Tamir, Y. (2019). Not So Civic: Is There a Difference Between Ethnic and Civic Nationalism. *Annual Review of Political Science*, 22, 419-434.
- Taylor, C. (1988). *Philosophical papers. 1 Philosophical papers* (Repr). Cambridge Univ. Press; WorldCat.
- Uysal, Ö. F. (2024). *Komüniteryanizmin Siyasal Ontolojisi* [Doktora]. İstanbul Üniversitesi.
- Vincent, A. (1997). Liberal Nationalism and Communitarianism: An Ambiguous Association. *Australian Journal of Politics & History*, 43(1), 14-27.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler* (A. Tüfekçi, Çev.; 1. bs). Paradigma Yayıncılık.
- Waldron, J. (2017). Siyasi ve Kapsamlı Liberalizm (D. Ak, Çev.). İçinde C. Uslu (Ed.), *Liberalizm El Kitabı* (2. bs, 377-407). Liberte Yayınları.
- Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality*. Basic Books.
<https://books.google.com.tr/books?id=8otpQgAACAAJ>
- Winkler, E. A. (2022). Are Universal Ethics Necessary? And Possible? A Systematic Theory of Universal Ethics and a Code For Global Moral Education. *SN Social Sciences*, 2(5), 66.
<https://doi.org/10.1007/s43545-022-00350-7>

Wren, T. E. (2018). Liberal—Komüniteryen Tartışması (C. Beysanoğlu, Çev.). *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(91-92), 205-209.

Extended Abstract

Introduction

This study discusses whether liberal nationalism can be considered a derivative of communitarian political theory from the perspective of particularist ethics. Initially, the tension between universalist and particularist ethics is discussed in terms of some key concepts such as objectivity-relativism, rationality-irrationality, and impartiality-partiality. Then, the discussion will focus on the political theory context, and liberalism, which can be considered the representative of universalist ethics, and communitarianism, which can be viewed as the representative of particularist ethics, will be compared in the light of concepts such as normative individualism, individual autonomy, self-concept, contextuality, community, common life and good life. In the last section, it will be argued that liberal nationalist thought is a derivative of communitarian thought since it envisions the nation as a community, emphasizes the contextuality of the individual and a limited concept of individual autonomy, and highlights the value of common life and solidarity.

1. Universalist Ethics- Particularist Ethics Dichotomy

Universalist ethicists argue that ethical theory should be objective, rational, internally consistent, universally applicable, independent of individual interests, and capable of transcending the particularities of time and culture. In contrast, advocates of particularist ethics contend that such a claim overlooks the importance of context, situation, particularity, and the deep cultural differences that exist between individuals and groups (Callahan, 2000, 40).

A reflection on the dichotomy between universal ethics and particular ethics is expressed through the opposition between moral relativism and moral objectivism. Moral objectivism is the belief that there are moral norms and principles that apply universally to everyone, at all times, and in all situations. While this concept is often closely associated with moral absolutism, there are key differences between the two. Moral absolutism asserts that objective moral principles apply in all situations and cultures without exception, whereas moral objectivism allows for certain exceptions. On the other hand, moral relativism posits that moral principles are not objective and instead vary according to individuals and cultures. What is considered morally right or wrong can differ between individuals or societies (R. Kılıç, 2022, 171-174).

Another reflection of the universal ethics-ethical ethics dichotomy is the moral impartiality-moral partiality debate. Impartiality is generally accepted as a universal moral requirement to be applied in moral practices. In this respect, there is a connection between moral

neutrality and universalist ethics. Partialists, on the other hand, argue that morally valuable forms of partiality exist and that they are irreducible to any fundamental principle (Jollimore, 2023).

To sum up, proponents of universal ethics view moral principles, rules, and norms as universal and valid for everyone, at all times, regardless of context or life conditions. They believe these principles are generalizable, equal for all, and impartial. On the other hand, advocates of particularist ethics argue that moral principles vary from society to society, situation to situation, or period to period. They contend that there cannot be a universally valid set of moral rules and that qualities like equality and impartiality may not adequately explain moral behavior or norms in certain contexts. Furthermore, they emphasize that private relationships and personal commitments hold moral significance.

These two traditions have sparked numerous debates in the field of political theory. The nation-state, a modern entity rooted in a certain degree of homogeneity, has become the focal point of a tension between universality and particularity, especially on issues such as nation-building, the socio-political meaning of citizenship, cultural relativism, pluralism, multiculturalism, recognition, and minority rights. The nation-state, which hosts people of diverse religious beliefs, ethnicities, cultural traditions, and languages, exemplifies this tension. Moreover, the debate surrounding the universality vs. particularity of morality is central to discussions about global poverty, global resource inequality, and the moral obligations we owe to “strangers who are not us,” such as asylum seekers and refugees. We can now explore this issue in the context of political theory.

2. Universalist and Particularist Ethics in the Context of Political Theory

The dichotomy between universal ethics and particular ethics, which has significantly influenced various fields of moral philosophy, has also had a considerable impact on contemporary political theory. Modern political thought is deeply concerned with the tension between universal rational-moral values, as evoked by the concept of humanity, and the rights and duties that arise from belonging to a particular socio-political community. While universalist ethics is grounded in the concept of humanity, particularist ethics emphasizes the importance of distinct socio-political communities and focuses on virtues that are shaped by socio-political belonging (Ağcan, 2013, 8). Universalist ethics seeks to find ways for different communities and value systems to peacefully coexist based on shared moral commitments, while also protecting basic human rights and interests. In contrast, particularist ethics asserts that recognizing and respecting the diversity of human experiences and ways of life is the primary goal (Callahan, 2000, 41-42).

2.1. Universalist Liberalism - Particularist Communitarianism

To further clarify the dichotomy between universalist ethics and particularist ethics in contemporary political theory, it is helpful to consider the liberalism-communitarianism debate. MacIntyre argues that liberal neutral morality, whether in its Kantian, utilitarian or contractarian versions, has certain common features. Accordingly, morality consists of rules that any rational individual would endorse, and it is neutral in the face of competing and conflicting interests, as opposed to being an expression of particular interests. The individuals who are the subject of morality and who practice morality are singular human beings and are evaluated as a single person when making moral evaluations. Morality establishes criteria that allow judgments to be made on all social structures independently of the characteristics of these structures (A. MacIntyre, 2006, 363).

Communitarian thought, on the other hand, refers to universal values that are thought to be valid for all people and societies, and objects to criticisms and proposals based on these values by ignoring the current social context and the addressee group. Because such an approach ignores individual and social sensitivities, possibilities and limits. However, the relationship between “what is” and “what should be”, between “the realities of life” and “the goals of life” should not be a relationship of competition, but a relationship of mutual exchange and dependence (İmamoğlu, 2014, 574).

Although the liberal tradition has taken various positions on the issue of cultural differences, it has largely agreed on the universality of liberal values. In particular, liberals such as Susan Okin, Brian Barry, Jeremy Waldron and Joseph Raz consider multiculturalist demands such as respect for difference as secondary to liberal universal principles and test cultural traditions against the backdrop of liberal principles. For example, a cultural tradition that rejects the principle of individual autonomy should not be tolerated by liberalism. Despite some differences, cosmopolitan liberals think in parallel that universal moral judgments can be made. According to them, it is not acceptable to justify non-compliance with liberal universal values or to act contrary to them on the grounds of cultural difference (Kukathas, 2009, 11-13). Even Will Kymlicka, who is more sensitive to tolerance of cultural difference than cosmopolitan liberals and argues that respect for minority rights can be reconciled with liberal universal values, argues that a liberal society would not embrace communities that are deeply illiberal. For him, therefore, the universalist principle cannot tolerate profound difference (Kukathas, 2009, 9-10).

Communitarians such as Alasdair MacIntyre, Michael Walzer and Charles Taylor argue against the liberal idea that there are universal moral principles and advocate tolerance of differences from a particularist front. Walzer argues that morality depends on local understandings

and meanings, and therefore universal moral principles are not in a position to criticize and judge local moral practices. Taylor, on the other hand, argues that liberal tolerance of minorities is not enough because what minority groups want is recognition of their authenticity and dignity as individuals and communities separate from everyone else. Moreover, communitarian thinkers point out that the seemingly universal and neutral principles of liberalism must be recognized as products of a particular conception of the good, given their historical and philosophical origins (Okumuş, 2022, 83). In this respect, liberal theory attempts to establish a moral and political monopoly over other particularities by universalizing a particular conception of the good.

2.2. Communitarian Thought and Liberal Nationalism

Represented in the classical tradition by J.S. Mill and G. Mazzini, and in contemporary political theory by Yael Tamir, David Miller, Neil MacCormick, Joseph Raz, and Will Kymlicka, liberal nationalism seeks to reconcile liberal values with nationalist principles. There are significant intellectual commonalities between liberal nationalism and communitarianism, as liberal nationalists view the nation as a community. In this sense, it is reasonable to regard liberal nationalist thought as a derivative of communitarianism.

The most fundamental commonality between the two traditions is the claim that moral and political goods cannot be determined through abstract universal reasoning. Rather, moral and political goods emerge from historical or national communities. Another shared idea is that the community or nation serves as the basis of practical reason, value, and political judgment. This positions communitarians and liberal nationalists as critics of liberal universalism, emphasizing the particularity of historical communities. The third commonality is the claim that the person, or self, is shaped within a community or nation. The concept of the social, embedded, or contextual individual stands in opposition to liberal atomistic individualism, meaning that outside of nations or communities, there are no external universal rational or moral foundations to appeal to (Vincent, 2006, 409).

Conclusion

In conclusion, it is possible to say that liberal nationalism has a theoretical foundation centered on particularist ethics, and therefore it is on the communitarian side of the liberalism-communitarianism debate, which is the reflection of the universalist ethics-ethics dichotomy in political theory. Liberal nationalism, which is based on the ethics of nationalism, and communitarianism, which is based on the ethics of community, are two traditions that advocate particularist ethics positioned against universalist ethics (Vincent, 1997, 18). Despite some

differences, these two traditions seem theoretically and normatively supportive of each other. In particular, their shared emphasis on the contextuality of the individual, the embedded nature of the self, and the social background of the self-concept places both traditions in opposition to universalist normative individualism.

Additionally, both traditions share the idea that, in contrast to individual atomism, we have moral obligations to members of the community. This leads to the cultivation of virtues such as loyalty, solidarity, commitment, and altruism. Moral obligations arising from shared identity and common life are central to both liberal nationalism and communitarianism. In this context, partiality should be considered morally legitimate, and the value of obligations arising from the relational nature of individuals—vis-à-vis universal obligations—should not be overlooked. These intellectual parallels support the claim that liberal nationalism is a derivative of communitarianism.

KİTAP İNCELEMESİ

Berivan Sevna YILMAZ*

Thomas J. Barfield, **The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China**, Oxford and Cambridge: Basil Blackwell, Birinci Basım 1989, 350 sf.

Konargöçer toplumlar ile ilgili araştırmalar devletin doğasına dair yapılan çalışmalarla iç içe geçmiştir. Bu toplumların devlet veya erken devlet olup olmadıklarına dair tartışmalar devam ederken onların göçebe imparatorluklar (nomadic empires) oluşturdukları ve bu yönleri ile aslında bir erken devlet özelliği sergiledikleri savı ortaya atılmıştır. Konargöçerlerin gelişimi üzerinde iç veya dış faktörlerden hangisinin daha baskın olduğu ve gelişimlerinin nasıl bir dönemselliğe tabi olduğu bu tartışmaların odağını oluşturur. Thomas Barfield'ın The Perilous Frontier kitabı bu sorulara iki kutuplu bir dünya içerisinde cevap bulunabileceği iddiasındadır.

Bu kitap, “Studies in Social Discontinuity” başlığı altında yayınlanan bir kitap serisi kapsamında yayınlanmıştır ve editörlüğünü Charles Tilly üstlenmiştir. Basil Blackwell ve Charles Tilly bu serinin, önemli toplumsal dönüşümlerin, kopuşların, çatışmaların ve çelişkilerin tarihsel temelli analizini içerdiğini ve sosyal araştırmalar için yeni bir okul olduğunu belirtir. Barfield 1970’lerde Afganistan’ın kuzey bölgesindeki konargöçerler arasında saha araştırması yapmış bir antropologdur. Daha sonra Çin, SSCB sonrası Orta Asya’da çalışmalar yapmıştır. The Central Asian Arabs of Afghanistan (1981), Afghanistan: An Atlas of Indigenous Domestic Architecture, The Nomadic Alternative (1993) gibi çalışmalar yazarın kitapları arasındadır. Tilly Perilous Frontier’ın önsözünde, Barfield’ın Afganistan’daki çalışması ve İç Asya’daki konargöçerler ile ilgili çalışması arasında bağlantı kurarak her iki bölge için var olan çeşitli toplumsal örgütlenmelerin üretim tarzına göre değil çevrelerindeki diğer güçlü gruplarla ilişkilerine bağlı olduğunu isabetli bir şekilde gördüğünü belirtir.

İç Asya’daki göçebe toplumların siyasal örgütlenmeleri nasıl oluştu? İç Asya göçebelerinin yerleşik komşularıyla özellikle Çin ile ilişkileri nasıldı ve göçebeler neden bazı dönemlerde güçlüyken bazılarında güçlü değildi? Kuzey Çin’de imparatorluk döneminin (Çin’deki fetih hanedanları dönemi) yaklaşık yarısında hüküm süren hanedanların çoğunun

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, berivan.sevna@gmail.com

ORCID: 0009-0005-6488-6597

Alındığı Tarih : 20.05.2025

Kabul Edildiği Tarih : 30.05.2025

Açık Erişim Tarihi : 26.06.2025

Mançurya kökenli halklar tarafından kurulması nasıl açıklanabilir? Moğol İmparatorluğu bozkırdaki siyasi gelişmenin doruk noktasını mı yoksa bir sapmayı mı temsil etmekteydi? Göçebe toplumlar arasında zaman içinde yapılan antik, ortaçağ ve modern dönemler gibi analitik ayrımları haklı çıkaracak önemli farklılıklar var mıydı? Kitapta İç Asya'daki göçebe toplumların tarihi ve dış dünyayla ilişkileri, etkileşimin boyutları bu sorular etrafında incelenmiştir.

Barfield'ın İç Asya ve Çin arasındaki etkileşim alanlarını tanımlama yönteminde göçebe toplulukların yerleşik komşularıyla belirgin şekilde farklı ilişkiler geliştirdikleri; göçebelerin siyasal örgütlenmesinin, dış dünyayla ekonomik bağlarının ve merkezileşme derecesinin büyük farklılıklar gösterdiği; bu farklılıkların ise iç etkenlerden çok dış etkenlerle ilgili olduğu baskındır. Göçebelerin siyasal örgütlenmesini sınıf temelli veya karizmatik bir liderin gücünün ürünü olarak gören teorilerin ortak noktası yazara göre göçebe bir devletin yaratılmasının içsel etkenlerin bir sonucu olduğu varsayımına dayanmasıdır (s.6-7). Barfield kitabın birinci bölümünde içsel etkenlerin varlığını kabul eden Radloff, Barthold, Harmata ve Krader'i eleştirir.

Barfield'ın İç Asya'sı iki karşıt kültür arasındaki uzun vadeli etkileşim bölgesidir. Buradaki etkileşim Avrasya bozkırlarında MÖ 800 civarında ve daha sonraki 2500 yıl boyunca dünya tarihini şekillendirecek bir kültürel dönüşümün ürünüdür. Etkileşim sorunu farklı kültürler birbirleriyle karşılaştığında hangi ortak zeminde buluşulabilir ve birbirlerinin güçlü ve zayıf yönlerini ne ölçüde anlayabilirler? (s. 2-3) soruları çerçevesinde ele alınmıştır. Yazar etkileşimi belirleyen sınır ilişkilerinin “diplomatik bir sır perdesi” olduğunu belirterek sınır ilişkilerinin gerçek doğasına dair, göçebelerin Çin imparatorluğuna haraç ödemesi, saygı sunması veya rehine göndermesi gibi genel kabullerin eleştirisini sunar (s. 4). Barfield'a göre İç Asya'da emperyal konfederasyon şeklinde örgütlenen göçebelerin erken devleti kendilerini Çin ekonomisine bağlamanın mümkün olduğu dönemlerde ortaya çıkmıştır. Çin ile olan ticaret, bozkırı istikrara kavuşturduğu için göçebelerin bu kaynağı yok etmek gibi bir istekleri olmamıştır. Ta ki Mançurya hanedanlarına kadar. Çin'in fethi aslında hem Moğolistan'ın hem de Çin'in merkezi yönetimlerinin eş zamanlı çöküşü ile olmuştur (s.9). Burada iki bin yıl boyunca üç kez tekrarlanan döngüsel bir modelin varlığı söz konusudur. “Geleneksel ilişkiler döngüsü” (s. 229) yalnızca Cengiz Han tarafından kesintiye uğratılmıştır. Barfield başka bir yazısında bu döngülerin göçebe imparatorlukları sadece “gölge imparatorluklar” şeklinde var olabildiklerinin kanıtı olarak ileri sürer.

İkinci bölümde Çin'in Han Hanedanlığı ile aynı zaman diliminde ortaya çıkan bozkırdaki kabilelerin oluşturduğu Hun İmparatorluğu ele alınır. Her iki birleşmenin tesadüf olmadığı ve göçebelerin birliklerinin sağlam şekilde devam etmesinin Çin'de etkili bir idari sisteme ve Çinli bürokratların hakim olduğu bir hükümet politikasına bağlı olduğu üçüncü bölümün konusudur. Barfield'ın ikinci ve üçüncü bölümlerde temellerini attığı tez, Çin gibi tarım imparatorlukları tarafından sağlanan kaynaklarla varlığını sürdüren göçebe imparatorlukların sınır stratejisi geliştirdiğidir.

Dördüncü bölümde Türk İmparatorluğu ve Çin'deki T'ang hanedanı arasındaki ilişkiyi bozkırın sömürmek için istikrarlı bir Çin'e ihtiyacı olduğu hipotezini test etmek için ele alınır. Artık etkileşimin yönetime yansıyan boyutlarının varlığından söz ettiğimiz bir dönemdeyiz. Kısa bir süre için yerli bir Çin imparatoru olan Li Shih-min (T'ang T'aitsung), hem bozkırın hem de Çin'in hükümdarı olarak kabul edildiği bir yönetim biçimi yaratmayı başardı. Fakat halefleri bu politikayı takip etmeyerek Han hanedanlığı dönemindeki bozkıra yönelik savunma stratejilerine geri döndülerse de göçebeler zayıf bir T'ang hanedanlığının sağladığı faydalar nedeniyle göçebeler tarafından korunmasıyla sonuçlanmıştır. Barfield'a göre bu durum göçebe ve yerleşik toplumlar arasındaki yönetim ilişkilerinin simbiyotik hale geldiğinin açık bir ifadesidir (s. 131).

Barfield'ın onuncu ve on üçüncü yüzyıllara ilişkin yaklaşımı T'ang hanedanlığının çökmesinin ardından sınırdaki ve Çin içindeki siyasi durumun yapısal olarak geçmişteki Han hanedanlığından sonraki yabancı hanedanların ardıllığına benzer olduğuna olan inancını yansıtmaktadır. (s. 167). Bu ardıllık bozkır imparatorluklarının kurucularının üç ana tipe ayrılmasında somutlaşmakta ve beş ile altıncı bölümün konusunu oluşturmaktadır. İlki kalıtsal lider (Hun'un Mao-tun'u, Türklerin Bumin'i, Uygurların Kuli'si), ikinci tip lider dağılmakta veya dağılmış olan göçebe birlikleri yeniden düzenleyerek bir imparatorluk kurdu. Üçüncü kategori, seçimle oluşan yöneticilerden oluşuyordu. Bunlar Mançurya bölgelerine özgüydü (s. 187-188).

İç Asya'daki sınır tarihinin döngüsellliği (Moğolistan, Mançurya ve Kuzey Çin arasında) Zungharların fethi ile sonlanır ve göçebe imparatorlukların tarihini sona erdirir (Bölüm, 7-8). Barfield son olarak uzun bir bozkır imparatorlukları hattındaki gelişmelerin doruk noktası olarak kabul ettiği (s. 297) Moğol İmparatorluğu'nun çöküşünü ele alır (Bölüm, 9). On sekizinci yüzyılın ortalarında teknoloji ve ulaşımdaki devrimlerin (demiryollarının) askeri güç dengesini

yerleşiklerin lehine kaydırmasıyla göçebeler Rusya ve Çin'in genişleyen imparatorluklarına dahil olmuşlardır (s.1, 302).

Kitabın tüm bölümlerinde konargöçerlerin siyasal birliklerinin oluşmasında dış etkenlerinin rolü vurgulanmaktadır. Barfield'ın dış etkenleri temel olarak belirlemesinde hipotezini kurarken kitabın yazıldığı dönem itibariyle yazarın iki kutuplu bir dünya kabulü içerisinde olmasının etkisi olduğunu söyleyebiliriz. 20. yüzyıla rengini veren iki kutupluğun, barış ve istikrarın sağlanması için elverişli olmayışı, iki kutuplu ilişkilerin eşitsizliğe dayanması ve çatışma içermesi gerektiği varsayımına yol açmıştır. Barfield konar-göçerler ve Çinliler arasındaki ilişkiyi bu varsayımın karşısında konumlandığı gözükmemektedir. İkili yükseliş istikrar getirirken ikili çöküş istikrarsız bir ortam yaratmıştır. Fakat konargöçerlerin siyasal birlikleri iki kutuplu dünyanın oluşmasına bir etken midir yoksa bu dünyadan etkilenerek mi oluşmuştur? sorusuna kitapta cevap bulamayız.

Kitaba yönelik Russian History (Penrose, 1990), The Journal of Asian Studies (Dunnell, 1991), The International History Review (Clausen, 1991), The American Historical Review (Tao, 1991) dergilerinde inceleme makaleleri bulunmaktadır. Bu incelemelerden kitaba yönelik eleştirileri üç madde halinde verebiliriz:

- 1- “Göçebe”, “Bozkır”, “Mançurya”, “Geleneksel”, “Sınır”, “Moğolistan” gibi anahtar terim ve kavramların yetersiz tanımlanması bulanıklığa yol açmıştır. Geleneksel, döngü gibi kelimelerin tekrar tekrar kullanılması, anlatıya zamansız ve soyut bir nitelik vermiştir.
- 2- Barfield diğer araştırmacıların çoğunun rastgele şiddet gördüğü ilişkide veya etkileşimde “çarpıcı düzenlilikler” bulmuştur. Göçebeler hakkındaki küçümseyici klişeleri yok etmiştir.
- 3- Barfield, Batı dillerindeki ikincil kaynakları ve Çince materyallerden çevrilen eserleri kullanmıştır. Çin'in dış ilişkileri konusunda modern Çin ve Japon kaynaklarına pek başvurmamıştır. Dolayısıyla daha önce benzer argümanlara sahip eserlerden haberi yoktur.

Barfield'ın çalışmasına ayrıca Çin'in yükseliş ve düşüş dönemleri ile göçebelerin birliği ve dağılması arasında bir bağlantı olmadığı yönünde eleştiri getirilmiştir. Örneğin birinci ve ikinci Türk Kağanlıklarının oluşum tarihi, göçebe imparatorluklar ile Çin arasındaki bahsedilen döngü modeline uymamaktadır. Barfield'ın Göçebe devletin bir erken devlet olmasına yönelik

analizinde dış etkenleri öncelikli olarak kabul etmesi ve aslında göçebelerin sadece “gölge imparatorluklar”dan ibaret olduğu tezi Abdullah Gündoğdu tarafından işlenerek Türkçe yazında yer bulmuştur (Gündoğdu, 2015). Barfield konargöçer toplumlar arasında devlet kurulmuş olsa dahi bu devletin tarımsal toplulukların etkisiyle oluşmuş olabileceğine dair bir varsayım ileri sürerek yayılmacılık (difüzyonizm) kuramına dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Calusen, E. (1991). The perilous frontier: *Nomadic empires and China* by Thomas J. Barfield. *The International History Review*, 13(3), 589–591.
- Dunnell, R. W. (1991). China and Inner Asia. *The Journal of Asian Studies*, 50(1), 126–127.
- Penrose, G. L. (1990). *The perilous frontier: Nomadic empires and China* by Thomas J. Barfield. *Russian History*, 17(1), 99–101.
- Tao, J.-S. (1991). Asia. *The American Historical Review*, 96(4), 1258.
- Gündoğdu, A. (2015). Türklerde devlet. In İ. Çapçioğlu & H. Beşirli (Eds.), *Türk kültürü el kitabı* (ss. 303–325). Grafiker Yayınları.